

ΑΚΤΙΝΕΣ

Έτος 36ος

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 1973

Άριθ. 337

ΣΧΕΣΙΣ ΤΗΣ ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΕΩΣ ΜΕΤΑ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΞΟΜΟΛΟΓΗΣΕΩΣ

I. ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Εύρισκόμεθα πρό ενός λίαν σοβαρού θέματος. Τό θέμα καθίσταται έτι σοβαρώτερον διά την σύγχρονον εποχήν της υπερμέτρου τεχνικής προόδου, ή όποία άντι νά δώση διέξοδον εις τόν άνθρωπον, του έδημιούργησε άδιέξοδον μέ τας γνωστάς νευρωτικάς έπιπτώσεις. Σήμερον οί πλείστοι τών ανθρώπων, οί όποιοι κατοικούν εις μεγάλα άστικά κέντρα συναισθάνονται την ψυχικήν ανάγκην νά έπισκεφθούν τόν ψυχίατρον, τόν ψυχαναλυτήν, διά ν' άπαλλαγούν έκ του έσωτερικού των άδιεξόδου και άγχους.

Η τάσις αύτη τών συγχρόνων ανθρώπων του αιώνος της μεγίστης τεχνικής προόδου νά έκθέσουν έκ ψυχολογικής ανάγκης και πιέσεως τόν έσωτερικόν των κόσμον ένώπιον του ψυχοθεραπευτου φέρει εις την έπικαιρότητα και έν άλλο θέμα, καθαρώς έκκλησιαστικόν, χριστιανικόν, τόν θεσμόν της 'Ι. Έξομολογήσεως. Ψυχανάλυσις και Έξομολόγησις δίδουν την εύκαιρίαν εις τόν άνθρωπον νά έξωτερικεύση την ψυχικήν του κατάστασιν.

Τινές νομίζουν, ότι μεταξύ τών δύο τούτων ψυχολογικών μέσων υπάρχει πλήρης αντίθεσις. Τινές πάλιν φρονοούν, ότι άμφότερα ταυτίζονται και μάλιστα θά ήδύνατο άντι της Έξομολογήσεως νά χρησιμοποιήται ή Ψυχανάλυσις.

Έν τή παρούση μελέτη θά έπιχειρήσωμεν νά έξετάσωμεν τό θέμα άντικει-

μενικώς και νά ίδωμεν ποία σχέσις υπάρχει ή δέν υπάρχει μεταξύ Ψυχανάλυσεως και Έξομολογήσεως.

II. Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΕΩΣ

1. Η θεωρία του Sigmund Freud.

Ό όρος Ψυχανάλυσις έχρησιμοποιήθη διά πρώτην φοράν υπό του Sigmund Freud (18' αιών) πρός χαρακτηρισμόν της ιδικής του μεόδου και θεραπείας διαφόρων νευρωτικών νοσημάτων. Ό Freud είναι ό πρώτος, ό όποιος επέσυρε τό ένδιαφέρον και την προσοχήν, εις όσα συμβαίνουν έν τώ ύποσυνειδήτω του ανθρώπου και περί της σημασίας αυτού. Ό Freud έβασίσθη επί του έλευθέρου συνειρήμου, τών όνειρων και τών γεγονότων της καθημερινής ζωής. Τά ψυχικά γεγονότα καθώρισεν αίτιοκρατικώς. Ουδέν ψυχικόν γεγονός υπάρχει άνευ αίτίας(1). Έθεώρησεν, ότι τά πάντα είναι άπόρροια της libido, της γενετησίου όρμης, ως και αι άνώτεροι πνευματικά έκδηλώσεις (Τέχνη, Θρησκεία, κλπ.). Αί νευρώσεις κατ' αυτόν είναι άποτέλεσμα της άνικανοποίητου γενετησίου όρμης.

Η θεωρία του Freud έσχε μεγάλην διάδοσιν και έπεθεβαιώθη έν τινι μέτρω

(1) Δ. Κουρέτα, Μερικά βασικά άρχαι της Ψυχανάλυσεως, Άθήναι 1953, σελ. 1.

μεταπολεμικῶς, ὅτε ἔνστικτα τεθαμμένα εἰς τὸ ἀσυνειδίχτον τοῦ ἀνθρώπου ἐξεδηλώθησαν καὶ ἔπεσαν τὰ τεχνικὰ κοινωνικὰ φράγματα. Τότε ὁ ἄνθρωπος ἀπεκαλύφθη γυμνὸς καὶ ἀληθής⁽²⁾.

Πάντως ἡ μονομέρειά του περὶ τὸ γενετήσιον ἔνστικτον κατέστησε ἄλλειπὴ τὴν θεωρίαν του. Κατὰ τὸν Δ. Κουρέταν ὁ Freud δὲν ἠνώνει τὴν ὄριμον γενετήσιον λειτουργίαν, ἀλλὰ τὰς ἡδονιστικὰς τάσεις τοῦ παιδός (τῆς στοματικῆς περιοχῆς κατὰ τὸν θηλασμόν, κατὰ τὴν ἀφόδευσιν κλπ.)⁽³⁾.

2. Ἡ θεωρία τοῦ Leonard Frank.

Κατὰ τὴν μέθοδον τοῦ Leonard Frank συγχρόνως τοῦ Freud ὁ ἀσθενὴς ὑπόκειται εἰς ἐλαφρὰν ὕπνασιν. Διὰ τῆς ὑπόπνεως ἐπιζητεῖται ἡ ἀφεθὴ ἐλεύθερον τὸ ὑποσυνειδίχτον, ὥστε νὰ διατυπωθῶν εὐκόλως τὰ ψυχολογικὰ συμπλέγματα καὶ τὰ αἷτια τῶν νευρώσεων.

3. Αἱ ψυχαναλυτικαὶ μέθοδοι τοῦ Jung.

Ὁ Carl Gustave Jung (1875) ἐπεζήτησε πειραματικῶς νὰ διαπιστώσῃ τὴν αἰτίαν τῶν ψυχικῶν νόσων καὶ νὰ εὕρῃ γενικοὺς ψυχαναλυτικοὺς κανόνας. Ὁ Jung προσεπάθησε νὰ ἐξηγήσῃ πάσας τὰς ψυχικὰς περιοχὰς μεταφυσικῶς. Παρεδέχθη τὴν «συλλογικὴν ἢ ὁμαδικὴν ψυχὴν», δηλ. ὅτι ἕκαστον ἄτομον φέρει ἐν ἑαυτῷ τὸ καταλειφθὲν κοινὸν εἰς ὄλους κτῆμα. Ἡ ψυχικὴ ζωὴ, πείρα, αἱ ἔνστικτοι τάσεις καὶ ψυχικαὶ ἱκανότητες τῶν προηγούμενων γενεῶν ὑπάρχουν ἀσυνειδίχτως ἐν τῷ ἀτόμῳ

κληρονομηθεῖσαι διὰ τῆς ἀνάου ἐπαναλήψεως ἐν τῇ ἐξελίξει αὐτῶν. Κατὰ τὸν Jung οὐδὲν ἄτομον εἶναι σοφώτερον ἑνὸς λαοῦ. Διὰ τῶν ψυχαναλυτικῶν του κανόνων ἐδημιούργησε τὸν λεγόμενον πειραματικὸν συνειρμόν (Associations methode)⁽⁴⁾.

Ὁ Jung ἐπεδίωξε διὰ τῆς ψυχολογίας τοῦ βάθους⁽⁵⁾ νὰ κατανοήσῃ τὴν συμπεριφορὰν καὶ τὴν διαγωγὴν οὐχὶ μόνον τοῦ ἀσθενοῦς, ἀλλὰ καὶ τοῦ ὑγιοῦς ἀνθρώπου. Οὕτως ὁ Jung χαρακτηρίζει τὸ ἀσυνειδίχτον ὡς σύνθεσιν ἀντιθέσεων (Complexio oppositorum). Εἰς τὴν κατάστασιν τοῦ ἀσυνειδίχτου τὸ καλὸν εἶναι ἠνωμένον μετὰ τοῦ κακοῦ καὶ τὸ φῶς μετὰ τοῦ σκότους⁽⁶⁾. Ζητεῖται νὰ κατανοήσῃ τὰς ψυχικὰς ἀντιδράσεις τοῦ ὑποκειμένου καὶ νὰ ἐρμηνεύσῃ διαφόρους δυσερμηνεύτους ψυχικὰς του ἐνεργείας. Ἀπὸ τοῦ σημείου τῆς κατανοήσεως τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς ἄρχεται τὸ ἔργον καὶ ἡ σπουδαιότης τῆς Ψυχολογίας τοῦ Βάθους. Δι' αὐτῆς εἰσέρχεται ὁ ψυχοθεραπευτὴς εἰς τὰ ἄδυτα τῆς ψυχῆς. Διὰ τῆς κατανοήσεως τοῦ ψυχικοῦ κόσμου τοῦ ὑποκειμένου ἐπιδιώκεται ἡ ἀποκατάστασις τῆς ψυχικῆς ὑγιείας τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἀπολύτρωσις. Ἀποβλέπει εἰς τὸ νὰ βοηθήσῃ τὸν ψυχικῶς πάσχοντα, νὰ ἐπανεύρῃ τὴν ψυχικὴν του ἰσορροπίαν καὶ νὰ ἀποκατασταθῶν αἱ διαταραχθεῖσαι αὐτοῦ σχέσεις πρὸς τὸν περιβάλλοντα αὐτὸν κόσμον. Ἡ ἐπιδιωκομένη δὲ κατ'

(4) Ἴδὲ καὶ Σ. Καλλιὰφα, Ψυχολογία τοῦ Βάθους, σελ. 10, 21 κ. ἔ.

(5) Ἡ Ψυχολογία τοῦ Βάθους ὑπὸ τῶν E. Ringel-Van Lun (Die Tie fenpsychologie hilft dem Seelsorger, σελ. 20), πρακτικῶς ἐφαρμοζομένη ἐκλήθη ψυχοθεραπεία. Ἡ Ψυχολογία τοῦ Βάθους δηλ. εἶναι ἡ θεωρία, ἐνῶ ἡ πράξις εἶναι ἡ ψυχοθεραπεία. Παρὰ Ἰ. Κορναράκη. Τὸ Πρόβλημα τῶν Σχέσεων Ποιμαντικῆς Φροντίδος καὶ ψυχοθεραπείας ἐξ ἐπόψεως Ὁρθοδόξου, Ἀθῆναι 1957, σελ. 10.

(6) C. G. Jung, Psychologie und Alchemie, σελ. 44 κ.ἔ. 88. Παρὰ Ἰ. Κορναράκη. Ἡ Συμβολὴ τῆς Ψυχολογίας τοῦ C. G. Jung, ἐν τῇ Ποιμαντικῇ Ψυχολογίᾳ, Ἀθῆναι 1958, σελ. 20.

(2) Ν. Δρακουλίδου, Ἡ διάγνωσις τοῦ Χαρακτήρος διὰ τῆς ἐξετάσεως τῆς Φυσιογνωμίας, Ἀθῆναι, 1933, σελ. 23.

(3) Δ. Κουρέτα, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 2-3. Τοῦ αὐτοῦ. Τὸ «Γνώθι σαυτόν» ἔμβλημα τῆς Ψυχανάλυσεως. Ἀνατύπωσις ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας, τόμ. 25ος, τεύχος 5ον, Θεσσαλονίκη 1956, σελ. 4. Τοῦ αὐτοῦ Στοιχεῖα Ψυχανάλυσεως. Ἀνάτυπον ἐκ τῆς Ἑσωτερικῆς Παθολογίας Cecil κ.ἄ. Ἱατρικῶν ἐκδόσεων Α. Καραθία, Ἀθῆναι 1959, σελ. 3 κ.ἔ.

αὐτὸν τὸν ψυχολογικὸν τρόπον ἀπολύ-
τρωσις δὲν ἔχει θεολογικὴν χριστιανι-
κὴν ἢ μεταφυσικὴν ἔννοιαν, ἀλλὰ κα-
θαρῶς ψυχολογικὴν⁽⁷⁾. Ὁ Γιούγκ διὰ
τῆς ψυχολογίας τοῦ θάθους καθώρισε
τὰ μέσα εἰσόδους εἰς τὸ μυστήριον
τῆς ψυχῆς. Ἡ ἔρευνά του ἔχει ἀντικει-
μενικὸν ἐπιστημονικὸν σκοπὸν. Ἐναμι-
γνύει ὅμως πολλακίς καὶ θρησκευτικὰς
πεποιθήσεις, τὰς ὁποίας ἄλλοτε ἀναι-
ρεῖ καὶ οὕτως ἐδόθη ἢ ἐντύπωσης εἰς
τινας μὲν ὡς θρησκείων, εἰς τινὰς δὲ
ὡς ἄθεος⁽⁸⁾.

Ὁ Γιούγκ διὰ τῶν πειραματικῶν
συνειρμῶν ἐπιδιώκει τὴν ἀνακάλυψιν
τῶν σπουδαιοτάτων συμπλεγμάτων, τὰ
ὅποια προδίδονται διὰ τῶν ἐνοχλήσεων
(ἀντιδράσεων), αἵτινες προκαλοῦνται
κατὰ τὴν στιγμήν τοῦ πειράματος τῶν
συνειρμῶν. Εἶναι δὲ σύμπλεγμα «ὁμάς
ψυχικῶν περιεχομένων, αἵτινες ἔχουν
ἀποχωρισθῆ ἀπὸ τὴν συνειδησιν, λει-
τουργοῦν δὲ αὐθαιρέτως καὶ αὐτονό-
μως. Ὅθεν διάγουν ἐν τῇ σκοτεινῇ πε-
ριοχῇ τοῦ ἀσυνειδήτου ἰδιαιτέραν, ἰδι-
κὴν τῶν ὑπαρξιν»⁽⁹⁾. Τὸ κύριον περιε-
χόμενον τοῦ συμπλέγματος εἶναι ὁ πυ-
ρὴν, ὅστις καθίσταται ἀσυνειδήτος,
συνειδητοποιεῖται δὲ διδομένης ἀφορ-
μῆς τινος ἢ θυμικῆς διάθεσις καθ' ἑαυ-
τὴν. Πάντες οἱ ἄνθρωποι ἔχουν συμπλέ-
γματα. Ὁ Γιούγκ διὰ πῖνακος ἐρωτή-
σεων καὶ ἐκ τῶν δεδομένων ἀπαντή-
σεων ἐζήτησε ν' ἀνακαλύψῃ τὸ σύμ-
πλεγμα⁽¹⁰⁾.

Δευτέρως μέθοδος τοῦ Γιούγκ εἶναι ἡ
«ἀνάλυσις τοῦ συμπτώματος» (Sym-
ptomanalyse). Ἐπεζήτησε μέσῳ ὑπνω-
τικῆς ὑποβολῆς ν' ἀναπαραγάγῃ εἰς
τὸν ἀσθενῆ ἀναμνήσεις, αἵτινες εὐρί-

σκοντο εἰς τὸ θάθος τῶν παθολογικῶν
του συμπτωμάτων. Τὴν μέθοδον ταύτην
ἐγκατέλειπεν ἐνωρὶς καὶ ἀπλῶς ἐδέ-
χθη, ὅτι ἔχει σημασίαν εἰς περιπτώσεις
ψυχικοῦ ἢ σωματικοῦ τραυματισμοῦ,
ὅστις ἀποτελεῖ τὴν αἰτίαν τῆς νευρώ-
σεως.

Τρίτη μέθοδος αὐτοῦ εἶναι ἡ «ἀνα-
μνηστικὴ ἀνάλυσις», (anamnestische
analyse). Ὁ ψυχοθεραπευτὴς δὲν ἀρ-
κεῖται εἰς τὴν ἀπλὴν ἀκρόασιν τῶν γε-
γονότων, ἀλλὰ θέτει καταλλήλους ἐρω-
τήσεις, διὰ νὰ συνδέσῃ ὑπάρχοντα κε-
νὰ μεταξὺ διαφόρων γεγονότων καὶ νὰ
πληροφορηθῇ οὐσιώδη τινα, ὅταν μάλι-
στα ὁ ἀσθενὴς ἀσχολῆται πολὺ μὲ λε-
πτομερείας. Ἡ ἀξία τῆς μεθόδου ταύ-
της ἔγκειται εἰς τοῦτο, εἰς τὸ ὅτι ὁ ἀ-
σθενὴς κατανοεῖ τὰς κυρίας ἀφορμὰς
καὶ τοὺς κυρίους παράγοντας, οἵτινες
προῦκάλεσαν τὴν ψυχικὴν πάθησιν καὶ
δύναται καταλλήλως βοηθούμενος νὰ
ἐπανεύρῃ τὴν ψυχικὴν του ἀποκατάστα-
σιν.

Τετάρτη μέθοδος τοῦ Γιούγκ εἶναι ἡ
«ἀνάλυσις τοῦ ἀσυνειδήτου» (Analyse
des Unbewussten). Κατὰ τὴν ἀναμνη-
στικὴν μέθοδον ὁ ἱατρὸς ἀσχολεῖται μὲ
συνειδητὰ γεγονότα, ἐνῶ κατὰ τὴν μέ-
θοδον ταύτην ἡ ὁποία ἀρχίζει, ὅταν
ἐξαντληθῇ τὸ συνειδητὸν ὑλικόν, ἐρευ-
νᾶται ἡ ἀσυνειδήτος περιοχὴ τοῦ ἀσθε-
νοῦς. Πολλακίς κατὰ τὸν Γιούγκ εἶναι
δυνατὸν αἱ τρεῖς ἀνωτέρω μέθοδοι νὰ
μὴ ἀποδώσουν τὰ προσδοκώμενα ἀπο-
τελέσματα, ὅτε πρέπει νὰ εἰσδύσωμεν
εἰς τὸ ἀσυνειδήτον. Πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς
εἰσόδου ταύτης ὁ Γιούγκ χρησιμο-
ποιεῖ τὴν ἐρμηνείαν τῶν ὀνείρων, ἡ ση-
μασία τῶν ὁποίων εὐρίσκεται εἰς στε-
νὴν σχέσιν πρὸς τὴν ἐκάστοτε κατάστα-
σιν τῆς συνειδήσεως. Τὰ ὄνειρα ὁ
Γιούγκ ἠρμήνευσε κατὰ δύο μεθόδους.
Ἐπαγωγικῶς ἢ ἀναλυτικῶς (reduktive
methode), δι' ἧς ζητεῖ νὰ ἐξεύρῃ τὴν
ἐνστικτώδη ὄθησιν, ἥτις κεῖται ὡς θά-
σις εἰς τὸ ὄνειρον. Διὰ τῆς κατασκευῆς
ἢ συγκροτήσεως (konstruktive method),
δι' ἧς ζητεῖ διὰ τῶν διαφόρων στοιχεί-
ων τοῦ ὀνείρου νὰ διαμορφώσῃ τὴν

(7) Ἰ. Κορναράκη, Τὸ Πρόβλημα τῶν
σχέσεων Ποιμαντικῆς Φροντίδος καὶ ψυχο-
θεραπείας, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 9-10.

(8) Τοῦ αὐτοῦ. Ἡ Συμβολὴ τῆς Ψυχο-
λογίας τοῦ C. G. Jung, ἐνθ' ἄνωτ., σελ.
15-16.

(9) C. G. Jung, Seelen probleme der
Gegenwart und Stuttgart, 1969, σελ. 121.

(10) Σ. Καλλιὰφας, Ψυχολογία τοῦ Βά-
θους, σελ. 59 κ. ἑ.

συνειδητήν θέσιν τοῦ ἔχοντος τὸ ὄνειρον ἔναντι τῶν διαφόρων καταστάσεων καὶ προβλημάτων τῆς ζωῆς»⁽¹¹⁾.

Ἡ ἀνάλυσις τοῦ ἀσυνειδήτου κατὰ τὸν Γιούγκ δὲν ἀποβλέπει εἰς τὴν διαπίστωσιν καὶ ἐξακρίβωσιν τῶν αἰτίων τῆς ψυχικῆς νόσου, ὡς ἡ ψυχανάλυσις τοῦ Freud ἀλλ' εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς υἰείας τοῦ πάσχοντος. Ὑπεστήριξαν, ὅτι αἱ ψυχικαὶ παθήσεις θεραπεύονται διὰ ψυχικῶν μέσων. Οἱ ἀσχολούμενοι μὲ τὴν θεραπείαν ψυχικῶν νοσημάτων ἐγκατέλειψαν πλέον τὴν πίστιν, ὅτι τὰ ψυχικὰ νοσήματα ἀποτελοῦν πάντοτε συμπτώματα βλάβης διαφόρων σωματικῶν ὀργάνων ἀντιληπτῶν καὶ ψηλαφητῶν διὰ τοῦ χειρουργικοῦ ἐγχειριδίου. Οὕτως ἡ προσοχὴ τῶν ψυχοθεραπευτῶν ἐστράφη μετὰ σοβαρότητος πρὸς ψυχικὸν παράγοντα, ὅστις ἀνεγνωρίσθη ὡς τὸ ἔτερον συστατικὸν τοῦ ἀνθρώπου⁽¹²⁾.

4. Ἡ θεωρία τοῦ Al. Adler.

Μαθητὴς τοῦ Freud ὑπῆρξε καὶ ὁ Al. Adler. Οὗτος ἐφήρμοσε τὴν μέθοδον τῆς ἐλευθέρως συζητήσεως μετὰ τοῦ ἀσθενοῦς καὶ ἐπέζητησε διὰ τῆς ἐλευθέρως συζητήσεως, νὰ διαπιστώσῃ τὴν ἐσωτερικὴν ψυχολογικὴν κατάστασιν τοῦ ἀσθενοῦς. Ὁ Ἄντλερ ἀπέρριψε τὴν ἀντίληψιν τοῦ Freud, ὅτι πηγὴ τῶν νευρώσεων εἶναι ἡ libido. Κατ' αὐτὸν αἱ νευρώσεις εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἐξάρσεως τοῦ συναισθήματος τοῦ ἀνδρισμοῦ μὴ πραγματοποιημένου ἢ ἀποτέλεσμα τοῦ συναισθήματος τῆς μειονεκτικότητος. Ὁ Ἄντλερ εἶναι εἰσηγητὴς τῆς ἀτομικῆς ψυχολογίας. Ἐκα-

στον ἄτομον θέτει σκοποῦς, οἵτινες ἐν τῇ ὁρμῇ του διακρίνονται εἰς τὴν ἐπικράτησιν καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ. Πολλάκις ὁμοῦ οἱ σκοποὶ οὗτοι δὲν πραγματοποιοῦνται ἢ δὲν ἐπιτυγχάνονται, ὅτε δημιουργεῖται ἐν τῷ ἀτόμῳ τὸ συναισθημα τῆς μειονεκτικότητος. Ἐξ αὐτῶν ἔλκουν τὴν καταγωγὴν τῶν τὰ διάφορα «συμπλέγματα», διὰ τῶν ὁποίων τὸ ἄτομον ὁδηγεῖται εἰς τὴν νευρώσιν⁽¹³⁾.

Ὁ κατωτερικός, λέγει ὁ Ἄντλερ, «εἶναι τοσοῦτον κυριευμένος ἀπὸ τὴν συναισθησιν τῶν ἀδυνάτων σημείων του, ὥστε καὶ χωρὶς νὰ τὸ ἀντιλαμβάνεται πολλάκις, χρησιμοποιεῖ ὅλας τὰς δυνάμεις διὰ τὴν δημιουργίαν μιᾶς ιδεώδους καὶ φανταστικῆς προσωπικότητος, εἰς τὴν ὁποίαν ζητεῖ ἄσυλον καὶ προστασίαν»⁽¹⁴⁾.

Τὸ συναισθημα τῆς κατωτερότητος προέρχεται ἐκ δύο βασικῶν ἐνστίκτων, ἧτοι τοῦ αὐτοσυντηρητικοῦ καὶ τοῦ σεξουαλικοῦ μὲ ἀφετηρίαν τὴν παιδικὴν ἡλικίαν. Διαμορφοῦνται δὲ δύο τύποι κατωτερικοί: 1) Ὁ Ἄντιδραστικὸς, ὁ ὁποῖος παρουσιάζεται ὡς ἐλευθερόφρων, προοδευτικὸς. Συγκινεῖται βαθύτατα διὰ πάντα ἀδικούμενον καὶ παρουσιάζεται φίλος τῶν νέων. Καταπολεμούμενος, συκοφαντούμενος περιπίπτει εἰς μελαγχολίαν καὶ φόβον. Ταχέως ὁμοῦ ἀναλαμβάνει μὲ τὴν παραμικρὰν πνοὴν αἰσιοδόξου ἀνέμου, ἀνανήπτει καὶ συνεχίζει τὰς προσπάθειάς του πρὸς ἐπικράτησίν του, κατὰκτησιν ἀνωτερότητος καὶ πρωτείων καὶ τῆς μετὰ θάνατον ἐπιβιώσεως τοῦ ἔργου του. 2) Ὁ

(11) Ἰ. Κορναράκη. Ἡ Συμβολὴ τῆς Ψυχολογίας τοῦ C. G. Jung, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 10. Ἰ. Μαρκαντώνη. Παραδόσεις Ψυχολογίας, Ἀθήναι 1969, σελ. 21 κ.έ.

(12) Albert Niedermeyer, Handbuch der Speziellen Pastoralmedizin. Wien, 1952. 5 Band. Seelenleiden und Seelenführung, Psychopathologie und Psychotherapie, σελ. 116 κ.έ. Παρὰ Ἰ. Κορναράκη. Τὸ Πρόβλημα τῶν Σχέσεων Ποιμαντικῆς Φροντίδος καὶ Ψυχοθεραπείας, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 14.

(13) Ἰδὲ Σ. Καλλιὰφα, Ψυχολογία τοῦ Βάθους, σελ. 10-11 καὶ 205 κ.έ.

(14) Ν. Δρακουλίδου, Τὸ συναισθημα τῆς κατωτερότητος, Ἀθήναι 1945, σελ. 8. Ὁ Ν. Δρακουλίδης ὡς τοιοῦτον τύπον ἀναφέρει τὸν Πλάτωνα, ὅστις ἔνεκα τοῦ αὐτοσυντηρητικοῦ ἐνστίκτου ἐδημιούργησε τὴν «Πολιτείαν» του καὶ εἰς ἐξιδανίκευσιν τοῦ σεξουαλικοῦ ἐνστίκτου τὸν Πλατωνικὸν Ἔρωτα. Αὐτόθι σελ. 80 κ.έ. σελ. 154-155.

Συνθλιπτικός, ὁ ὁποῖος παρουσιάζεται συντηρητικός, θεματοφύλαξ τῶν ἰσχυόντων ἐθίμων. Φροντίζει ν' ἀποκτήσῃ ἐν ἀξίωμα, ἓνα τίτλον, μίαν ἐξουσίαν. Ὁχυρούμενος ὀπισθεν αὐτῶν τυραννεῖ πάντα ἐμπίπτοντα εἰς τὴν δικαιοδοσίαν του, ἐνῶν ἕξ ἄλλου εἶναι δουλοπρεπῆς πρὸς τοὺς προϊσταμένους του. Δὲν ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν οὐσίαν τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐπιφάνειαν αὐτῶν. Ἡ ἄρνησίς του πρὸς πᾶσαν πρόοδον προέρχεται ἐξ ὑποκρισίας καὶ διὰ τοῦ τρόπου τούτου τῆς ἀρνήσεώς του ζητεῖ νὰ προβληθῇ καὶ νὰ παρουσιασθῇ ὑπὸ τὸ προσωπεῖον τοῦτο ὡς ἄμεμπτος πολίτης⁽¹⁵⁾.

5. Ἡ θεωρία τοῦ Al. Niedermeyer.

Ὁ Niedermeyer διακρίνει ὀργανικὰς καὶ λειτουργικὰς ἀσθενείας. Ὁργανικαὶ εἶναι αἱ σωματικὰ θλάθαι, αἱ ὁποῖαι γίνονται ὁπωσδήποτε ἀντιληπταὶ καὶ ψηλαφηταί, λειτουργικαὶ δὲ αἱ μὴ δυνάμεναι νὰ γίνουν ἀντιληπταὶ ἀνατομικῶς. Εἰς τὸν τόμον «Ψυχοπαθολογία καὶ Ψυχοθεραπεία» ἀναφέρει τὰς σπουδαιότερας λειτουργικὰς νόσους: α) **Τὴν κυκλικὴν παραφροσύνην**. Τὸ πάσχον ἄτομον εὐρίσκεται εἰς τὴν κυκλικὴν ἐναλλαγὴν τῶν δύο φάσεων τῆς μανιακῆς καὶ τῆς καταθλιπτικῆς. β) **Τὴν σχιζοφρενίαν**. Αὕτη ἀποτελεῖ μίαν κατάπτωσιν καὶ διχασμὸν τῆς προσωπικότητος. Παρουσιάζεται ἀμβλυσίς αἰσθημάτων, ἀδιαφορία διὰ τὸ περιβάλλον, παράλυσις τῆς βουλήσεως, ἀπατηλαὶ ἰδέαι, ψευδαισθήσεις⁽¹⁶⁾. γ) **Τὴν παράνοϊαν**. Εἰς τὴν σκέψιν τοῦ ἀσθενοῦς κυριαρχεῖ ἡ ἰδέα τῆς καταδιώξεως. Τὰ πάντα τὸ ἀσθενὲς ἄτομον συσχετίζει πρὸς τὸν ἑαυτὸν του καὶ διὰ τοῦτο ὑποψιάζεται ὅτι, διήποτε κατὰ

τὰς σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τοὺς συνανθρώπους του. δ) **Παθολογικαὶ καταστάσεις**. Πρόκειται περὶ θλαθῶν τῆς διανοίας ἐμφύτων ἢ ἐπικτήτων. Τοιαῦτα εἶναι ἡ θραδύνοια, ἡ ἠλιθιότης, μερικὴ ἠλιθιότης. ε) **Τὴν ὀξείαν ψυχικὴν διατάραξιν**. Αὕτη προέρχεται ἀπὸ ὀξείας μολυσματικὰς νόσους καὶ τοξινώσεις. Συνδέεται ἡ νόσος αὕτη μετὰ ψευδαισθήσεων, ἐλλείψεως προσανατολισμοῦ, παραληρήματος, ἀπώλειαν τῆς συνειδήσεως. στ) **Τὰς ἐκ τοξινώσεων ψυχώσεις**. Αἱ διάφοροι δηλητηριάσεις δύνανται νὰ προκαλέσουν ψυχικὰς ἀνωμαλίας ἐλαφρᾶς ἢ βαρείας μορφῆς. Αἱ ψυχώσεις αὗται διαχωρίζονται εἰς ὀξείας, αἵτινες εἶναι δυνατόν νὰ θεραπευθοῦν καὶ εἰς χρονίαις τοξινώσεις, αἵτινες τυγχάνουν ἀνίατοι⁽¹⁷⁾.

Ἐπίσης ὁ Niedermeyer ὑπὸ τὸν ὄρον νευροπάθεια περιλαμβάνει ἀπάσας τὰς καθαρῶς λειτουργικὰς νόσους τοῦ νευρικοῦ συστήματος, αἵτινες δὲν εἶναι δυνατόν νὰ καταδειχθοῦν ἀνατομικῶς. 1) **Τὴν νευρασθένειαν**. Πρόκειται περὶ μιᾶς καταστάσεως ὑψηλῆς ἐρεθιστικότητος καὶ ταχεῖας κοπώσεως τοῦ νευρικοῦ συστήματος. Εἰς τὴν νευρασθένειαν περιλαμβάνει καὶ τὴν ὑποχονδρίαν, ἥτις συνίσταται εἰς ἀγωνιώδη αὐτοπαρητησίαν καὶ ὑπερβολικὸν φόβον διὰ θλάθην τῆς ὑγείας. 2) **Τὴν νεύρωσιν**. Διακρίνει κατ' ἀρχὴν ὀργανικὰς νευρώσεις. Πρόκειται περὶ λειτουργικῶν ἐνοχλήσεων, αἱ ὁποῖαι εἶναι συνδεδεμένα μετ' ἀνωμάτων αἰσθημάτων εἰς ὀρισμένα ὄργανα. Τοιαῦτα εἶναι: α) **Νεύρωσις τῆς καρδίας**. β) **Νεύρωσις τοῦ στομάχου**, γ) **Γενετήσιοι νεύρωσις**, δ) **Ἐξωγενεῖς τραυματικαὶ νευρώσεις** ἐξ ἀφορμῆς δυστυχημάτων. Ἐτι διακρίνει τὰς ἀναγκαστικὰς νευρώσεις, αἱ ὁποῖαι εἶναι ψυχοπαθολογικὰ φαινόμενα, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀποτελέσματα καταπίεσεως τοῦ ψυχικοῦ κόσμου ὑπὸ διαφόρων ἰδεῶν, παρορμη-

(15) Ν. Δρακοπούλου, Τὸ συναίσθημα τῆς κατωτερότητος, ἐνθ. ἄνωτ. σ. 25 κ. ἔ.

(16) Ὁ Κ. Κωνσταντινίδης δέχεται, ὅτι ἡ σχιζοφρενία εἶναι ἐπαναφορὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν πρωτόγονον κατάστασιν (Αἱ ψυχώσεις καὶ ἡ ἐξέλιξις τῆς ψυχῆς, Ἄθῆναι 1935, σελ. 22 κ. ἔ.).

(17) Ἰ. Κορναράκη. Ἡ Συμβολὴ τῆς Ψυχολογίας τοῦ C. G. Jung, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 14 κ. ἔ.

Συνθλιπτικός, ὁ ὁποῖος παρουσιάζεται συντηρητικός, θεματοφύλαξ τῶν ἰσχυόντων ἐθίμων. Φροντίζει ν' ἀποκτήσῃ ἕν ἀξίωμα, ἕνα τίτλον, μίαν ἐξουσίαν. Ὁχυρούμενος ὀπισθεν αὐτῶν τυραννεῖ πάντα ἐπιπίπτοντα εἰς τὴν δικαιοδοσίαν του, ἐνῶ ἐξ ἄλλου εἶναι δουλοπρεπὴς πρὸς τοὺς προϊσταμένους του. Δὲν ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν οὐσίαν τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐπιφάνειαν αὐτῶν. Ἡ ἄρνησίς του πρὸς πᾶσαν πρόοδον προέρχεται ἐξ ὑποκρισίας καὶ διὰ τοῦ τρόπου τούτου τῆς ἀρνήσεώς του ζητεῖ νὰ προβληθῇ καὶ νὰ παρουσιασθῇ ὑπὸ τὸ προσωπεῖον τούτου ὡς ἄμεμπτος πολίτης⁽¹⁵⁾.

5. Ἡ θεωρία τοῦ Al. Niedermeyer.

Ὁ Niedermeyer διακρίνει ὀργανικὰς καὶ λειτουργικὰς ἀσθενείας. Ὁργανικαὶ εἶναι αἱ σωματικαὶ βλάβαι, αἱ ὁποῖαι γίνονται ὀπωσδήποτε ἀντιληπταὶ καὶ ψηλαφηταί, λειτουργικαὶ δὲ αἱ μὴ δυνάμεναι νὰ γίνουσι ἀντιληπταὶ ἀνατομικῶς. Εἰς τὸν τόμον «Ψυχοπαθολογία καὶ Ψυχοθεραπεία» ἀναφέρει τὰς σπουδαιότερας λειτουργικὰς νόσους: α) **Τὴν κυκλικὴν παραφροσύνην**. Τὸ πάσχον ἄτομον εὐρίσκεται εἰς τὴν κυκλικὴν ἐναλλαγὴν τῶν δύο φάσεων τῆς μανιακῆς καὶ τῆς καταθλιπτικῆς. β) **Τὴν σχιζοφρενίαν**. Αὕτη ἀποτελεῖ μίαν κατάπτωσιν καὶ διχασμὸν τῆς προσωπικότητος. Παρουσιάζεται ἄμβλυνοις αἰσθημάτων, ἀδιαφορία διὰ τὸ περιβάλλον, παράλυσις τῆς βουλήσεως, ἀπατηλαὶ ἰδέαι, ψευδαισθήσεις⁽¹⁶⁾. γ) Τὴν **παράνοϊαν**. Εἰς τὴν σκέψιν τοῦ ἀσθενοῦς κυριαρχεῖ ἡ ἰδέα τῆς καταδιώξεως. Τὰ πάντα τὸ ἀσθενὲς ἄτομον συσχετίζει πρὸς τὸν ἑαυτὸν του καὶ διὰ τοῦτο ὑποψιάζεται ὅ,τιδήποτε κατὰ

τὰς σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τοὺς συνανθρώπους του. δ) **Παθολογικαὶ καταστάσεις**. Πρόκειται περὶ βλαβῶν τῆς διανοίας ἐμφύτων ἢ ἐπικτήτων. Τοιαῦται εἶναι ἡ θραδύνοια, ἡ ἠλιθιότης, μερικὴ ἠλιθιότης. ε) Τὴν **ὀξειάν ψυχικὴν διατάραξιν**. Αὕτη προέρχεται ἀπὸ ὀξειᾶς μολυσματικὰς νόσου καὶ τοξινώσεως. Συνδέεται ἢ νόσος αὕτη μετὰ ψευδαισθήσεων, ἐλλείψεως προσανατολισμοῦ, παραληρήματος, ἀπώλειαν τῆς συνειδήσεως. στ) Τὰς ἐκ **τοξινώσεων ψυχώσεις**. Αἱ διάφοροι δηλητηριάσεις δύνανται νὰ προκαλέσουν ψυχικὰς ἀνωμαλίας ἐλαφρᾶς ἢ θαρείας μορφῆς. Αἱ ψυχώσεις αὗται διαχωρίζονται εἰς ὀξειᾶς, αἵτινες εἶναι δυνατόν νὰ θεραπευθοῦν καὶ εἰς χρονίᾶς τοξινώσεις, αἵτινες τυγχάνουν ἀνίατοι⁽¹⁷⁾.

Ἐπίσης ὁ Niedermeyer ὑπὸ τὸν ὄρον νευροπάθεια περιλαμβάνει ἀπάσας τὰς καθαρῶς λειτουργικὰς νόσους τοῦ νευρικοῦ συστήματος, αἵτινες δὲν εἶναι δυνατόν νὰ καταδειχθοῦν ἀνατομικῶς. 1) Τὴν **νευρασθένειαν**. Πρόκειται περὶ μίᾶς καταστάσεως ὑψηλῆς ἐρεθιστικότητος καὶ ταχείας κοπώσεως τοῦ νευρικοῦ συστήματος. Εἰς τὴν νευρασθένειαν περιλαμβάνει καὶ τὴν ὑποχονδρίαν, ἣτις συνίσταται εἰς ἀγωνιώδη αὐτοπαρηρησίαν καὶ ὑπερβολικὸν φόβον διὰ βλάβην τῆς ὑγείας. 2) Τὴν **νεύρωσιν**. Διακρίνει κατ' ἀρχὴν ὀργανικὰς νευρώσεις. Πρόκειται περὶ λειτουργικῶν ἐνοχλήσεων, αἱ ὁποῖαι εἶναι συνδεδεμέναι μετ' ἀνωμάτων αἰσθημάτων εἰς ὀρισμένα ὄργανα. Τοιαῦται εἶναι: α) **Νεύρωσις τῆς καρδίας**. β) **Νεύρωσις τοῦ στομάχου**, γ) **Γενετήσιος νεύρωσις**, δ) **Ἐξωγενεῖς τραυματικαὶ νευρώσεις** ἐξ ἀφορμῆς δυστυχημάτων. Ἐτι διακρίνει τὰς ἀναγκαστικὰς νευρώσεις, αἱ ὁποῖαι εἶναι ψυχοπαθολογικὰ φαινόμενα, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀποτελέσματα καταπίσεως τοῦ ψυχικοῦ κόσμου ὑπὸ διαφόρων ἰδεῶν, παρορμη-

(15) Ν. Δρακοπούλου, Τὸ συναίσθημα τῆς κατωτερότητος, ἐνθ. ἄνωτ. σ. 25 κ. ἔ.

(16) Ὁ Κ. Κωνσταντινίδης δέχεται, ὅτι ἡ σχιζοφρενία εἶναι ἐπαναφορὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν πρωτόγονον κατάστασιν (Αἱ ψυχώσεις καὶ ἡ ἐξέλιξις τῆς ψυχῆς, Ἀθῆναι 1935, σελ. 22 κ. ἔ.).

(17) Ἰ. Κορναράκη, Ἡ Συμβολὴ τῆς Ψυχολογίας τοῦ C. G. Jung, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 14 κ. ἔ.

πρόσωπον τῶν ἐνδομύχων συναισθημάτων καὶ φρονημάτων ἡμῶν. Ἐν τῇ Χριστιανικῇ Ἐκκλησίᾳ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς συστάσεως αὐτῆς ὑπάρχει ὁ θεσμὸς τῆς ἐξομολογήσεως κατ' ἀρχὴν δημοσίᾳ καὶ κατόπιν κατ' ἰδίαν ἐνώπιον τοῦ πνευματικοῦ ἱερέως⁽²³⁾. Ὑπάρχει ἀραγε σχέσις μεταξὺ Ἐξομολογήσεως καὶ Ψυχαναλύσεως;

Ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω, ἐξομολογήσις γενικῶς εἶναι ἐξωτερικεῖσι καὶ ὁμολογία εἰς ἕτερον πρόσωπον τῶν ἐνδομύχων συναισθημάτων καὶ φρονημάτων ἡμῶν. Ἡ ἐξωτερικεῖσι αὕτη προέρχεται πολάκις ἐκ ψυχικῆς ἀνάγκης. Ἐντονοὶ ψυχικαὶ καταστάσεις, ὡς αἱ συγκινήσεις ἐκ διαφόρων γεγονότων, πιέζουν τὸ ἄτομον νὰ ἐξωτερικεύσῃ εἰς ἕτερον τὴν πίεσιν ταύτην καὶ ἀνακουφίζεται, ὡς νὰ μοιράζηται τὸ θῆρος τῆς ψυχικῆς του καταστάσεως. Ὅπως γίνονται εἰς τὸν ὄργανισμὸν ἡμῶν αἱ διάφοροι ἀπεκκρίσεις καὶ ἐναλλαγαὶ ὕλης καὶ κυττάρων, οὕτω πρέπει ὡς ψυχικὴ ἀνάγκη ἐν τῇ ψυχικῇ ἡμῶν λειτουργίᾳ νὰ γίνονται αἱ ἀπεκκρίσεις τῶν κακῶν σκέψεων καὶ πράξεων. Ὁ ψυχολογικὸς χαρακτήρ τῆς Ἐξομολογήσεως κατανοεῖται καὶ ἀπὸ τὰς «Ἐξομολογήσεις» τοῦ Αὐγουστίνου.

Ὑπὸ ἔννοιαν καθαρῶς Χριστιανικὴν, μυστηριακὴν, ἐξομολογήσις εἶναι ἡ με ταπεινώσιν καὶ συντριβὴν καρδίας εἰλικρινῆς ὁμολογία τῶν ἀμαρτιῶν ἡμῶν ἐνώπιον τοῦ πνευματικοῦ πατρός, τοῦ ποιμένου, ὀρισθέντος ὑπὸ τοῦ Κυρίου, ὅπως χορηγῇ ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ τὴν ἄφεσιν. «Λάθετε Πνεῦμα Ἅγιον ἂν τινων ἀφῆτε τὰς ἀμαρτίας, ἀφίενται αὐτοῖς, ἂν τινων κρατῆτε, κεκράτηνται»⁽²⁴⁾.

Ὁ ποιμὴν εἰς τὸν θεσμὸν τῆς Ἐξομολογήσεως κατέχει τὴν θέσιν τοῦ πνευματικοῦ συμβούλου. Ὁ ἐξομολογούμενος προσέρχεται ἐκ ψυχικῆς ἀνάγκης ἐλευθέρως. Ὁ δὲ πνευματικὸς

σύμβουλος θὰ ἐμφυσῆσῃ εἰς τὸν ἐξομολογούμενον τὴν πεποιθήσιν, ὅτι ἡ ἀμαρτία του «εἰς οὐδὲν λογίζεται»⁽²⁵⁾ καὶ θὰ ἀνεύρῃ τὰ αἷτια, τὰ ὅποια ὤθησαν τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ἀμαρτίαν. Διὰ τῆς συναισθήσεως τῆς ἀφέσεως ἐπέρχεται ψυχικὴ εἰρήνη καὶ ἀποκατάστασις μετὰ τῆς προσωπικῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ Θεοῦ.

Ὁ Ν. Δρακουλίδης λέγει, ὅτι ἡ παιδεία καὶ ὁ πολιτισμὸς δύνανται νὰ μετατρέψουν τὸν ἀνθρώπινον χαρακτήρα⁽²⁶⁾. Τοῦτο εἶναι ἀπολύτως ὀρθὸν καὶ σύμφωνον πρὸς τὰ πορίσματα τῆς ψυχαναλύσεως καὶ ψυχιατρικῆς. Ἐπεκτείνοντες ὁμῶς τὴν σκέψιν ταύτην δυνάμεθα νὰ περιλάβωμεν ἐν τῇ ἐννοίᾳ παιδείᾳ καὶ τὴν Ἐξομολογήσιν, ἥτις εἶναι μία ἀγωγή, ὡς καὶ ἐν τῇ ἐννοίᾳ πολιτισμῶς, ἐφ' ὅσον καὶ ἡ θρησκεία καὶ εἰδικώτερον τὰ θρησκευτικὰ βιώματα περιλαμβάνονται ἐν τῷ ἀνθρώπινῳ πολιτισμῷ καὶ ἀποτελοῦν ἐκδηλώσεις αὐτοῦ.

Ἔργον τῆς ψυχαναλύσεως εἶναι ν' ἀνεύρισκῃ τὴν ψυχικὴν κατάστασιν τοῦ ἀνθρώπου, νὰ διαγιγνώσκῃ τὸν χαρακτήρα αὐτοῦ καὶ νὰ ἀποκαθιστᾷ τὴν ψυχικὴν ὑγιείαν, ἔνθα ἐμφανίζεται κλονιζομένη. Ἔτι ἡ ψυχανάλυσις διαγιγνώσκει τὸν χαρακτήρα τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐκ τῆς ἐκφράσεως τοῦ προσώπου. Τοῦτο παρετήρησεν ὁ Ἀριστοτέλης, ὅστις εἰς τὰ Φυσιολογικά του λέγει: «Ὅτι αἱ διάνοιαι ἔπονται τοῖς σώμασι καὶ οὐκ εἰσὶν αὐταὶ καθ' ἑαυτὰς ἀπαθεῖς οὔσαι τῶν τοῦ σώματος κινήσεων»⁽²⁷⁾. «Ἐκ τε γὰρ τῶν κινήσεων φυσιολογμοῦσι, καὶ ἐκ τῶν σχημάτων, καὶ ἐκ τῶν χρωμάτων, καὶ ἐκ τῶν ἡθῶν τῶν ἐπὶ τοῦ προσώπου ἐμφαινόμενων, καὶ ἐκ τῶν τριχωμάτων, καὶ ἐκ τῆς λειότητος, καὶ ἐκ τῆς φωνῆς, καὶ

(25) Ρωμ. δ', 8.

(26) Ἡ Διάγνωσις τοῦ Χαρακτήρος, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 62.

(27) Cap. I, 1-3. Opera Omnia Graece et Latine, Pasisiis, Editere Ambrosio Firmin Didot, 1857.

(23) Β. Στεφανίδου, Ἐκκλησ. Ἱστορία, Ἀθῆναι 1948, σελ. 46, 245, σημ. 2.

(24) Ἰωάν. κ', 22-23.

της σαρκός, καὶ ἐκ τῶν μερῶν καὶ ἐκ τοῦ τόπου ὅλου τοῦ σώματος»⁽²⁸⁾. «Ἡ τῆς ψυχῆς ἕξις ἀλλοιωμένη συναλλοιοῖ τὴν τοῦ σώματος μορφήν, πάλιν θ' ἡ τοῦ σώματος μορφή ἀλλοιουμένη συναλλοιοῖ τὴν τῆς ψυχῆς ἕξιν· ἐπειδὴ γὰρ ἔστι ψυχῆς τε τὸ ἀνιάσθαι τε καὶ εὐφραίνεσθαι, καταφανές ὅτι οἱ ἀνιώμενοι σκυθρωπότεροί εἰσι καὶ οἱ εὐφραίνόμενοι ἰλαροί»⁽²⁹⁾.

Γενικῶς ἡ ψυχικὴ ὑγεία ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ νὰ αἰσθάνηται ὁ ἄνθρωπος καλῶς ἕναντι τοῦ ἑαυτοῦ του, ἕναντι τῶν ἄλλων καὶ νὰ δύναται νὰ προσαρμοζῆται πρὸς τὰς συνθήκας τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος καὶ τὰς ἀνάγκας τῆς ζωῆς. Δηλαδή ὅταν λέγωμεν νὰ αἰσθάνηται καλῶς ἕναντι τῶν ἄλλων σημαίνει νὰ μὴ παρασύρηται ἀπὸ φόβους, προκαταλήψεις, συγκινήσεις, πάθη. Νὰ διατηρῆ τὴν ψυχραιμίαν καὶ τὴν γαλήνην τῆς ψυχῆς του, νὰ μὴ ἐξοργίζηται, οὔτε νὰ μελαγχολῆ. Νὰ μὴ ὑποτιμᾷ τὸν ἑαυτὸν του, οὔτε νὰ τὸν ὑπερτιμᾷ, ἀλλὰ νὰ γνωρίζῃ νὰ ζυγίζῃ αὐτὸν καὶ νὰ ἔχῃ ἐμπιστοσύνην εἰς τὰς ἰκανότητάς του καὶ ν' ἀναγνωρίζῃ νὰ διορθοῖ τὰς ἀτελείας του. Ἡ ὁμαλὴ συνεργασία μὲ τὸ ἐγὼ βοηθεῖ, ὥστε ὁ ἄνθρωπος νὰ ἐκδηλοῖ ἀγάπην καὶ καλοπροαίρεσιν εἰς τὴν συνεργασίαν μετὰ τῶν συνανθρώπων του. Δὲν εἶναι ὁ ἐγωϊστής, ἀλλ' ὁ κοινωνικός, ὑγιὲς μέλος τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου.

Ἡ ἁρμονία αὕτη θὰ πρέπει νὰ ἐπικρατήσῃ καὶ μὲ τὰς συνθήκας τῆς συγχρόνου ζωῆς. Βεβαίως τὸ σημερινὸν ἄτομον διακατέχεται ὑπὸ ἄγχους καὶ συναισθήματος ἀνασφαλείας. Ἡ κοινωνικὴ ἠθικὴ δεινοπαθεῖ. Εἰς τὴν πραγματικότητα δὲν εἶναι αἱ ὑψηλαὶ ἠθικαὶ ἰδέαι, αἵτινες ἐμπνέουν τοὺς μεγάλους συνασπισμούς, ἀλλ' ὁ φόβος καὶ τὸ συμφέρον. Οἱ ἰσχυροί, εἴτε ἔθνη, εἴτε συνασπισμοὶ ἐν ὀνόματι τῶν ὑψηλῶν ἠ-

θικῶν ἀρχῶν ζητοῦν νὰ προστατεύσουν τὰ ἴδια αὐτῶν συμφέροντα. Τοιούτῳ τρόπῳ εἰς τὴν πραγματικότητα σύνθημα τῆς ἐποχῆς μας εἶναι «τὸ δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου» ἐν στενοτάτῃ σχέσει μετὰ τοῦ ἀξιώματος «ὁ σκοπὸς ἀγιάζει τὰ μέσα». Οὕτως ἰσχύει ὁ νόμος τῆς ζούγκλας. Τὸ θέμα δὲ δὲν εἶναι ν' ἀλλάξουν τὰ ἔθιμα τῶν ἀνθρώπων τῆς ζούγκλας, ἀλλ' ἡ μετατροπὴ τῆς ζούγκλας εἰς παράδεισον⁽³⁰⁾.

2. Σχέσις Ψυχανάλυσεως καὶ Ἐξομολογήσεως.

Ἐκ τῶν ἐκτεθέντων καταφαίνεται, ὅτι ὑπάρχει κοινόν τι μετὰξὺ Ἐξομολογήσεως καὶ Ψυχανάλυσεως. Δι' ἀμφοτέρων γίνεται ἐξωτερικεύσις τοῦ ἐσωτερικοῦ ἡμῶν κόσμου. Ὁμολογοῦνται καὶ ἀνευρίσκονται διὰ καταλλήλων μεθόδων αἰτία ψυχικῶν συγκρούσεων καὶ νευρώσεων. Ἡ ψυχοθεραπευτικὴ ὅμως ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ψυχανάλυσεως χρησιμοποιεῖ ἀνθρώπινά μέσα πρὸς θεραπείαν ὑπνωσιν, ὑποβολήν, φάρμακα, χειρουργικὰς ἐπεμβάσεις⁽³¹⁾.

Διαπιστοῦται ὅμως, ὅτι νευρώσεις ὀφείλονται πολλάκις εἰς ἀπώλειαν τοῦ προσανατολισμοῦ τῆς ζωῆς, εἰς τὴν καταπάτησιν παραδεδομένων καὶ αἰώνιου κύρους ἠθικῶν ἀξιών. Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην δὲν παρουσιάζεται ἐν ἀπλοῦν ψυχολογικὸν φαινόμενον, ἀλλ' ἐν ὑπερφυσικῶν πρόβλημα. Ὁ κ. Ἰω. Μαρκαντώνης ἐπιλέγει εἰς ἄρθρον του περὶ ἀμαρτίας ἐν τῇ Θρησκευτικῇ καὶ ἠθικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ⁽³²⁾, ὅτι μὴ ὁμολογουμένη μία συνειδητὴ ἀμαρτία καὶ παραμελουμένη δημιουργεῖ νευρώσεις καὶ ψυχώσεις. Καὶ αὐτὸς ὁ Γιούγκ διαπιστοῖ, ὅτι πολλοί, ἐνῶ ἡ νό-

(28) Ἔνθ' ἄνωτ. Cap. II, 8-13.

(29) Αὐτόθι Cap. IV, 31-36. Ἴδὲ καὶ Ν. Δρακουλίδου. Ἡ Διάγνωσις τοῦ χαρακτήρος, ἔνθ' ἄνωτ. Σπ. Καλλιὰφα. Χαρακτῆρες ἢ ψυχολογικοὶ τύποι, σελ. 8 κ.έ.

(30) Ν. Δρακουλίδου, Ψυχοπροφυλακτικὴ Ὑγιεινὴ — Ἀνάπτυξο ἀπὸ τὸ «Ὑγιονομικὸ Βῆμα», Ἀθήναι, Φεβρουάριος-Μάρτιος, 1964, σελ. 2-3.

(31) Ι. Κορναράκη, Τὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων Ποιμαντικῆς Φροντίδος καὶ ψυχοθεραπείας, ἔνθ' ἄνωτ. σελ. 26.

(32) Τόμ. 2, Ἀθήναι 1963, σελ. 257.

σος των όφείλεται εις ψυχικά αίτια, καταφεύγουν εις τόν ψυχίατρον άντι εις τόν ιερέα⁽³³⁾. Ό δέ G. A. Farner⁽³⁴⁾ παρατηρεί, ότι ό πρακτικός ψυχολόγος θά έγίνετο ή ώραιοτάτη ένσάρκωσις ένωσσεως γνωστικής μεθόδου διοριζόμενης τώ μέν υπό τών πνευματικών έπιστημών, τώ δέ υπό τών φυσικών. Η ένσάρκωσις δ' αύτη άριστα θ' άνταπεκρίνετο πρός τήν πνευματικήν-όργανικήν διμερή ένότητα τής άνθρωπίνης φύσεως.

Εις μίαν τοιαύτην διαπίστωσην μεταφυσικού προβλήματος ή άπλως ήθικου, θά δυνηθί ή ψυχίατρος νά βοηθήση; Βεβαίως ύπάρχουν περιπτώσεις καθ' ός ό ψυχίατρος ύποκαθιστά τόν ποιμένα και ό Γιούγκ άναφέρει τοιαύτας⁽³⁵⁾. Καί όταν μέν ό ψυχίατρος έχη άτομικήν μεταφυσικήν κοσμοθεωρίαν θά δυνηθί νά δώση λύσιν τινά. "Όταν όμως στερηθήται ταύτης και δέν είναι ύποχρεωμένος κατά τόν Γιούγκ από τήν έπαγγελματικήν του συνείδησιν νά έχη⁽³⁶⁾, τότε διαπιστούται υπό του ψυχιάτρου ή αίτία, αλλά δέν δύναται νά δώση λύσιν θετικήν και όριστικήν. Δι' ό εις περιπτώσεις ψυχικών συγκρούσεων και δυσαρμονιών άναγνωρίζεται υπό τής Ψυχολογίας ή μεγίστη θεραπευτική σημασία τής Θρησκείας. Ακόμη και σωματικώς πάσχοντες σπουδαίως ψυχικώς άνακουφίζονται και ένισχύονται διά τών λόγων παραμυθίας του πνευματικού συμβούλου⁽³⁷⁾.

3. Η ψυχοθεραπεία ούσιώδες έργον τής Ποιμαντικής.

Τό έργον τής βοηθείας εις τήν ψυχικήν υγείαν του άνθρώπου ούτε ξένον, ούτε άνοίκειον πρός τά ιερατικά καθήκοντα του ιερέως είναι. Εις τήν Παλαιάν Διαθήκην βλέπομεν, ότι οί ιερείς ήσκουν και Ιατρικά καθήκοντα⁽³⁸⁾. Καί εις έτέρους λαούς ό ιερεύς κατείχε τήν θέσιν του μάγου άμα και του Ιατρού⁽³⁹⁾. Έν τή Καινή Διαθήκη πληροφορούμεθα υπό τών Ευαγγελιστών, ότι ό Κύριος έθεράπευε δαιμονιζόμενους, σεληνιαζόμενους και έξέβαλλεν άκάθαρτα πνεύματα⁽⁴⁰⁾. Πάντες ούτοι ήσαν ψυχικώς άσθενείς, ό δέ σεληνιασμός θεωρείται σήμερα, ως είδομεν άνωτέρω, καθαρώς ψυχική πάθησις. "Ετι παρατηρούμεν, ότι ό Κύριος πρώτον συνεχώρει τας άμαρτίας και έν συνεχεία έθεράπευε σωματικώς τους άσθενείς⁽⁴¹⁾. Τοϋτο σημαίνει, ότι κατεδείκνυε τήν στενήν σχέσηιν τής άρμονικής ψυχικής καταστάσεως μετά τής σωματικής λειτουργίας. Ό Κύριος λοιπόν παρουσιάζεται ως ψυχοθεραπευτής⁽⁴²⁾. Τό έργον τοϋτο τής ψυχοθεραπευτικής δράσεως τώ μετεβίβασεν εις τους Αποστόλους και διά τής άποστολικής διαδοχής εις τους ποιμένας, τους Κληρικούς, τών όποιων έργον είναι ή καθοδήγησις και ή πνευματική κατεύθυνσις τών ποιμαινομένων, τών χριστιανών πρός τόν δρόμον του Θεου έν πλήρει έσωτερική βεβαιότητι και πεποιθήσει. Έκτός τών πολλών άλλων πνευματικών

(33) I. Κορναράκη, Τό πρόβλημα τών σχέσεων Ποιμαντικής Φροντίδος και Ψυχοθεραπείας, ένθ' άνωτ. σελ. 30.

(34) Zentralblatt für Psychotherapie, Band 8, 1935, σελ. 134 κ.έ. Παρά Σπ. Καλλιάρια, Ψυχολογία του Βάθους, σελ. 14.

(35) I. Κορναράκη, ένθ. άνωτ. σ. 34.

(36) Die Beziehungen κ.λ.π. ένθ' άνωτ., σελ. 29. Παρά I. Κορναράκη, ένθ' άνωτ. σελ. 34.

(37) K. Κωνσταντινίδου, Ό Χριστιανισμός ως παράγων ψυχικής υγείας. Άνάτυπον έκ τών Πρακτικών του Α' Συνεδρίου Έλληνοχριστιανικού Πολιτισμού, Αθήναι 1956, σελ. 4.

(38) Λευϊτικόν, ιγ' 9, ιδ' 1, 3, 20.

(39) K. Κωνσταντινίδου, ένθ. άνωτ. σελ. 3.

(40) Ματθ. δ' 24, ιζ' 15. Μάρκ. ε' 4-15. Λουκ. θ' 39.

(41) Εις τήν θεραπείαν του Παραλύτου πρώτον ειπε: «Τέκνον, άφέωνταί σοι αι άμαρτίαι σου» και κατόπιν έθεράπευσεν αυτόν τής σωματικής παραλύσεως. (Μάρκ. θ', 5 κ. έ.).

(42) I. Κορναράκη, Τό πρόβλημα τών σχέσεων Ποιμαντικής Φροντίδος και Ψυχοθεραπείας, ένθ' άνωτ. σελ. 51.

μέσων, ἅτινα παρέχονται εἰς τοὺς κληρικούς, τὸ σπουδαιότερον ἴσως εἶναι ἡ Ἐξομολόγησις, ἢ κατ' ἰδίαν καὶ ἐν ἀτμοσφαίρᾳ ἐμπιστοσύνης πνευματικῆ ἀγωγῆς.

Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην ἀναφέρομεν, ὅσα γράφει ὁ Γρηγόριος Νύσσης περὶ τῆς σημασίας τῆς διαγνώσεως τῆς ψυχικῆς νόσου καὶ τῶν ἀναλόγων μέσων θεραπειᾶς, ἅτινα δέον νὰ χρησιμοποιῆ ὁ ψυχοθεραπευτής. «Ὡσπερ γὰρ καὶ ἀπὸ τῆς σωματικῆς θεραπειᾶς, ὁ μὲν σκοπὸς τῆς ἰατρικῆς εἰς ἔστι, τὸ ὑγιάναι τὸν κάμνοντα· τὸ δὲ εἶδος τῆς ἐπιμελείας διάφορον· κατὰ γὰρ τὴν ποικιλίαν τῶν ἀρρωστημάτων καταλλήλως καὶ ἡ θεραπευτικὴ μέθοδος ἐκάστῳ τῶν νοσημάτων προσάγεται· οὕτω πολλῆς οὐσίας καὶ ἐν τῇ ψυχικῇ νόσῳ τῆς τῶν παθῶν ποικιλίας, ἀναγκαίως πολυειδῆς γενήσεται ἡ θεραπευτικὴ ἐπιμέλεια, πρὸς λόγον τοῦ πάθους ἐνεργοῦσα τὴν ἴασιν. Ὡς δ' ἂν γένοιτο τις τεχνικὴ μέθοδος περὶ τοῦ προκειμένου προβλήματος, οὕτω τὸν λόγον διαληψόμεθα... Διὸ προσήκει τὸν μέλλοντα τὴν κατάλληλον θεραπείαν προσάγειν τῷ νεοσηκῶτι τῆς ψυχῆς μέρει, πρότερον μὲν ἐπισκέπτεσθαι ἐν τίνι συνέστη τὸ πάθος· εἶθ' οὕτω πεπονθῶτι προσάγειν ἀρμοδίως τὴν θεραπείαν· ὥστε μὴ δι' ἀπειρίαν τῆς θεραπευτικῆς μεθόδου, ἄλλο μὲν ἢ τὸ νοήσαν μέρος, ἔτερον δὲ τὸ τὴν θεραπείαν δεχόμενον... Ὡσπερ τοίνυν ἀναγκαιοτάτῃ τοῖς ἰατροῖς ἐνομίσθη ἡ κατανόησις τῆς τῶν στοιχείων ιδιότητος, ὅπως ἂν ἐκάστου τῶν εἶη ἢ κακῶς διακειμένων γένοιτο τοῦ παρὰ φύσιν διατεθέντος ἢ ἐπ' ἀνόρθωσις· οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐπὶ ταύτῃ ἀναδραμόντες τὴν διὰ ἄρῃσιν τῶν ἐν τῇ ψυχῇ θεωρουμένων, ἀρχὴν καὶ ὑπόθεσιν τῆς καταλλήλου τῶν παθῶν θεραπειᾶς ποιησώμεθα τὴν γενικὴν θεωρίαν» (43).

Καὶ ἡ νεωτέρα ἰατρικὴ σήμερον δέχεται ἐπιστημονικῶς τὴν οὐσιώδη ἐπί-

δρασιν τοῦ ψυχικοῦ παράγοντος ἐπὶ τῆς καθόλου ὑγείας τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ καθηγητὴς τῆς Παθολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Γ. Κ. Δαΐκος, εἰς ἄρθρον του «Ἡ ἐπίδρασις τοῦ ψυχικοῦ παράγοντος εἰς τὸν Ὄργανισμόν» ἐπιστημονικῶς ἀναγνωρίζει τὴν ἀλήθειαν ταύτην καὶ ἐπιλέγει: «Ἡ νεωτέρα ἰατρικὴ ἀντιμετωπίζει μὲ προοπτικὴν σπουδαιοτάτων ἐξελίξεων τὸν ἀνθρώπον, τὸν πραγματικὸν ἀνθρώπον εἰς τὴν ἐνότητά σώματος καὶ ψυχῆς» (44).

Ὁ ψυχοθεραπευτής διὰ τῆς ψυχαναλύσεως θὰ εἰσδύσῃ εἰς τὸν ψυχικὸν κόσμον τοῦ ἀσθενοῦς καὶ θὰ διαγνώσῃ τὰ αἷτια. Θὰ χρησιμοποιῆται ἔτι καὶ τὰ κατάλληλα μέσα πρὸς θεραπείαν. Ὁφείλει ὅμως ὡς εὐσυνειδητὸς ἐπιστήμων, ν' ἀναγνωρίζῃ, ὅτι τὸ ἔργον του ἔχει ὠρισμένα ὄρια. Θὰ χρειασθῇ πολλὰ εἰς ἓνα ψυχικῶς ἀσθενῆ νὰ γίνῃ καταλλήλως καὶ ἠθικῆ διαπαιδαγωγίᾳ πρὸς βίωσιν ὑψηλῶν ἐν τῷ βίῳ ἠθικῶν καὶ πνευματικῶν ἀξιών. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἄρχεται τὸ ἔργον τοῦ Ἐξομολόγου. Ἐὰν ὅμως ὁ ψυχοθεραπευτής ὀφείλῃ νὰ ἐκτιμᾷ καὶ ν' ἀναγνωρίζῃ τὴν σημασίαν τῆς ἠθικῆς διαπαιδαγωγίσεως, ἐξ ἴσου καὶ ὁ πνευματικὸς ὀφείλει νὰ ἐκτιμᾷ καὶ ν' ἀναγνωρίζῃ τὴν σημασίαν τῶν ψυχαναλυτικῶν μεθόδων καὶ θὰ πρέπει πρὸς ἀσφαλῆ ἐπιτυχίαν τοῦ πνευματικοῦ τοῦ ἔργου νὰ μελετᾷ καὶ νὰ γνωρίζῃ τὴν ψυχολογίαν τοῦ θάθους. Διὰ τῶν ψυχολογικῶν του γνώσεων θὰ βοηθῆται εἰς τὴν ἐνδοτέραν εἰσχώρησιν εἰς τὰ μυστηριώδη καὶ ἄγνωστα βάθη τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς (45).

4. Ἀπαραίτητος ἡ ψυχολογικὴ μόρφωσις τοῦ Πνευματικοῦ.

Ἡ ψυχολογικὴ μελέτη καὶ κατάρτι-

(44) Ἡ ἀρρώστεια καὶ ψυχῆ. Ψυχολογία καὶ ζωῆ. Μελέται τοῦ Ἰνστιτούτου Ἰατρικῆς Ψυχολογίας καὶ Ψυχικῆς Ὑγιεινῆς. Ἀθῆναι, 1951, σελ. 152.

(45) Ι. Κορναράκη, Τὸ Πρόβλημα τῶν σχέσεων Ποιμαντικῆς Φροντίδος καὶ Ψυχοθεραπειᾶς, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 51.

(43) Ἐπιστολὴ Κανονικὴ πρὸς τὸν ἐν ἁγίοις Λητσίον, Ἐπίσκοπον Μελιτινῆς, Ρ. Γ. 45, 224.

σις τοῦ πνευματικοῦ καθίσταται, ἰδίᾳ διὰ τὰς ἡμέρας ἡμῶν ἀπαραίτητος. Σήμερον ἡ Ψυχολογία ἐν ἀντιθέσει πρὸς ὅ,τι ἐπιστεύετο παλαιότερον, ἀναγνωρίζει, ὅτι αἱ ψυχικαὶ ἐκδηλώσεις ἐν τῷ ἀνθρώπῳ δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα ἐκκρίσεων τῶν ἐγκεφαλικῶν κέντρων, ἀλλ' ὀπισθεν αὐτῶν κινεῖται καὶ δρᾷ ὑπερυλικόν τι, ἢ ψυχὴ⁽⁴⁶⁾. Ἐπικουρεῖται λοιπὸν ὁ πνευματικὸς καὶ ὑπὸ τῆς Ψυχολογικῆς Ἐπιστήμης, διὰ νὰ διακηρύξη καὶ νὰ διδάξῃ, ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι μόνον ἄθροισμα σαρκῶν καὶ ὁστέων, ἀλλ' ἔχει καὶ πνευματικὴν ὑπόστασιν, ἣτις ἀποτελεῖ καὶ τὴν θάσιν τῆς ὅλης ὑγείας αὐτοῦ. Ἡ Ἐκκλησία διὰ τῆς καθόλου διδασκαλίας τῆς δὲν ἀποβλέπει νὰ παράσχη εἰς τοὺς πιστοὺς θεωρητικὰς δογματικὰς ἀληθείας μόνον, ἀλλὰ στρέφεται καὶ περὶ πρακτικὰ θέματα, ἐφ' ὅσον κέντρον τοῦ ἐνδιαφέροντος Αὐτῆς εἶναι ὁ ἄνθρωπος, ὡς πνευματικὸν καὶ ὑλικὸν ὄν. Ὁρθῶς τονίζει ὁ Ἰωάννης Κορναράκης, ὅτι σήμερον παρίσταται ἀναγκαῖα ἡ δημιουργία ὀρθοδόξου ποιμαντικῆς ψυχολογίας, οἱ δὲ πνευματικοὶ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας νὰ κατέχουν τὸν πλοῦτον τῶν ψυχολογικῶν γνώσεων, αἱ ὁποῖαι παρέχονται ὑπὸ τῆς ποιμαντικῆς ψυχολογίας⁽⁴⁷⁾.

Ὁ πνευματικὸς ὑποχρεοῦται νὰ παρακολουθῇ τὰς προόδους τῆς ἐπιστήμης τῆς ψυχολογίας, διὰ νὰ εἶναι εἰς θέσιν ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ ἀναγνωρίζῃ μίαν ψυχικὴν νόσον, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ συμβάλλῃ εἰς τὴν θεραπείαν αὐτῆς ἐν τῷ μέτρῳ τῶν δυνάμεων καὶ τῶν ἀρμοδιότητων αὐτοῦ. Ὁ Δ. Κουρέτας ὑποστηρίζει, ὅτι «ὄλοι οἱ ἀρμοδιῶς ἀσκούντες σήμερον τὴν ψυχανάλυσιν πρὸς θεραπευτικούς σκοποὺς ὀφείλουν διὰ τεχνι-

κοὺς λόγους νὰ ἔχουν ὑποβληθῇ προηγουμένως εἰς τὴν καλούμενην διδακτικὴν ψυχανάλυσιν»⁽⁴⁸⁾. Ἡ γνώμη αὕτη ἔχει ἰσχὺν καὶ διὰ τοὺς πνευματικούς, οἱ ὁποῖοι διὰ τῆς ἐξομολογήσεως ἀσχοῦν ἔργον ψυχαναλικὸν διὰ καθαρῶν πνευματικῶν σκοποῦς.

5. Ἡ ψυχολογικὴ ἐκτίμησις τῆς ποιότητος τῆς ἐνοχῆς.

Διὰ τῆς ποιμαντικῆς ψυχολογίας ὁ πνευματικὸς θὰ διαγνώσῃ καὶ τὰ αἷτια τοῦ παραπτώματος ἢ τῶν παραπτωμάτων. Σήμερον καὶ ὑπὸ τῆς νομικῆς ἐπιστήμης πρὸς καταλογισμὸν ἐθούνης καὶ ἠθικῆν ἐκτίμησιν μιᾶς πράξεως λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν ἡ γνώσις καὶ ἡ βούλησις, ἢτοι ἡ ἐλευθερία. Ὅταν ἐλλείπῃ τὸ στοιχεῖον τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀσυνειδήτως ὁ ἄνθρωπος προέβῃ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν πράξεώς τινος, ἄλλως κρίνεται αὕτη.

Ὁ ἀσυνείδητος χαρακτήρ τῆς ἀμαρτίας, ἢ ἀσυνειδητος ροπή καὶ κλίσις ἀνευ τοῦ γνωστικοῦ καὶ βουλητικοῦ στοιχείου ἀναγνωρίζεται καὶ ὁμολογεῖται καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ μεγάλου Ἀποστόλου τῶν Ἐθνῶν Παύλου εἰς τὴν πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολὴν του: «Οἶδαμεν γάρ, ὅτι ὁ νόμος πνευματικὸς ἐστίν· ἐγὼ δὲ σαρκικός εἰμι, πεπραμένος ὑπὸ τὴν ἀμαρτίαν, ὃ γὰρ κατεργάζομαι οὐ γινώσκω· οὐ γὰρ ὃ θέλω τοῦτο πράσσω, ἀλλ' ὃ μισῶ τοῦτο ποιῶ. Εἰ δὲ ὃ οὐ θέλω τοῦτο ποιῶ, σύμφημι τῷ νόμῳ, ὅτι καλός. Νυνὶ δὲ οὐκέτι ἐγὼ κατεργάζομαι αὐτό, ἀλλ' ἡ οἰκουσα ἐν ἐμοὶ ἀμαρτία. Οἶδα γάρ, ὅτι οὐκ οἰκεῖ ἐν ἐμοὶ ἀγαθόν· τὸ γὰρ θέλειν παράκειται μοι, τὸ δὲ κατεργάζεσθαι τὸ καλὸν οὐχ εὐρίσκω· οὐ γὰρ ὃ θέλω

(46) Τοῦτο ὑποστηρίζεται καὶ ὑπὸ τοῦ Κ. Κωνσταντινίδου (Αἱ ψυχώσεις καὶ ἡ ἐξέλιξις τῆς ψυχῆς, ἐνθ. ἄνωτ. σελ. 2), καίτοι παραδέχεται τὴν ἐκ τῶν ζώων ἐξέλιξιν τοῦ ἀνθρώπου.

(47) Ἡ Συμβολὴ τῆς Ψυχολογίας τοῦ C. G. Jung, ἐν τῇ Ποιμαντικῇ Ψυχολογίᾳ, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 12-13.

(48) Τὸ «Γνώθι σαυτόν», ἔμβλημα τῆς ψυχανάλυσεως. Ἀνατύπωσις ἐκ τῆς «Ἐλληνικῆς Ἱατρικῆς», ἐνθ. ἄνωτ. σελ. 5. Τοῦ αὐτοῦ, Στοιχεῖα ψυχανάλυσεως, Ἀνάτυπον ἐκ τῆς Ἑσωτερικῆς Παθολογίας, ἐνθ. ἄνωτ. Σ. Καλλιᾶφα, Ψυχολογία τοῦ Βάθους, σελ. 99 κ.έ.

ποιῶ ἀγαθόν· ἀλλ' ὁ οὐ θέλω κακόν, τοῦτο πράσσω. Εἰ δὲ ὁ οὐ θέλω ἐγώ, τοῦτο ποιῶ, οὐκέτι ἐγώ κατεργάζομαι αὐτό, ἀλλ' ἡ οἰκοῦσα ἐν ἐμοὶ ἀμαρτία»⁽⁴⁹⁾).

Ἐὰν ἡ ἐν ἀσυνειδήτῳ καταστάσει ἐκτέλεσις τῆς ἀμαρτίας ἀναγνωρίζεται ὑπὸ τοῦ Παύλου, σήμερον δὲ διαπιστοῦται καὶ ὑπὸ τῆς Ψυχολογίας τοῦ Βάθους, ὁ πνευματικός ὀφείλει πάντοτε νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν τὴν θούλησιν τοῦ ἀνθρώπου προκειμένου νὰ κρίνῃ τὰς πράξεις τοῦ ἐξομολογούμενου. Τοῦτο εἶναι θεμελιώδεις ψυχολογικὸν ἀξίωμα⁽⁵⁰⁾. Δι' ὃ ἡ Ἐκκλησία πρὸ ἀκόμῃ τῶν πορισμάτων τῆς Ψυχολογίας τοῦ Βάθους ἐθέσπισε τὴν «οἰκονομίαν» ἐκτιμῶσα ἀκριβῶς τοὺς εἰδικούς λόγους καὶ παράγοντας ἐκάστης περιπτώσεως. Οἰαδήποτε ἀμαρτία δὲν δύναται νὰ κρινῆται μὲ τὸ αὐτὸ μέτρον δι' ἕκαστον ἄτομον. Ὁ Β. Ἐξαρχος εἰς τὸ ἔργον του «Ἡ ἀρχὴ τῆς ἐξατομικεύσεως ἐν τῷ ἐκκλησιαστικῷ ἔργῳ» Α'. Ἐν τῷ κηρυκτικῷ ἔργῳ⁽⁵¹⁾ γράφει τὰ ἑξῆς: «Ἡ ἔννοια λ. χ. τοῦ «κατ' οἰκονομίαν» κρίνειν καὶ ἀποφασίζειν εἶναι ἀρκετὰ δηλωτικὴ τοῦ κατ' ἀρχὴν ἐπικρατοῦντος πνεύματος, διότι κατ' αὐτὸ λαμβάνονται κυρίως ὑπ' ὄψιν οἱ καθαρῶς ἀτομικοὶ τῶν συγκεκριμένων περιπτώσεων παράγοντες, μετατρέποντες ἢ τροποιοῦντες ἀναλόγως τὰ γενικὰ ἐπιτεύγματα, ὥστε νὰ προσαρμόζονται ταῦτα πρὸς τὴν συγκεκριμένην ἀτομικὴν περίστασιν.

Ἐπειτα τὰ ἐπιτίμια, τ. ἔ. αἱ παιδαγωγικαὶ ποιναὶ ἀπαιτεῖται νὰ ἐπιβάλλονται οὐχὶ κατὰ γενικόν τι μέτρον, ὀριζόμενον μόνον κατὰ μέγεθος τοῦ ἀμαρτήματος, ἀλλὰ νὰ ποικίλλωσι κατὰ ποιὸν καὶ μέγεθος συμφώνως καὶ ἀναλόγως καὶ πρὸς τὴν ψυχικὴν τῆς μιᾶς ἐκάστης ἀτομικότητος φύσιν καὶ κατάστασιν».

(49) ζ', 14-20.

(50) Ἰ. Κορναράκη. Ἡ Συμβολὴ τῆς Ψυχολογίας τοῦ C. G. Jung, ἐν τῇ Ποιμαντικῇ Ψυχολογίᾳ, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 28-29.

(51) Ἀθήναι, 1933, σελ. 25.

6. Ἡ ψυχολογικὴ ἀντιμετώπισις τῶν ἀρχετύπων εἰκόνων.

Κατὰ τὸν Γιούγκ ἐκδηλοῦνται ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἀρχετύποι παραστάσεις ἢ ἰδέαι. Αὗται ἐμφανίζονται κυρίως εἰς τὰ ὄνειρα ὡς εἰκόνες καὶ σύμβολα. Οἱ ἀρχετύποι εἶναι ἔμφυτοι λειτουργικαὶ διαθέσεις καὶ κληρονομημένοι τρόποι ψυχικῆς ἐνεργείας καὶ ἀντιδράσεως⁽⁵²⁾. Ὁ πνευματικός διὰ τῆς ψυχολογικῆς του καταρτίσεως θὰ δύναται νὰ ἐρμηνεύῃ τοὺς ἀρχετύπους κυρίως εἰς ἄτομα εὐαίσθητα, τὰ ὁποῖα θὰ ἐκδηλοῦν τὴν ἐπιθυμίαν ν' ἀναφέρουν κατὰ τὴν ἐξομολόγησιν ὄνειρά των, τὰ ὁποῖα ἔχουν αὐτὰ συγκινήσει. Τοιοῦτοτρόπως οὐδὲν στοιχεῖον τῆς ψυχικῆς καταστάσεως τοῦ ἐξομολογούμενου θὰ διαφεύγῃ τῆς προσοχῆς τοῦ πνευματικοῦ. Ἡ ἐξομολόγησις δὲν θὰ καθίσταται μία τυπικὴ ἐξαγόρευσις ἀμαρτιῶν, τὴν ὁποίαν θ' ἀκούῃ ὁ πνευματικός παθητικῶς, ἀλλ' ἐνεργῶς καὶ οἰκοδομοῦσα. Διὰ τῶν ἀρχετύπων θὰ δύναται νὰ γνωρίζῃ καὶ τὰς κληρονομικὰς καταβολὰς καὶ οὕτω θὰ ρυθμίζῃ τὴν πορείαν καὶ τὰς μεθόδους τοῦ πνευματικοῦ τοῦ ἔργου ἀκριβέστερον, προσπαθῶν νὰ ἐκρὶζώσῃ κατὰ τὸ δυνατόν ἢ νὰ θελιώσῃ ἐπιθλαβεῖς καταβολὰς, ν' ἀναπτύξῃ δὲ καὶ νὰ καλλιεργήσῃ ἐπιφελεῖς τοιαύτας. Οὕτω τὸ ἔργον του καθίσταται ἄριστον μέσον ἀγωγῆς. Καὶ ὀφείλομεν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο νὰ ἐξάρωμεν τὸν ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ τρόπον ἐξομολογήσεως «ἐνώπιος ἐνωπίω» ἀπὸ τοῦ ἐν τῇ Δ. Ἐκκλησίᾳ εἰς τὸ *confessionalium*.

7. Ἡ ποιμαντικὴ σημασία τοῦ *anima* καὶ *animus*.

Ὁ Γιούγκ ἔτι διετύπωσε τὴν θεωρίαν περὶ *anima* καὶ *animus*. Διὰ τὸν ἄνδρα ἀντιστοιχεῖ ὁ ἀρχετύπος *anima* καὶ

(52) Ἰ. Κορναράκη. Ἡ Συμβολὴ τῆς Ψυχολογίας τοῦ C. G. Jung, ἐν τῇ Ποιμαντικῇ Ψυχολογίᾳ, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 35.

διά την γυναίκα ὁ ἀρχέτυπος animus. Κατὰ τὸν Γιούγκ τόσον εἰς τὸν ἄνδρα ὅσον καὶ εἰς τὴν γυναίκα ὑπάρχουν καὶ ιδιότητες τοῦ ἐτέρου φύλου. «Οὐδεὶς ἄνθρωπος εἶναι ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ἄνθρωπος χωρὶς νὰ κατέχη τι τὸ γυναικεῖον»⁽⁵³⁾. Ὁ Κ. Κωνσταντινίδης εἰς τὸ βιβλίον του «Αἱ ψυχώσεις καὶ ἡ ἐξέλιξις τῆς ψυχῆς»⁽⁵⁴⁾ ἀναφέρει παράδειγμα σχιζοφρενικοῦ, ἔτων 29, ὅστις ἔλεγεν, ὅτι ἦτο ἄνθρωπος καὶ γυνὴ ταυτοχρόνως καὶ ἠσθάνετο, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐξετέλει τὴν γεννητήσιον πράξιν ἐπὶ τῆς γυναικός. «Ἐφορμᾷ ὁ ἑαυτός μου ἐπὶ τοῦ ἑαυτοῦ μου. Ὁ ἑαυτός μου ὡς ἄνδρας, κάμνει τὸ σῶμα μου γυναίκα καὶ ὄρμᾳ. Ἔτσι αἰσθάνεται ὁ ἑαυτός μου δύο ἡδονές, τὴν ἀνδρικήν καὶ τὴν γυναικείαν· κατόπιν αἰσθάνομαι, ὅτι γεννῶ παιδί. Εἰς τὰ ἀνδρικά μου ὄργανα αἰσθάνομαι καὶ γυναικεῖα». Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην πρόκειται περὶ ἀναλύσεως καὶ διαχωρισμοῦ τῶν βιολογικῶν στοιχείων τοῦ διπλοῦ φύλου εἰς ἀνεξάρτητα τμήματα. Ἀπόλλυται τὸ ἐνιαῖον ἀνδρικὸν συναίσθημα καὶ πρόκειται περὶ διχασμοῦ εἰς δύο ἐγῶ.

Ἡ ἔποψις αὕτη ἐνδιαφέρει τὴν ποιμαντικὴν ψυχολογίαν. Ἄλλως τε τοῦτο μαρτυρεῖται καὶ ὑπὸ τῆς Π. Διαθήκης. Ὅταν ὁ Ἀδάμ εἶδε τὴν γυναίκα εἶπε: «Τοῦτο νῦν ὅστον ἐκ τῶν ὀστέων μου καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός μου»⁽⁵⁵⁾. Ὁ ποιμὴν, ὁ πνευματικὸς, προκειμένου νὰ βοηθήσῃ δύο νέους, διὰ νὰ φθάσουν εἰς «γάμου κοινωνίαν», θὰ φροντίσῃ νὰ διαγνώσῃ ν' ἀνταποκρίνεται τὸ anima τοῦ ἀνδρός πρὸς τὸ animus τῆς γυναικός ἀντιρρόπως. Τοιοῦτοτρόπως συντελεῖ νὰ οἰκοδομήσῃ τὴν «κατ' οἶκον Ἐκκλησίαν» ἐπὶ πνευ-

ματικῶν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ἀδιασείστων ψυχολογικῶν θεμελίων⁽⁵⁶⁾.

8. Ἡ ψυχολογικὴ ἀντιμετώπισις τοῦ ἐξωστρεφοῦς καὶ ἐνδοστρεφοῦς.

Ὁ Γιούγκ διακρίνει δύο κυρίως ψυχολογικοὺς τύπους. Τὸν ἐξωστρεφῆ καὶ τὸν ἐνδοστρεφῆ. Ὁ ἐξωστρεφῆς ἀρέσκεται εἰς τὴν ἐνασχόλησιν μὲ τὰ ἀντικείμενα τοῦ περιβάλλοντός του καὶ φροντίζει νὰ προβάλῃ τὸ ἐγὼ του καὶ νὰ συμμορφῶται πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις αὐτοῦ πρὸς ἰκανοποίησιν τῆς τάσεως πρὸς προβολήν. Ὁ πνευματικὸς, ὅστις εἶναι καλῶς μεμελητημένος εἰς τὰ ψυχολογικὰ προβλήματα καὶ δύναται νὰ διαγνώσῃ τὸν ψυχολογικὸν τύπον τοῦ ἐξομολογουμένου, θὰ δυνηθῆ νὰ στρέψῃ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἐξωστρεφοῦς πρὸς θρησκευτικὰ βιώματα καὶ ἀντικείμενα, ἅτινα θ' ἀνταποκρίνονται πρὸς τὸν τύπον αὐτοῦ. Τὸν ἐξωστρεφῆ θὰ στρέψῃ πρὸς τὸν ἐκκλησιασμόν, τὰ αἰσθητὰ μέσα λατρείας, πρὸς διαλέξεις, ἐκκλησιαστικὰς τελετάς, ψυχαγωγικὰς ἐκδηλώσεις ἐν τῇ ἐνορίᾳ, τὰ ὅποια θὰ ἰκανοποιήσουν τὰς ψυχικὰς αὐτοῦ διαθέσεις. Τοῦτο θὰ ἐπιδιώκηται, χωρὶς νὰ παραγνωρίζηται καὶ ὁ ἐσωτερικὸς κόσμος τοῦ ἐξωστρεφοῦς, ὅστις πολλάκις λησμονούμενος ἐνεκα τῆς ἀπορροφήσεως ὑπὸ τῶν ἀντικειμένων τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου δημιουργεῖ νευρώσεις καὶ ὑστερίας. Θὰ στρέψῃ τὴν προσοχὴν του πρὸς ἐξωτερικὰ πράγματα ἐν τῷ θρησκευτικῷ πεδίῳ ἄνευ καταπιέσεως τῆς ἐσωστρεφείας καὶ διαταράξεως τῆς ψυχικῆς ἰσορροπίας. Θὰ καταδεικνύῃ ὁ πνευματικὸς πολλάκις τὴν ἀνάγκην τῆς περισυλλογῆς καὶ τῆς αὐτοσυγκεντρώσεως, διὰ νὰ ἐπανευρίσκῃ τὸν ἑαυτόν του καὶ

(53) Die Beziehungen Zwischen dem ich und dem Unbewussten, σελ. 118-121. Παρὰ Ἰ. Κορναράκη. Ἡ Συμβολὴ τῆς Ψυχολογίας τοῦ C. G. Jung, ἐν τῇ Ποιμαντικῇ Ψυχολογίᾳ, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 44.

(54) Ἐνθ. ἄνωτ. σελ. 57 κ. ἑ.

(55) Γεν. 6', 21-23.

(56) Ἰδὲ Σ. Καλλιάρια, Ψυχολογία τοῦ Βάθους, σελ. 37 κ.ἑ. Τοῦ αὐτοῦ: Χαρακτῆρες ἢ ψυχολογικοὶ τύποι, σελ. 41 κ. ἑ.

θά τῷ τονίζῃ τὴν μεγάλην ἀξίαν τῆς αὐτογνωσίας⁽⁵⁷⁾.

Παρασάλλῃως, ὁ πνευματικὸς θὰ διακρίνη καὶ θὰ προσέξῃ καὶ τὸν ἐνδοστρεφῆ. Βεβαίως, δι' αὐτὸν τὰ ἐξωτερικὰ στοιχεῖα τῆς λατρείας δὲν ἔχουν μεγάλην σημασίαν. Δι' αὐτὸν ἐνδιαφέρον ἔχει ἢ εἰς θάθος ψυχικὴ καλλιέργεια. Δι' ὃ καὶ πολλοὶ μυστικοὶ ἀπέφευγον νὰ ἐκκλησιαζῶνται καὶ ἀκόμη νὰ συμμετέχουν εἰς τὴν μυστηριακὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας⁽⁵⁸⁾. Ἡ ἰδέα τῆς τελειότητος ἀπώθει αὐτοὺς ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητος καὶ τῆς ζωῆς αὐτῆς. Πολλάκις δ' ἔνεκα ἀντιρροπήσεως καὶ καταπιέσεως τῆς ἐξωστρεφούς τάσεως δημιουργεῖται νοσηρὰ κατάστασις, ὡς ὀπτασίαι ἀγίων, δαιμόνων κλπ. Βεβαίως ὁ τοιοῦτος τύπος εἶναι περισσότερον εὐπλαστος καὶ εὐχερῆς πρὸς καθοδήγησιν ὑπὸ τοῦ πνευματικοῦ, ἔνεκα τῶν ζωηρῶν πνευματικῶν του διαφερόντων. Δὲν θ' ἀφήσῃ ὅμως αὐτὸν εἰς μίαν τοιαύτην πνευματικὴν μονομέρειαν. Θὰ κατευθύνῃ τοῦτον πρὸς τὴν λειτουργικὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας καὶ θὰ τονίση τὰ ἐν αὐτῇ οὐχὶ ἐξωτερικὰ ἀντικείμενα, ἀλλὰ τὴν μυστικὴν σημασίαν αὐτῶν πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ψυχικῶν του τάσεων καὶ διαθέσεων. Ἰδίᾳ θὰ κατευθύνῃ τὸν ἐνδοστρεφῆ εἰς τὴν συχνὴν θείαν Μετάληψιν, ἥτις εἶναι μία μυστικὴ ἔνωσις Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου. Τοιοῦτοτρόπως ἱκανοποιεῖ μὲν τὰς τάσεις καὶ ἐφέσεις τῆς ψυχῆς του, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου ὀδηγεῖ τοῦτον εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ ἀληθοῦς ἀγιασμοῦ καὶ πρὸς ἀποφυγὴν ὑπερβολῶν.

(57) Ἰ. Κορναράκη. Ἡ Συμβολὴ τῆς Ψυχολογίας τοῦ C. G. Jung, ἐν τῇ Ποιμαντικῇ Ψυχολογίᾳ, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 52 κ.έ.

(58) Ψευδοδιονυσίου, Περὶ Ἐκκλ. Ἱεραρχίας, P. G. 3, 384. Καὶ αὐτὸς ὁ Κλήμης Ἀλεξανδρεὺς, καίτοι δὲν ἦτο μυστικὸς, ἐν τούτοις ἐθεώρει, ὅτι ὁ «Γνωστικός» του, ἐφ' ὅσον ἐπιτυγχάνει τὴν θεωρίαν μετὰ τοῦ Θεοῦ, δὲν ἔχει ἀνάγκην προσευχῆς. (Στρωματεῖς, Ζ' VIII. Βιβλιοθήκη Ἑλλήνων Πατέρων καὶ Ἐκκλ. Συγγραφέων, ἔκδ. Ἀποστολ. Διακονίας, Ἀθήναι 1956, σελ. 263, κ. έ.

9. Ἡ ψυχολογικὴ ἀντιμετώπισις τοῦ προσώπειου.

Ὁ Γιούγκ δέχεται, ὅτι τὸ ἐσωτερικὸν ἐγὼ δὲν ταυτίζεται πρὸς τὸ ἐξωτερικόν, τὰς ἐξωτερικὰς ἐκδηλώσεις καὶ τὴν ὄλην κοινωνικὴν συμπεριφορὰν. Ἄλλη ἢ ἐξωτερικὴ πραγματικότης καὶ ἄλλη ἢ ἐσωτερικὴ. Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην ἔχομεν τὸ προσώπειον (persona)⁽⁵⁹⁾. Κατὰ τὸν Γιούγκ τὸ προσώπειον οὐδὲν ἄλλο εἶναι, εἰ μὴ ἓν σύνολον λειτουργιῶν συγκροτηθὲν διὰ λόγους προσαρμογῆς⁽⁶⁰⁾. Κατὰ τὸν Καλλιόφαν ἡ persona ὀρθῶς λειτουργοῦσα εἶναι κύριος ὄρος ψυχικῆς ὑγιείας· κέκτηται αὕτη μεγίστην σπουδαιότητα, ἂν πρόκηται ἐπιτυχῶς νὰ γίνῃ τις κύριος τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ ἔξω κόσμου. Ἄν ὅμως ἡ persona εἶναι ἀποτέλεσμα ἀπροσαρμοσίας πρὸς τὸ κοινωνικὸν περιβάλλον, τότε ὀδηγεῖ εἰς ψυχικὰς ταραχὰς καὶ νευρώσεις⁽⁶¹⁾.

Ἡ θεωρία αὕτη, ἥτις διαπιστοῦται ὑπὸ τῆς πραγματικότητος τοῦ κοινωνικοῦ θίου ἔχει μεγίστην σημασίαν διὰ τὸ Ἐξομολογητικὸν ἔργον τοῦ ποιμένου. Ὁ ἔμπειρος ποιμὴν-ψυχολόγος θ' ἀνεύρη τὴν πραγματικὴν πρασοσωπικότητα καὶ θὰ ἐπιδιώξῃ νὰ ρυθμίση τὸν τρόπον προσαρμογῆς τοῦ πιστοῦ διὰ τοῦ προσώπειου, εἰς τρόπον ὥστε ἡ προσαρμογὴ αὕτη νὰ εἶναι σχετικὴ καὶ ἀνάλογος πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν πραγματικότητα⁽⁶²⁾. Τὸ «προσώπειον» εἶναι ἀναπόφευκτον εἰς τὴν κοινωνικὴν συμβίωσιν. Ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ ἐκφράξῃ πάντοτε καὶ πρὸς οἰονδήποτε τὰς ἐνδομύχους αὐτοῦ σκέψεις καὶ τὰ ἐνδόμυχα αὐτοῦ αἰσθήματα καὶ συναισθήματα. Ἡ αὐθόρμητος καὶ τελεία ἐκδήλωσις πρὸς τὰ ἐκτός

(59) Die Beziehungen Swischen dem ich und dem Underwusten, σελ. 9. Παρὰ Ἰ. Κορναράκη. Ἡ Συμβολὴ τῆς Ψυχολογίας τοῦ C. G. Jung, ἐν τῇ Ποιμαντικῇ Ψυχολογίᾳ, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 69.

(60) Αὐτόθι, σελ. 69.

(61) Ψυχολογία τοῦ θάθους, σελ. 104.

(62) Ἰ. Κορναράκη, ἐνθ. ἄνωτ. σελ. 59.

του ψυχικού του κόσμου είναι τι τὸ ἀδύνατον. Ὁ πνευματικὸς ἔχων ὑπ' ὄψιν τὴν κοινωνικὴν ταύτην πραγματικότητα θὰ διαπαιδαγωγῆ καὶ θὰ κατευθύνῃ τὸν πιστὸν, ὥστε προοδευτικῶς νὰ φθάσῃ εἰς μίαν πλήρη ἀνταπόκρισιν τῶν ἐκδηλώσεων αὐτοῦ πρὸς τὴν φύσιν ἐν γένει τῆς ψυχικῆς του καταστάσεως. Π. χ. ἡ ὑποχρέωσις νὰ συγχωρήσῃ τὸν ἐχθρόν του, τὸν ὁποῖον ἀντιπαθεῖ, ὁδηγεῖ τοῦτον εἰς τὴν χρησιμοποίησιν προσωπείου. Ἐναντιβόλως τοῦτο δύναται ν' ἀποτελέσῃ τὴν πρώτην βαθμίδα τῆς ἀνόδου τοῦ πιστοῦ εἰς ἀνωτέραν πνευματικὴν ζωὴν, καθ' ἣν διαλυομένου τοῦ προσωπείου νὰ παραμένῃ ἡ εἰλικρινὴς καὶ πηγαία ἐκδήλωσις πνεύματος συγχωρητικότητος καὶ ἀγάπης. Ὅταν δ' ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον καὶ μάλιστα πρὸς τὸν ἐχθρόν γίνῃ πηγαῖον συναίσθημα ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ἐπιφέρει πραγματικὴν γαλήνην καὶ ἡρεμίαν ἐν τῇ ψυχῇ. Αἱ ἀνησυχία, ἔτι δὲ καὶ αἱ νευρώσεις ἐκ τοῦ συναισθήματος προσγενομένης ἀδικίας ἀπομακρύνονται καὶ οὕτω καταπαύουν ἀγχώδεις ψυχοπαθολογικὰ καταστάσεις.

Ἐπίσης, ὁ περιορισμὸς καὶ ἡ περιστολὴ τῆς ἐκδηλωτικότητος ἀξιωματικῶν καὶ ἐνστικτωδῶν παρορμήσεων δημιουργοῦν «προσωπείον», ὅπερ καὶ ἐν προκειμένῳ δύναται ν' ἀποτελέσῃ τὴν πρώτην βαθμίδα ἀνυψώσεώς του εἰς ἀνωτέραν σφαῖραν πνευματικῆς ζωῆς. Θὰ προσέξῃ ὅμως ὁ πνευματικὸς, ὅπως ἀποφευχθῆ ἡ ταύτισις τῆς προσωπικότητος τοῦ πιστοῦ μετὰ τοῦ προσωπείου. Θὰ ἐπεμβαινῇ καὶ θὰ στρέφῃ τὴν προσοχὴν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ πιστοῦ πρὸς τὴν ἀγνωσμένην καὶ παρημελημένην ἔσωτερικὴν πραγματικότητα καὶ θ' ἀποκαθίσταται οὕτως ἡ ψυχικὴ ἀρμονία καὶ ἰσορροπία.

10. Ψυχολογικὴ καθοδήγησις περὶ τῶν ἀπωθημένων.

Κατὰ τὸν Γιούγκ πλεῖστα συναισθήματα, ροπαί, κλίσεις ἀπωθοῦνται. Ἡ ἀπώθησις αὕτη σημαίνει μίαν ἄνομον ἀ-

παλλαγὴν μιᾶς συγκρούσεως, δηλ. μίαν ἄρρησιν νὰ θιώσῃ τις μίαν σύγκρουσιν. Αἱ ἀπωθήσεις τῶν συγκρούσεων δὲν αἰροῦνται, ἀλλ' ἀποθηκεύονται εἰς τὸ ἀσυνείδητον⁽⁶³⁾. Τοιοῦτοτρόπως διὰ τῆς ἀπωθήσεως δημιουργοῦνται διάφορα συμπλέγματα, τὰ ὁποῖα εὐρισκόμενα εἰς τὴν σκοτεινὴν περιοχὴν τοῦ ἀσυνείδητου δροῦν αὐθαιρέτως καὶ αὐτονόμως. Διὰ τῆς Ἐξομολογήσεως παρέχεται εὐκαιρία καὶ δυνατότης ἀπωθήσεως συγκρούσεων, τὰς ὁποίας δὲν δύναται νὰ ἐξαγορεύσῃ τις οὔτε ἀκόμη καὶ εἰς τοὺς γονεῖς του. Νὰ εἴπῃ ταύτας ἐν πάσῃ εἰλικρινείᾳ πρὸς τὸ ἐντεταλμένον ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας πνευματικὸν πρόσωπον καὶ τοιοῦτοτρόπως τὰς ἀπωθήσεις φέρει εἰς τὴν συνείδητὴν περιοχὴν καὶ δὲν ἀφήνονται εἰς τὸ ἔρεθος τοῦ ἀσυνείδητου, διὰ νὰ δημιουργοῦν νευρώσεις καὶ ταραχάς. Ἐκ τῆς ἐπόψεως ταύτης ὀφείλομεν ν' ἀναγνωρίσωμεν τὴν μεγίστην ψυχολογικὴν σημασίαν τοῦ μυστηρίου τῆς Ἐξομολογήσεως, δι' οὗ ἀποκαθίσταται ἐν τῷ πιστῷ ψυχικὴ ἀρμονία καὶ ψυχικὴ ὑγεία. Ὁ Κ. Κωνσταντινίδης ὀρθῶς τονίζει: «Ἡ ἐξομολόγησις ἔχει ἀνεγνωρισμένην ἀξίαν ψυχικῆς ὑγιεινῆς καὶ θεραπείας»⁽⁶⁴⁾.

11. Ποιμαντικὴ μέριμνα ὁμαλῆς οἰκογενειακῆς συμβιώσεως.

Ἰδίᾳ ὅταν ὁ πνευματικὸς ἀντιμετωπίσῃ ἄτομα καὶ μάλιστα εἰς νεαρὰν ἡλικίαν μὲ ἔλλειψιν θάρρους, πρωτοβουλίας, αὐτοπεποιθήσεως, ὀφείλει νὰ ἐμφυσᾷ θάρρος, γενναϊότητα, αὐτοπεποίθησιν, διὰ νὰ θεραπευθοῦν ἐκ ψυχοτραυματικῶν βιωμάτων ψυχικὰ ταραχαί. Ἐπι νὰ προσέχῃ ὁ πνευματικὸς, νὰ

(63) C. G. Jung, *Symbole der Wandlung*, σελ. 98. Παρὰ Ἰ. Κορναράκη. Ἡ Συμβολὴ τῆς Ψυχολογίας τοῦ C. G. Jung, ἐν τῇ Ποιμαντικῇ Ψυχολογίᾳ, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 72. Ἰδὲ καὶ Σπ. Καλλιᾶφα. Ψυχολογία τοῦ Βάθους.

(64) Ὁ Χριστιανισμὸς ὡς παράγωγος ψυχικῆς ὑγείας, ἐνθ. ἄνωτ. σελ. 8.

διερευνηᾶ, ποία ἡ ἀγωγή ἐν τῇ οἰκογενείᾳ καὶ αἱ σχέσεις τοῦ νέου μετὰ τῶν γονέων. Ὄταν δὲ διαπιστῶνται δεσποτισμὸς καὶ αὐταρχισμὸς ἐκ μέρους τῶν γονέων καὶ μάλιστα τοῦ πατρός, ὁ καλὸς ποιμὴν-πνευματικὸς θὰ στρέψῃ καὶ πρὸς τὰ ἐκεῖ τὴν πνευματικὴν του δρᾶσιν καὶ θὰ προσπαθήσῃ νὰ διδάξῃ καὶ νὰ διαφωτίσῃ, ὥστε καὶ αἱ συγκρούσεις ν' ἀποφευχθοῦν, ἀλλὰ καὶ νὰ μὴ μηχανεύηται τὸ παιδί πονηρὰ μέσα, ὥστε οὔτε τὸ θέλημα τοῦ πατρός του νὰ ἐκτελῆ, οὔτε δὲ καὶ νὰ τιμωρῆται. Τοιαύτη ψυχικὴ κατάστασις καὶ βίωσις θὰ ἔχῃ ὀλεθρίας συνεπείας καὶ ἐπιπτώσεις καὶ ἐπὶ τῆς δημιουργίας ἠθικοῦ χαρακτήρος τοῦ νέου, ἀλλὰ καὶ γενικώτερον ἐπὶ τῆς ὅλης κοινωνικῆς αὐτοῦ ἐξελίξεως καὶ προόδου.

12. Ἡ θεωρία τοῦ Adler περὶ μειονεκτικότητος ἐν τῇ ποιμαντικῇ πράξει.

Εἶναι προσέτι λίαν χρήσιμα τὰ πορίσματα περὶ ἀτομικῆς ψυχολογίας τοῦ Adler, τὰ ὅποια ὁ πνευματικὸς θὰ χρησιμοποίησιν διὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ συναισθήματος τῆς μειονεξίας, ἥτις προῆλθε διὰ τῆς προβολῆς τοῦ ἐγῶ καὶ τῆς μὴ ἰκανοποίησεως τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ ἀτόμου ἐν τῷ κοινωνικῷ περιβάλλοντι. Ἡ καθοδήγησις συνίσταται εἰς τὴν ὁμαλὴν προσαρμογὴν ἐν πλήρει συναισθήσει τοῦ ἀτόμου ὡς προσωπικότητος, ἀλλ' ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ μέλους τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. Τὰ πρὸς τὴν κοινωνίαν καθήκοντα κατὰ Adler δὲν εἶναι ἐπιταγὴ ἠθικῆς, ἐχούσης μεταφυσικὴν ἀφετηρίαν, ἀλλ' ἐντολὴ τῆς ψυχικῆς ὑγιεινῆς ἢ αὐτονόητον πρᾶγμα «αὐτῆς τῆς ζωῆς», τὸ ὁποῖον δὲν δύναται τις ν' ἀποφύγῃ⁽⁶⁵⁾.

Ἐτι ἐὰν ἡ κατωτερότης εἶναι ἀπόρροια τοῦ σεξουαλικοῦ ἐνστίκτου, ὁ πνευματικὸς δύναται νὰ στρέψῃ τὸν ταλαιπωρούμενον ἐκ τοῦ ἐνστίκτου πρὸς τὴν ἐξιδανίκευσιν, εἰς τὴν δημιουργίαν καλλιτεχνικῶν ἢ ἐπιστημονικῶν ἐπιτευ-

γμάτων, ἰδίᾳ δὲ πρὸς μίαν γνησίαν θρησκευτικὴν ἐνασχόλησιν. Οὕτως ἡ ὑπερβολικὴ συναισθηματικότης διὰ τοῦ σεξουαλικοῦ ἐνστίκτου ἐμφανίζεται ὡς ἀσεξουαλικὴ ἀγάπη καὶ προσαρμύζεται εἰς ἰδεώδη ἀντισταθμιστικά, ὅπως ἡ Ἐρησκεία, ἡ Ποίησις, ἡ Φιλανθρωπία. Ἡ κατεύθυνσις αὕτη δέον νὰ γίνηται ἐλλόγως, ὥστε νὰ μὴ παρατηρῆται μετέπειτα ἕνεκα ἀλόγου ἀπωθήσεως συναισθημάτων, ὡς βλέπομεν εἰς μεγάλους ἀσκητὰς καὶ εἰς πλείστους νέους θρησκευόντας, μετὰπτωσις εἰς σεξουαλικὴν ἀκολασίαν.

Θὰ προσέξῃ ἐπίσης ὁ πνευματικὸς μήπως τὸ συναισθημα κατωτερότητος ὀφείλεται εἰς ὀργανικὰς αἰτίας ἢ δυσμενεῖς συνθήκας τοῦ περιβάλλοντος, ὅτε θὰ βοηθήσῃ πάλιν πρὸς ὑπερνίκησιν τῶν δυσμενῶν συνθηκῶν καὶ λογικὴν κατανόησιν αὐτῶν ἄνευ ἐπιμόνου ὑπερτιμήσεως τῆς σημασίας των.

Ἐτι διὰ τῶν ψυχολογικῶν παρατηρήσεων τοῦ Adler ὁ πνευματικὸς θὰ βοηθηθῇ, διὰ νὰ κατευθύνῃ τοὺς νέους ἐπαγγελματικῶς συμφῶνως πρὸς τὰς γνησίας αὐτῶν προδιαθέσεις καὶ ἰκανότητας μὴ αἰσθανομένους μετέπειτα μειονεξίαν ἕνεκα ἐπαγγελματικῆς ἀποτυχίας καὶ ἀπογοητεύσεως. Οἱ νέοι θὰ κατευθυνθοῦν ἐν τῇ ἐξομολογητικῇ ἀγωγῇ, διὰ νὰ κατανοήσουσιν, ὅτι ἡ ἀπόκτησις ἐνὸς ἐπαγγέλματος δὲν δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ ἄνευ κόπου καὶ συναισθήσεως εὐθύνης. Δέον νὰ εἶναι σύμφωνον πρὸς τὰς ἐσωτερικὰς των κλίσεις καὶ ἐφέσεις καὶ νὰ δύναται νὰ συναισθάνωνται, ὅτι δι' αὐτοῦ καθίστανται ὄντως χρήσιμα μέλη τῆς κοινωνίας. Ἡ ἐπιδίωξις ἀποκτήσεως τίτλων καὶ ἀξιωματῶν μὴ προσωπεῖς εἶναι ἰκανή, ὅσπην ἀριβιστικὴν ἰκανότητα καὶ ἂν διαθέτουν, νὰ καταστήσῃ αὐτοὺς κάποτε θλιβερώς δυστυχεῖς.

13. Ἡ ψυχολογικὴ ἀντιμετώπισις τοῦ κλονισθέντος θρησκευτικοῦ συναισθήματος.

Θὰ πρέπει ἀκόμη ὁ ἐξομολόγος νὰ διακρίνῃ συμπλέγματα, τὰ ὅποια ὀφεί-

(65) Σπ. Καλλιᾶφα, Ψυχολογία τοῦ Βάθους, σελ. 210.

λονται εἰς ἀπώθησιν τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος. Ἰδίᾳ τοῦτο παρατηρεῖται εἰς άτομα ὑπερθάντα τὴν μέσση ἡλικίαν⁽⁶⁶⁾. Εἰς τοιαύτας περιπτώσεις θὰ βοηθήσῃ ὁ πνευματικὸς τὸν ἐξομολογούμενον νὰ ἡρεμήσῃ ἐκ τῆς συναισθήσεως τῆς ἀπιστίας καὶ νὰ παράσχῃ τὴν εὐκαιρίαν, νὰ διατηρήσῃ οὗτος ὀμαλὰς σχέσεις πρὸς τὸ πᾶν ἄλλο Ὑπερέχον, ὅπερ θὰ ἔχῃ εὐμενῆ ἀντίκτυπον ἐπὶ τῆς ὅλης ψυχικῆς ὑγείας.

Ἡ ἐμφύσησις θρησκευτικῆς πίστεως εἰς τὴν ὑπαρξιν ὑπερφυσικοῦ ὄντος, πλήρους ἀγάπης καὶ πατρότητος, σπουδαίως ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῆς ψυχικῆς καταστάσεως ἀτόμων, ἅτινα ἔνεκα θίου ταραχῶδους καὶ ἀνευ ἠθικῶν ἀρχῶν περιήλθον εἰς νευρώσεις καὶ ἀπογοητεύσεις καὶ εἰς τινὰς περιπτώσεις εἰς ἀπελπίσιν. Διὰ τῆς ἐν ἐξομολογήσει ἀγωγῆς τὰ άτομα ταῦτα ἀποκτοῦν σπουδαῖον ἔρεισμα διὰ τὸν ἀγῶνα τοῦ θίου⁽⁶⁷⁾. Ὁ Σπυρ. Καλλιᾶφας ἀναγνωρίζει τὴν μεγίστην ψυχολογικὴν σημασίαν τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος, ἡ ἀπώθησις τοῦ ὁποίου ἔχει συντελέσει εἰς τὴν γενικὴν νεύρωσιν τῆς ἐποχῆς μας⁽⁶⁸⁾.

14. Συνεργασία Πνευματικοῦ καὶ Ψυχιάτρου.

Ἔτι ὅταν ὁ πνευματικὸς διαγιγνώσκῃ σοβαρὰς ψυχικὰς ἀνωμαλίας καὶ νευρώσεις, δύναται νὰ συνεργάζηται μετὰ τῶν ψυχιάτρων καὶ μάλιστα ἐκείνων, οἵτινες ἔχουν πνευματικὰ διαφέ-

ροντα καὶ ἀναγνωρίζουν τὸν ὑπερφυσικὸν παράγοντα. Τοιουτοτρόπως εἰς πολλὰς περιπτώσεις ἀρμονικῆς συνεργασίας πνευματικοῦ καὶ ψυχιάτρου θὰ βοηθήσῃ τὰ μέγιστα εἰς μίαν ὠλοκληρωμένην ψυχοθεραπευτικὴν καὶ πνευματικὴν ἀγωγὴν, ἥτις θὰ ἔχῃ ὡς ἀποτέλεσμα τὴν πλήρη ὑγείαν τοῦ ἀσθενοῦς ἀτόμου⁽⁶⁹⁾.

Ἐν τέλει ἡ Ἐξομολόγησις ὡς πνευματικὴ ἀγωγή δέον νὰ γίνηται ἐν εἶδει φιλικῆς διαλόγου μετὰ φυσικότητος καὶ οἰκειότητος, χωρὶς νὰ αἴρηται ἡ ἀναγκαῖα ἀπόστασις, ἥτις διὰ λόγους πάλιν παιδαγωγικοὺς θὰ βοηθήσῃ εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς ἀπαιτουμένης ἐμπιστοσύνης.

IV. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Εἶναι γεγονός, ὅτι πλείστοι θρησκευτικαὶ διαταραχαὶ μέχρι καὶ αὐτῆς τῆς πίστεως ὀφείλονται εἰς πλημμελῆ ἀγωγὴν τῆς ἐξομολογήσεως⁽⁷⁰⁾. Ἐξ ἀντιθέτου, ὅταν ὁ ἐξομολόγος στηρίζηται καὶ ἐπὶ τῶν ψυχολογικῶν πορισμάτων βοηθεῖ τὰ μέγιστα τὸν ἄνθρωπον ν' ἀπαλαγῇ τοῦ θάρους τῶν ἁμαρτιῶν καὶ μετὰ σταθερότητος νὰ βαδίσῃ τὸν δρόμον τῆς ζωῆς. Οὕτως ὁ ἐξομολογητῆς διὰ τῆς γνώσεως τῶν ψυχολογικῶν πορισμάτων καθίσταται γνώστης τῶν μυστηρίων καὶ τῶν προβλημάτων τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας, ὥστε διὰ τῆς θύραθεν καὶ τῆς ἐν Χριστῷ σοφίας νὰ δύνηται, νὰ θεραπεύῃ καὶ ν' ἀνακουφίξῃ διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ τοὺς κοπιῶντας καὶ πεφορτισμένους ἀπὸ τὸ βαρὺ φορτίον τῆς ἁμαρτίας.

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΣΚΟΡΔΑΣ

Ἱερεὺς — Θεολόγος Καθηγητῆς

(66) Ἰδὲ Κ. Κωνσταντινίδου, Ὁ Χριστιανισμὸς ὡς παράγων ψυχικῆς ὑγείας, ἔνθ. ἄνωτ. σελ. 5.

(67) Ἰδὲ Ι. Μαρκαντώνη, Ἡ ἁμαρτία, Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία, τόμ. 2, ἔνθ. ἄνωτ. σελ. 257.

(68) Ἐνδον σκάπτε, Ἀνατύπωσις ἐκ τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπετηρίδος τῆς Φιλοσ. Σχολῆς τοῦ Πανεπ. Ἀθηνῶν τοῦ ἔτους 1954-1955, σελ. 41-42.

(69) Ἰδὲ Σπ. Καλλιᾶφας. Ψυχολογία τοῦ Βάθους, σελ. 161.

(70) Μεγάλη Παιδαγωγικὴ Ἐγκυκλ. (Herder), τόμ. 2ος. Κλ. Tiltman, Ἐξομολόγησις, σελ. 550.

ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΣΥΝΕΙΔΗΣΙΣ: ΔΥΟ ΟΦΕΙΣ ΤΟΥ ΟΝΤΟΣ(*)

... Όταν, πριν τρία χρόνια, απέφασα να γράψω και να δημοσιεύσω τα «Έρωτήματα στους σοφούς», αυτό δεν έγινε χωρίς δισταγμό ή φόβο. Η γυμνασιακή και πανεπιστημιακή μου μόρφωση, περισσότερα από τριάντα χρόνια διδασκαλίας, έχουν κατά τρόπο φυσικό αναπτύξει μέσα μου μία διάθεση, που μπορεί πολύ καλά, πιστεύω, ν' αποκληθῆ ἀρετή, και που είναι ὁ σεβασμὸς τῆς ἀρμοδιότητος, ἡ τιμιότης νὰ μὴ διώχνης τὸν ἄλλον ἀπὸ τὰ χωράφια του.

Εἶμαι, μὲ τὴν πλήρη ἔννοια τῆς λέξεως, φιλόλογος καὶ ὄχι φιλόσοφος, χωρὶς ἄλλη ἐπιστημονικὴ μόρφωσι ἀπ' αὐτὴν, τὴν πολὺ ἐπιφανειακὴν, πού ἔδιναν, πρὶν ἀπὸ πενήντα χρόνια, στὰ κλασσικὰ τμήματα τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, καὶ στὴν ὁποία προσέθεσα, ἀργότερα, μερικὲς προσπάθειες γιὰ νὰ παραμένω ἐνήμερος τῆς προόδου τῶν ἐπιστημονικῶν ἀνακαλύψεων, προσπάθειες ἐξαιρετικὰ δύσκολες καὶ συχνὰ ἀδύνατες γιὰ τοὺς μὴ εἰδικούς τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν πού δὲν παύουν νὰ ὀξύνουν τὶς γνώσεις τους, νὰ κάνουν περισσότερο πολὺπλοκες τὶς μεθόδους τους, ν' ἀνακαλύπτουν νέους ὁρους.

Εἶχα τὸ δικαίωμα νὰ θέσω αὐτὰ τὰ ἐρωτήματα;

Ποτὲ δὲν ἀρνῆθηκα τὸ κλασσικὸ ἰδεῶδες τοῦ τιμίου ἀνθρώπου πού θέλει νὰ εἶναι πληροφορημένος γιὰ τὴ σκέψι τοῦ αἰῶνος του, ἀλλ' εἶναι γεγονός ὅτι αὐτὸ τὸ ἰδεῶδες εἶναι περισσότερο ἐφαρμόσιμο σήμερα γιὰ τοὺς θετικούς ἐπιστήμονας πού ἐπιθυμοῦν ν' ἀποκτήσουν αἰσθητικὴ, λογοτεχνικὴ, ἠθικὴ, φιλοσοφικὴ καλλιέργεια καὶ νὰ γράφουν σὲ ὠραῖο στυλ — θὰ εἶχα πολλὰ ὀνόματα ν' ἀναφέρω, ἀν' ἤθελα νὰ πα-

ρουσιάζω παραδείγματα — παρὰ γιὰ τοὺς φιλόλογους πού δὲν μποροῦν παρὰ νὰ περπατοῦν δειλὰ κατὰ μῆκος τῶν ὑψηλῶν τειχῶν πού προστατεύουν τὰ ἐργαστήρια τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, τῶν βιολόγων καὶ τῶν μαθηματικῶν, καθὼς αὐτοὶ οἱ τελευταῖοι κάνουν νὰ ξεχειλίζουν ἐπάνω σ' ὅλες τὶς ἄλλες ἐπιστῆμες οἱ ἐξιῶσεις καὶ τὰ σύμβολά τους.

Εἶχα λοιπὸν τὸ δικαίωμα, ἀφοῦ δὲν ὀμιλῶ τὴ γλῶσσα τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν, νὰ θέσω ἐρωτήματα στοὺς σοφούς; Ἐρωτήματα πού θὰ ἐπέσυραν ἀναποφενκτῶς ἀμφιβολίες, ὄχι γιὰ τὴ βεβαιότητα πού ἀποκοτῶν ἀπὸ τὶς ἔρευνες καὶ τοὺς ὑπολογισμούς, ἀλλὰ γιὰ τὶς συνέπειες πού ἐκτείνουν κάποτε σὲ μία γενικευμένη ἄποψι τῆς περικτείας τοῦ κόσμου καὶ τῆς θέσεως πού κρατᾷ ἐκεῖ ὁ ἄνθρωπος, προτείνοντας, τέλος, πέρα ἀπὸ μία κοσμολογία ὅπου ἔχουν κῦρος ἀδιαφιλονικήτων ἐμπειρογνομόνων, μία φιλοσοφία πού παίρνει τὶς διαστάσεις μεταφυσικῆς καὶ σχεδὸν θεολογίας, ὅταν ἀξιοῦν ν' ἀνάγουν σὲ μία ἀρχὴ καὶ σὲ ἓνα τύπο τὴν ποικιλία τῶν ὄψεων τοῦ ὄντος καὶ νὰ προσδώσουν νόημα ἢ παραλογισμό στὶς διαδικασίες τῆς ἐξελιξέως.

Εἶχα τὸ δικαίωμα νὰ θέσω αὐτὰ τὰ ἐρωτήματα καὶ νὰ ἐρμηνεύσω αὐτὲς τὶς ἀμφιβολίες ξεκινώντας ἀπὸ τὴν προσωπικὴ μου ἀρμοδιότητα τοῦ φιλόλογου, τοῦ ἀνθρωπιστοῦ, γιὰ νὰ χρησιμοποιήσω μία λέξι πολὺ δυσφημισμένη σήμερα; Ἡ εἰδικὴ μου τάσις ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τὶς μεθόδους τῶν θετικῶν

(*) Αὐτὸ τὸ κείμενο προέρχεται ἀπὸ τὴν προσφώνησι τοῦ Pierre - Henri Simon, μὲ τὴν εὐκαιρία τοῦ βραβείου Lecomte du Nouÿ, πού τοῦ ἀνενεμήθη γιὰ τὸ βιβλίον του «Ἐρωτήματα στοὺς σοφούς» (Le Seuil).

έπιστημῶν νὰ ἐρευνᾷ τὶς μορφές καὶ τὴν πρόοδο τῆς ζωῆς καὶ τῆς συνειδήσεως, ὄχι στὴν ἀρχικὴ τους προέλευσι, σὰ μὴχανιστικά καὶ ὀργανικά τους ἀντανακλαστικά, ἀλλὰ σ' αὐτὲς τὶς κορυφές ἐπιτυχῶς ἀλλοκληρώσεως, ὅπου ἐμφανίζεται τὸ πρόσωπο μὲ τὴ μοναδικότητά του, τὶς ἀπαιτήσεις του τῆς λογικῆς, τὸ νόημα τῶν ἀξιών, τὴν δημιουργικὴ του ἐλευθερία, ὁ ἄνθρωπος μὲ μία λέξι.

Κορυφές ἐπιτυχίας ποὺ ἡ θέσις μου τοῦ καθηγητοῦ τῆς φιλολογίας μὲ ὠδηγοῦσε κατὰ τρόπον φυσικὸ ν' ἀνακαλύπτω, ἀφοῦ μὲ ἀφιέρωνε στὴ μελέτῃ τῶν ἀριστουργημάτων τοῦ πνεύματος ὅπου εἶναι δυσκολώτερο ἀπὸ ἄλλοῦ νὰ παραγνωρισθῇ τὸ κατόρθωμα τοῦ νοῦ ποὺ μεταφέρει στὸ φῶς τῆς συνειδήσεως, τῆς σκέψεως καὶ τῆς προσεγμένης ἐκφράσεως τὰ δεδομένα τῆς συγκεχυμένης σκέψεως, τῆς συναισθηματικότητος, τῆς φαντασίας, τοῦ ἴδιου τοῦ ἀσυνειδήτου.

Ὅτι τὸ πνεῦμα ὑπάρχει στὸ ὄν, ὅτι εἶναι μάλιστα ἡ μορφὴ του ἡ περισσότερο ἐξευγενισμένη καὶ ὑψηλὴ, ἰδοὺ κάτι γιὰ τὸ ὁποῖο ἡ ἐπαγγελματικὴ μου ἀρμοδιότης μοῦ ἀπαγορεύει ν' ἀμφιβάλλω· εἶναι ἀρκετὰ φανερό, ὅτι τὸ πλησίασμα ποὺ κάνω, κινούμενος ἀπὸ διαίσθησι καὶ κλίσι, ὑποχωρούμενος καθὼς εἶμαι νὰ προστρέχω στὴν ὑποκειμενικότητά μου γιὰ νὰ εἰσδύω σ' ὅ,τι ἔχει οὐσιώδες αὐτὸ τὸ ἀ ν τ ι κ ε ἰ μ ε ν ο ποὺ εἶναι τὸ βιβλίον, αὐτὸ τὸ ἐργαλεῖο διαλόγου τῆς μιᾶς συνειδήσεως μὲ τὴν ἄλλη, αὐτὸ τὸ πλησίασμα λέγω, εἶναι ἀπολύτως διαφορετικὸ ἀπὸ τὴν ἀντικειμενικὴ γνῶσι τῆς ἐπιστήμης· ἀλλὰ, σ' αὐτὸ τὸ πεδίο, εἶναι τὸ ἴδιο δικαιωμένο καὶ αὐθεντικὸ, ἐφ' ὅσον καὶ αὐτὸ καταλήγει στὸ ὄν.

Τὰ κλειδιά ἐνὸς ἄλλου πεδίου.

Πρέπει νὰ εἰπῶ περισσότερα. Ἡ φιλολογικὴ μόρφωσις δὲν μοῦ προσέφερε ἐδῶ παρὰ μόνον μία περίπτωσι ἰδιαίτερη, καὶ μάλιστα ὄχι προνομιακὴ, αὐτοῦ τοῦ μέρους τῆς ἐμπειρίας ὅπου τὸ πνεῦμα ἐκδηλώνεται συγχρόνως σὰν ἐργαλεῖο καὶ τέλος τῆς ἀναζητήσεως τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ σὰν κατὰκτησις τοῦ ἐγῶ μας. Ἡ ζωὴ ποὺ ζοῦμε,

ἡ περισσότερο καθημερινή, ἡ περισσότερο συνήθης καὶ περισσότερο σημαντικὴ, ἀποτελεῖται ἀπὸ μία σειρά ἐκλογῶν, ἀπὸ πράξεις περισσότερο ἢ λιγώτερο ἐλεύθερες, περισσότερο ἢ λιγώτερο γενναίες, ποὺ πραγματοποιοῦν ἢ καταστρέφουν μέσα μας μία ὀρισμένη ἰδέα γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Πῶς θὰ ἦσαν δυνατὲς αὐτὲς οἱ ἐκλογές, ἂν, πέρα ἀπὸ τὴν πολύτιμη καὶ ἀπαραίτητη γνῶσι τῶν γεγονότων ποὺ εἶναι προσφορὰ τῆς ἐπιστήμης, μία μορφὴ καλλιέργειας, καθαρῶς πνευματικῆς, δὲν εἶχε ἀναπτύξει μέσα μας τὸ νόημα τῶν ἀξιών, τὸ αἶσθημα τῆς ἠθικῆς, τὴν αἰσθητικὴ κλίσι, τὴν τάσι γιὰ τὴ δικαιοσύνη καὶ τὴν ἀγάπη;

Καὶ ἰδοὺ γιατί συνεπέρανα ὅτι εἶχα τὸ δικαίωμα νὰ θέσω ἐρωτήματα στοὺς σοφοὺς. Εἶχα γνωρίσει τὴν ὑπαρξι, κατεῖχα τὰ κλειδιά ἐνὸς πεδίου ποὺ δὲν ἦταν τὸ δικό τους, ἀλλὰ ποὺ δὲν ἦταν οὔτε λιγώτερο σπουδαῖο οὔτε λιγώτερο ἱερό, καὶ τοῦ ὁποίου ἔπρεπε νὰ διαφυλαχθῇ ἡ αὐτονομία.

Περιορισμένες κριτικὲς, ἄλλες γιὰ νὰ μὲ συγχαροῦν, ἄλλες γιὰ νὰ μὲ παρουσιάσουν καθυστερημένο — «ἀνόητος» θέλησε νὰ μὲ ὀνομάσῃ ἡ «Express» — πίστεψαν ἢ προσποιοῦνται ὅτι πίστεψαν ὅτι εἶχα γράφει κατὰ τῆς ἐπιστήμης, ὅτι εἶχα πάρει τὴν πένα τοῦ Brunetiere, γιὰ νὰ καταγγεῖλω τὴν χρονοκοπία τῆς μὲ τὴ χαρὰ καὶ τὴν ἀπλοϊκὴ ἔπαρσι τοῦ ἰδεαλιστοῦ συντηρητικοῦ. Ὅχι, δὲν ἔγραφα κατὰ τῆς ἐπιστήμης, εἶμαι πολὺ καρτεσιανὸς γιὰ κάτι τέτοιο, δὲν ἔγραφα κατὰ τῶν σοφῶν, τῶν ὁποίων σέβομαι ἐξαιρετικὰ τὸ ἀνθρώπινο καὶ σχεδὸν ὑπεράνθρωπο ἔργο, οὔτε ἰδιαίτερα κατὰ τοῦ Jacques Monod, ἂν καὶ τὸ ἐναρκτήριο μάθημά του στὸ Collège de France μοῦ προσέφερε πολλὰς φιλοσοφικὲς φόρμουλες ποὺ μάχομαι· ὁ ἴδιος ὁ Jacques Monod ἀεγνώρισε, μὲ εὐγένεια γιὰ τὴν ὁποία τοῦ εἶμαι εὐγνώμων, ὅτι δὲν παρεμόρφωσα τὴ σκέψι του κριτικάρωντάς την καί, ἀσφαλῶς, δὲν ἔπρεπε στὴ γελοιοποίησι προσβάλλοντάς τὶς θεωρίες ἐνὸς Maître τῆς μοριακῆς βιομηχανίας.

Ἐνας κίνδυνος ποὺ πρέπει νὰ καταγγέλλεται.

Ἐγραφα, στὰ μέτρα τῶν μέσων ποὺ διαθέτω, γιὰ νὰ βάλω μία λογικὴ τάξι,

γιὰ νὰ διαχωρίσω τὰ πεδία καὶ νὰ σεβασθῶ τὰ σύνορα. Θέλησα, ἡ βεβαιότης τῶν ἐργαστηρίων, ἀκαταμάχητη στὸ πεδίο τῆς περιορισμένης παρατηρήσεως, ἀντικειμενικὴ καὶ πειραματικῶς ἐπαληθευμένη, νὰ μὴ ἐπεκτείνεται σὲ ἐκτροπές, νόμιμες βέβαια καὶ ἐνδιαφέρουσες σὰν ὑποθέσεις, ἀλλ' ἐπικίνδυνες καὶ αὐθαίρετες, ὅταν φιλοδοξοῦν νὰ περιλάβουν τὴν παγκόσμιο πραγματικότητα καὶ ν' ἀναπτυχθοῦν σὲ σύστημα μεταρρυσικῆς.

Καί, κυρίως, κατήγγειλα τὸν κίνδυνο, τολμῶ μάλιστα νὰ εἰπῶ τὸ μεθοδολογικὸ σφάλμα, ὅταν οἱ φυσικὲς ἐπιστῆμες θέλουν νὰ ἐκτείνουν τὶς μεθόδους ἐρεῦνης τους καὶ τὴν ποιότητα ἀληθείας τῶν πορισμάτων τους σὲ τομεῖς τῆς πραγματικότητος, τοὺς ὁποίους εἶτε ἡ ἑτερογένεια προελεύσεως

εἶτε ἡ διάβασις πέρα ἀπὸ ἓνα περισσότερο προχωρημένο σκαλοπάτι τῆς ἐξελίξεως, κάνει νὰ εἶναι ἀπὸ ἄλλη φύσει, πὸ τὴν συλλαμβάνουν ἄλλες ἀντένες καὶ ὑπόκειται σὲ ἄλλους νόμους. Ἐὰρ γὰρ δὲν εἶναι φανερό, ὅτι τὸ πνεῦμα, ἢ, γιὰ νὰ μιλήσω περισσότερο συγκεκριμένα, ὁ ὑποκειμενικὸς τόπος τοῦ ἀνθρώπου ὅπου ἐκδηλώνονται ἡ ἰδιοφυΐα, ὁ ἥρωϊσμός, ἡ ἀγιότης, ἡ σοφία ἀκόμη, ἀνήκει σὲ κορυφές τοῦ ὄντος, ἡ γνώσις τῶν ὁποίων ἀπαιτεῖ πλησίασμα διαφοροετικὸ ἀπ' αὐτὸ πὸν ἀπαιτεῖ ἡ ἐμφάνισις ἑνὸς ἀτόμου ἢ ἡ ἀναπαραγωγή ἑνὸς βακτηριδίου;

PIERRE - HENRI SIMON
τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας.

ΠΡΟ ΧΕΙΜΩΝΟΣ

Φθινόπωρο στὴ γερασμένη Ἀθήνα!
Οἱ στάλες τῆς βροχῆς χτυποῦν στὸ
μέτωπό μου.
Θολὸ ποτάμι ταξιδεύει στὰ κράσπεδα.
Μπροστά μου τὰ δέντρα μὲ τὰ γυμνά
κλαδιά!
Κι' ἡ πόλη μὲ τοὺς ξεθαμένους
τοίχους!
—Εὐλογημένος πού σ' ἔμαθε νὰ
ὀραματίζεσαι
ἀκόμα καὶ στὴν καταιγίδα!
Νὰ βλέπεις Ἐκεῖνον
πού θηματίζει ἀνάλαφρος
πάνω ἀπ' τὴ μουσκευμένη χλόη!
Κοιτάζω τὸν μικρὸ λαχειοπώλη
πού ἀπαγγιάσαμε μαζί κάτω ἀπ' τὴν
τέντα
κυνηγημένοι ἀπ' τὸ χαλάζι!...
Ἔρχεται θαρὺς ὁ χειμῶνας,
σκέπτομαι,
κι' ἡ πολιτεία τυλίγεται στὸν γκριζό
μανδύα τῆς!...

«Τιμόθεον Β'».

Τὸ βλέμμα μου σταματᾷ ἀπότομα
στὸ λαχεῖο τῆς πρώτης σειρᾶς.
Ἄνεμίζει μπροστά μου!... Ἔχει τὸν
ἀριθμὸ 67...
Ξανακοιτάζω τὸ τυπωμένο νούμερο...
Ἔνα πουλὶ μ' ἄσπρες φτεροῦγες
μπαίνει στὴ σκέψη μου!...
Μὲ τὸ ράμφος του γράφει τὸν
ἀριθμὸ 67
στοὺς τοίχους, «στὰ σύγνεφα» στὸν
οὐρανό!...
Κλείνω τὰ μάτια μου!
Ἔνας Ρωμαῖος στρατιώτης πάνοπλος,
μὲ κοιτάζει παράξενα,
ἐνῶ μέσα στὴ φθινοπωρινὴ βροχὴ
ἀκούω σὰν τότε τὴ φωνὴ σου νὰ μὲ
καλεῖ:
«σπούδασον πρὸ χειμῶνος ἐλθεῖν».

ΝΙΚΟΣ Β. ΚΑΜΒΥΣΗΣ

ΤΟ ΜΕΤΡΟΝ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

Κατά τήν ἄποψιν τῆς αὐταρχικῆς ἀγωγῆς τὸ παιδί εἶναι μία ἄμορφος, ἀδιάπλαστος μᾶζα, τὴν ὁποῖαν ὁ μεγαλύτερος καλεῖται νὰ διαπλάσῃ συμφώνως πρὸς ἰδικὰς του ἐμπνεύσεις καὶ ἰδέας. Τὸ παιδί δὲν ἔχει ὑποκειμενικὴν ὑπόστασιν, ἀλλ' ὡς ἀπλοῦς δέκτης πρέπει ν' ἀκολουθήσῃ καὶ νὰ συμμορφωθῇ πρὸς ἐξωτερικὰς ὑποδείξεις. Αὐτὴ ἡ ἀντιμετώπισις ὅμως ὀδηγεῖ εἰς τὴν ἀπαγόρευσιν τοῦ σκέπτεσθαι, ἢ ὁποῖα θραύει τὴν πρωτοβουλίαν καὶ ἐμποδίζει τὴν ἀντίληψιν κάθε εὐθύνης.

Γενικῶς οἱ σύγχρονοι γονεῖς δὲν συμπαθοῦν πλέον τὰ αὐταρχικὰ συστήματα παλαιότερων ἐποχῶν. "Ἐχουν ἄρα γε ἄδικον; Νευρικόν, εὐαίσθητον εἶναι τὸ παιδί τοῦ αἰῶνος μας; δὲν ἀφήνεται νὰ κλεισθῇ μέσα εἰς παλαιούς, αὐστηροὺς ἐξωτερικοὺς κανονισμοὺς. "Ὁ κοινὸς νοῦς μᾶς λέγει ὅτι πρέπει νὰ τὸ δεχθῶμεν ὅπως εἶναι. Θὰ ἔχωμεν τὴν ἀφροσύνην νὰ εἴμεθα μαζί του ὀλιγώτερον εὐλύγιστοι ἀπὸ ὅ,τι εἴμεθα μὲ μίαν μηχανὴν ἢ μὲ ἓνα ζῶον;

"Ἡ αὐταρχικὴ ἀγωγή ἔχει τὸ πλεονέκτημα ὅτι ρυθμίζει τὰ πάντα συμφώνως πρὸς τὴν λογικὴν τοῦ ἐνηλίκου, ἢ ὁποῖα φυσικὰ εἶναι ἀνωτέρα ἀπὸ τοῦ παιδιοῦ. Εἰς ἀντίθετον ὅμως ἐκμηδενίζει τὴν προσωπικότητά του· μεγαλώνει ἓνα τέλειον αὐτόματον. "Ἡ τυφλὴ ὑπακοὴ εἶναι ἢ τοῦ καλῶς γυμνασμένου ζώου, τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει ἀντίληψιν πού θὰ τοῦ ἐπιτρέψῃ νὰ ἐννοήσῃ τὴν θέλησιν τοῦ δαμαστοῦ του· ἀρκεῖται εἰς τὸ νὰ ὑφίσταται τὴν θέλησίν του. "Ἡ τυφλὴ ὑπακοὴ καταδικάζεται ὁμοφώνως ὡς ἀναξία τοῦ ἀνθρώπου. "Ὁ ἀνθρώπος δὲν ὑπακούει εἰς τὸ γράμμα πού φονεῖ, ἀλλ' εἰς τὸ πνεῦμα πού ζωοποιεῖ. "Ἡ ἀνθρωπίνῃ ὑπακοῇ εἶναι

συνεργασία· καὶ διὰ νὰ ἐπιτευχθῇ εἶναι ἀνάγκη ν' ἀνυψωθῇ ἡ ἀντίληψις καὶ ἡ θέλησις τοῦ κατωτέρου εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς ἰδέας τοῦ καθήκοντος. "Ἄλλως δὲν θὰ κάμωμεν ἔργον ἠθικόν οὔτε ἀνθρώπινον. "Ἀκόμη περισσότερο, δὲν θὰ εἶναι παιδαγωγικόν.

"Ἡ αὐταρχικὴ ἀγωγή ζητεῖ νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς τὸ παιδί ἓνα τύπον συμπεριφορᾶς πολὺ συμβατικόν. Τὴν ὀνομάζουν «καλὴν ἀνατροφήν». "Ἄλλὰ τί ἄλλο σημαίνει καλὴ ἀγωγή παρὰ νὰ καθιστᾷ τὸ ἄτομον ἱκανόν νὰ διευθύνῃ τὸν ἑαυτόν του εἰς ὅλας τὰς περιστάσεις, τὰς πλέον ἀπροόπτους τὰς ὁποίας θὰ παρουσιάσῃ τὸ μέλλον, νὰ κατευθύνῃ τὴν ζωὴν ἐν μέσῳ διαρκῶς ἀνανεουμένων ἐμποδίων, ἔτοιμον νὰ δρᾷ ἐνεργῶς εἰς τὴν ἐποχὴν του καὶ νὰ μὴ μένῃ ἀπολιθωμένον εἰς τὸ παρελθόν; "Ἐν τούτοις, πολὺ συχνά, ἓνας λεπτομερῆς καὶ αὐστηρὸς κανονισμὸς περιορίζει ὀλόκληρον τὴν ζωὴν εἰς τὴν ἐπανάληψιν ὀρισμένων ἀναλλοιώτων στάσεων, κανονισμένων συμφώνως πρὸς ἓνα μηχανικόν πρωτόκολλον μιᾶς παλαιᾶς γενεᾶς, ἐφημέρου ὅπως ὅλα αἱ γενεαί.

"Ἀσφαλῶς δὲν ἔχει σκοπὸν ἡ ἀγωγή νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς τὰς ἐπερχομένας γενεὰς τὰς συμβατικότητας καὶ τὴν ἐτικέταν τῆς προηγουμένης γενεᾶς, ἀλλὰ νὰ δημιουργῇ χαρακτήρας ἱκανοὺς νὰ κάμνουν τὸ σωστό. Δὲν ἔχει σκοπὸν ν' ἀποκαταστήσῃ μίαν ρουτίαν — κάτι τὸ ὁποῖον ἄλλωστε δὲν θὰ ἤμπορέσῃ ν' ἀνθέξῃ εἰς τὴν ἐπαναστατικότητα τῆς ἐφηβείας — ἀλλὰ νὰ δημιουργῇ ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι θὰ ἐνεργοῦν ἐκ πεποιθήσεως, ἐνσυνειδήτως, μὲ τὴν θέλησίν των, μὲ μίαν λέξιν ἀπὸ ἀγάπην καὶ ὄχι ἀδου-

ναμίαν, από πρωτοβουλίαν και όχι κατόπι πίεσεως.

Αί υπερβολαί μιᾶς εξοργιστικῆς, καταθλιπτικῆς, μικροψύχου και ανάνδρου ἀκόμη ἀγωγῆς, ὠδήγησαν, ὅπως συμβαίνει πάντοτε, εἰς τὸ ἄλλο ἄκρον. Εἰς τὰς ρίζας τοῦ συστήματος τοῦ Ρουσσώ, τοῦ Τολστόϊ και τῶν ὁπαδῶν των εὐρίσκει κανεῖς τὴν ἰσχυρὰν ἀντίδρασιν κατὰ τῆς ἐξουθενωτικῆς αὐταρχικότητος.

Ἡ ἀντίθετος μέθοδος, κατὰ τὴν ὁποῖαν ἡ ἐξουσία τοῦ παιδαγωγοῦ ὑποχωρεῖ πρὸ τῆς ἐλευθερίας τοῦ παιδιοῦ, κερδίζει διαρκῶς ὁπαδοὺς εἰς τὴν ἐποχὴν μας και τείνει νὰ γενικευθῇ εἰς τὴν πρᾶξιν. Δὲν εὐρισκόμεθα ἐκτὸς πραγματικότητος ἐὰν εἴπωμεν ὅτι πολλοὶ γονεῖς, ἀπὸ ἕνα εἶδος κακῶς ἐννοουμένης «καλωσύνης», ἔχουν ὡς κύριον μέλημα ν' ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὸ παιδί ὅλας τὰς δυσκολίας και ν' ἀφήνουν πλήρη ἐλευθερίαν διὰ ν' ἀνταποκριθῶν εἰς τὴν ἀνάγκην του, ν' ἀναπτυχθῇ ὅπως αὐτὸ θέλει. Ὅχι ἐμπόδια, ὅχι φραγμοί αὐτὸ εἶναι τὸ σύνθημα.

Ἄλλὰ, τ' ἀποτελέσματα εἶναι ἀξιόθρηνητα. Τὸ συνηθέστερον, μὲ τὸ νὰ παρέχεται ἀπόλυτος, μοιρολατρικὴ πλέον ἐλευθερία εἰς τὴν προσωπικὴν θέλησιν τοῦ παιδιοῦ, ἀποδεδεσμένοντα ὅλα τὰ κακὰ ἐνστικτα εἰς τὰ ὁποῖα, ὀλίγον κατ' ὀλίγον, ὑποδουλώνεται. Αὐτοῦ τοῦ εἶδους ἡ ἀγωγή, ἡ παραίτησις δηλαδὴ ἀπὸ κάθε μορφῆν πειθαρχίας, δὲν ἐπιδοκιμάζεται σήμερον ἀπὸ κανένα παιδαγωγόν. Καὶ ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ἄφησαν μεγαλυτέραν ἐλευθερίαν εἰς τὴν φύσιν τοῦ παιδιοῦ, θάσει τῆς ἐσφαλμένης ἀρχῆς ὅτι εἶναι καλή, δὲν ἐμείωσαν ποτὲ τὸν ρόλον τοῦ παιδαγωγοῦ εἰς τὸ σημεῖον νὰ τὸν καταστήσουν ἀνύπαρκτον, ἄχρηστον.

★ ★ ★

Πρέπει ὅμως νὰ δώσωμεν μεγαλυτέραν προσοχὴν εἰς τὸ παιδαγωγικὸν ἐκείνο σύστημα, τὸ φιλελεύθερον ἐκ πεποιθήσεως. Δὲν εὐρισκόμεθα πλέον εἰς τὴν ὀλισθηρὰν κατωφέρειαν τῆς μοιρολατρικῆς, αὐτονόμου, φιλελευθέρως τά-

χα ἐξελίξεως, ποὺ περιλαμβάνει ἀδιαφοροποίητα και ἀναμειγμένα ὅλα τὰ στοιχεῖα τῆς προόδου και τῆς ὀπισθοδρομήσεως, ἀλλ' εἰς ἕνα στερεὸν ἔδαφος, ἐπάνω εἰς τὸ ὁποῖον φαίνεται νὰ στηρίζεται ἕνα ἀληθινὸν σύστημα ἀγωγῆς. Δὲν ὀρμώμεθα πλέον ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ Ρουσσώ ὅτι ἡ φύσις εἶναι καλὴ ἀφ' ἑαυτῆς, ἀλλ' ἀπὸ ἕνα ἀναμφισβήτητον γεγονός· τὸ παιδί κλείνει μέσα του μίαν ὄθησιν, ἕνα *elan vital*, μίαν δύναμιν, ἡ ὁποία τὸ ὀδηγεῖ πρὸς τὴν ζωὴν, πρὸς τὴν γινῶσιν, πρὸς τὴν πρόοδον, πρὸς τὴν τελειότητα. Ἔργον τῆς πραγματικῆς ἀγωγῆς εἶναι νὰ δώσῃ τροφήν εἰς αὐτὴν τὴν ὄθησιν και νὰ βοηθήσῃ τὴν ἀτομικότητα και τὴν ἐλευθερίαν ἔκφρασιν τοῦ παιδιοῦ νὰ ἐκδηλωθῶν. Ἐπάνω εἰς αὐτὴν τὴν θάσιν ἐθεμελίωσαν τὰ συστήματά των δύο μεγάλοι ἱατροὶ - παιδαγωγοὶ τοῦ αἰῶνος μας, ἡ Montessori και ὁ Decroly.

Ἐν τούτοις ὀφείλομεν και ἐδῶ νὰ ἐρωτήσωμεν: Μέχρι ποίου μέτρου θὰ πρέπει νὰ παρέχεται ἐλευθερία εἰς τὸ παιδί; Φαίνεται ὅτι ἡ φιλελευθέρα σχολὴ ἀνήγαγε τὴν ἐλευθερίαν τοῦ παιδιοῦ εἰς ἕνα εἶδος εἰδῶλου. Ἄλλὰ τὸ παιδί δὲν ἔχει δικαίωμα νὰ περιορίζῃ ἢ νὰ καταργῇ τὰς ἀπαραιτήτους ἐξαρτήσεις οὔτε τὰς ὑποχρεώσεις. Ὑπάρχουν νόμοι οἱ ὁποῖοι περιορίζουν τὰς ἐλευθερίας μας. Τὸ παιδί ὀφείλει και αὐτὸ νὰ ὑποτάσσεται ἀπολύτως εἰς ὅ,τι εἶναι ἀπολύτως ὑποχρεωτικόν. Ἄς μὴ κάμνωμεν ὡς ἐὰν τὸ παιδί ἦτο ἀπολύτως ἐλεύθερον, ἐφ' ὅσον εἰς τὴν πραγματικότητα δὲν εἶναι. Δὲν θὰ εἶχομεν τίποτε νὰ κερδίσωμεν ἐὰν ἀντικαταστήσωμεν τὴν αὐταρχικότητα, εἰς τὴν ὁποῖαν κυβερνᾷ ὁ ἐγωῖσμός τοῦ ἐνηλίκου, μὲ τὴν φιλελευθέραν τάχα μοιρολατρίαν, ἡ ὁποία δίδει τὴν ἐξουσίαν εἰς τὸν ἐγωῖσμόν τοῦ παιδιοῦ.

Ἄδυναμία τῆς τελευταίας ταύτης σχολῆς εἶναι, ὅτι, διὰ ν' ἀφήσῃ ἐλευθέραν τάχα τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ζωῆς, τείνει νὰ περιορίσῃ κάθε ἐξωτερικὸν ἐξαναγκασμόν. Ἄλλ' αὐτὸ ἀποτελεῖ διπλοῦν σφάλμα.

Ἄφ' ἑνός, διότι τίποτε δὲν εἶναι περισ-

σότερον βέβαιον ἀπὸ τὸ ὅτι ἡ ζωὴ ἀναπτύσσεται κυρίως διὰ τῆς ὑπερπηδη-σεως ἐμποδίων ἡ χάρις τὴν δύναμιν καὶ τὴν οὐσίαν τῆς μέσα εἰς τὴν εὐκολίαν. Ἐκεῖνο πού ἐνδυναμώνει εἶναι ἡ προσπάθεια, ὁ ἀγὼν, καὶ ὄχι ἡ ἀνεμπό-διστος δρᾶσις τῶν αὐθορμητῶν τάσεων.

Ἄφ' ἐτέρου, διότι τὸ παιδί δὲν εἶναι ἀπλῶς ἓνα ἄτομον, εἶναι ἓνα κοινωνικὸν ὄν, τὸ ὁποῖον, διὰ τὴν ζήσιν μέσα εἰς τὴν κοινωνίαν, ἔχει τὴν διεξαγάγην ἀγῶ-να. Τί ἄλλο σημαίνει τὸ εἶναι κανεὶς μέλος τῆς κοινωνίας, ἂν ὄχι τὴν γνωρίζη τὴν ἀνέχεται τὰς δυσκολίας τοῦ ἄλλου, τὰ δικαιώματα τοῦ ἄλλου, τὴν ὑποφέρει διὰ τὸ καλὸν τοῦ ἄλλου; Τί εἶναι ἡ εὐ-γένεια, τί εἶναι ἡ φιλανθρωπία, ἂν ὄχι θυσιά καὶ ὑποχώρησις; Ἄλλ' αὐτὸ δὲν φαίνεται τὸ προσέχη ἢ ἀρχὴ τῆς αὐ-τομάτου μοιρολατρικῆς ἐξελίξεως τοῦ παιδιοῦ.

Ἐξ ἄλλου ἡ κοινωνία, μέσα εἰς τὴν ὁποῖαν τὸ παιδί προορίζεται τὴν εὐρην, ἢ μᾶλλον τὴν διεκδικήσιν τὴν θέσιν του, δὲν φαίνεται καθόλου τὴν ὁμοιάζην μετὰ τὸν κόσμον πού τὸ «σχολεῖον δρᾶσεως» φαν-τάζεται καὶ προσπαθεῖ τὴν δημιουργή-σιν γύρω ἀπὸ τὸ παιδί. Ἐδῶ, εἰς τὸ σχολεῖον, ἓνας κόσμος περιποιητικὸς καὶ ἐξυπηρετικὸς. Τὸ παιδί εἶναι ἓνα εἶδος χαριτωμένου πρίγκιπος, ἓνα εἶδος θεό-τητος. Ἐξω, εἰς τὴν ζωὴν, τὸ ἀντίθετον. Ἡ ζωὴ εἶναι σκληρὰ. Ἐκεῖ ὑπάρχει πε-ριφρόνησις, ταπεινώσις, ἐξουθενώσις. Ἡ ζωὴ εἶναι πρᾶξις θάρρους, ἓνας τρα-χὺς καὶ ἐπίπονος ἀγὼν. Φαντάζεται κανεὶς ὅτι τὸ παιδί, ἀφημένον εἰς τὸν ἑαυ-τόν του, εἰς τὰ μαγευτικὰ του ὄνειρα, εἶναι δυνατὸν τὴν δημιουργήσιν πραγμα-τικὴν εἰκόνα τῆς ζωῆς, τὴν μάθη ν' ἀντι-μετωπίζη τὰ ἐμπόδια καὶ τὴν θριαμβεύη;

Τὸ μεγαλύτερον σφάλμα μιᾶς τέτοιας

ἀγωγῆς εἶναι ὅτι ἔχει πολὺ μεγάλην ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν νεότητά, χωρὶς τὴν διδῆναι τὰ μέσα διὰ τὴν εἶναι ἀξία αὐτῆς τῆς ἐμπιστοσύνης.

Ποῦ εὐρίσκεται λοιπὸν τὸ μέτρον διὰ τὴν ἄσκησιν τῆς ἐξουσίας;

Δὲν εὐρίσκεται ἀσφαλῶς οὔτε εἰς τὴν ἐξαφάνισιν οὔτε εἰς τὴν μείωσιν τῆς πρωτοβουλίας τοῦ παιδιοῦ. Ἀκόμη πε-ρισσότερον δὲν εὐρίσκεται εἰς τὴν ἐξα-φάνισιν οὔτε εἰς τὴν μείωσιν τοῦ κύρους τοῦ παιδαγωγοῦ. Ἀντιθέτως, αὐτὰ τὰ δύο ἀποτελοῦν τοὺς πόλους τῆς ἀγωγῆς.

Ἐπὶ τῆς ἀναλογίας ἡ ὁποία πρέ-πει τὴν τηρηθῆ. Ἀναλογία μεταξὺ τοῦ καθήκοντος πού ἐπιβάλλεται καὶ τῆς ψυχικῆς δυνάμεως ἡ ὁποία θὰ τὸ ἐκ-πληρώσῃ. Τὸ μέτρον ὑπάρχει εἰς τὴν ἰσορροπίαν τῆν ὁποῖαν ὁ παιδαγωγὸς ἔχει ὑποχρέωσιν ν' ἀποκαταστήσῃ ὀλί-γον κατ' ὀλίγον. Ἔργον του εἶναι τὴν ἐργασθῆ διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐσωτε-ρικῆς ζωῆς τοῦ παιδιοῦ, διὰ τὴν καλ-λιέργειαν τῆς φυσικῆς του ὠθήσεως, τοῦ elan vital, ὥστε τὴν εἶναι αὐτὸ εἰς θέσιν τὴν δεχθῆ τὸν κανόνα καὶ τὴν προχωρή-σῃ εἰς τὸν θαυμάσιον κόσμον τῆς πνευ-ματικῆς δημιουργίας. Ἐὰν ἐπιβάλλῃ προσπάθειαν, χωρὶς τὴν ἔχη δώσει τὴν δύναμιν ἢ ὁποῖα ἀπαιτεῖται, ἡ ἰσορρο-πία καταστρέφεται, τὸ μέτρον ἔχει ξε-περασθῆ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ αὐταρ-χισμοῦ. Ἐὰν ἐξαφανίζῃ τὴν προσπά-θειαν, τὸ ἐμπόδιον, τὴν δυσκολίαν, διὰ τὴν ἀφήσῃ τάχα ἀνοικτὸν τὸν δρόμον εἰς τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ παιδιοῦ, ἡ ἰσορ-ροπία καταστρέφεται ἐκ νέου. Τὸ μέ-τρον ἔχει ξεπερασθῆ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς μοιρολατρίας.

A. A. A.

ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΙΕΡΑΡΧΑΙ

Ἡ ἑορτὴ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν κατέ-
χει ἰδιαίτερον καὶ ἐξόχως τιμητικὴν θέσιν
εἰς τὸ ἑορτολόγιον τῆς Ἐκκλησίας μας· εἶ-
ναι ἡ ἑορτὴ τῶν τριῶν μεγίστων φωστή-
ρων τοῦ Χριστιανισμοῦ, τῶν τριῶν μεγί-
στων διδασκάλων καὶ Ἱεραρχῶν τῆς Ὁρ-
θοδοξίας: Τοῦ Μεγάλου καὶ οὐρανοφάντο-
ρος Βασιλείου, τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσο-
στόμου καὶ τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου.
Οἱ ἅγιοι οὗτοι, ἀξιοματοῦχοι τῆς Ἐκκλη-
σίας καὶ οἱ τρεῖς (Πατριάρχαι Κωνσταντι-
νουπόλεως οἱ δύο, Ἐπίσκοπος Καισαρείας ὁ
πρῶτος), συνεδύσαν θαυμασίως τὴν
χριστιανικὴν ἀρετὴν καὶ ἀγιότητα μετὰ τὴν
ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ σοφίαν, καὶ ἀπε-
δείχθησαν ὄχι μόνον ὑπερόχοι ἐρηνηνεταῖ
τῶν θείων δογμάτων τοῦ Χριστιανισμοῦ,
ἀλλὰ καὶ μεγάλοι μῦσται τοῦ ἑλληνικοῦ
πνεύματος, καὶ μέγιστοι διδάσκαλοι τῶν
πιστῶν, ὄχι μόνον τῆς ἐποχῆς τῶν, ἀλλὰ
ὅλων τῶν αἰώνων. Ἐπῆρξαν διδάσκαλοι
ιδανικοί, αἰώνιοι, πρότυπα διδασκάλων, φω-
τεινοὶ ὁδηγοί, οἱ ὅποιοι ἐφώτισαν τὴν οἰ-
κουμένην μετὰ τὰς ὑπερλάμπρους ἀκτῖνας τῶν
θείων δογμάτων καὶ ὡς μελίρρονοι ποτα-
μοί, κατὰ τὸν ἱερὸν ὕμνογράφον, ἐπότισαν
τὴν διψασμένην ἀνθρωπότητα μετὰ τὰ ἄφθο-
να καὶ ἀστείρευτα ὕδατα τῆς θείας σοφίας.

Αὕτῃ ἀκριβῶς ἡ ιδιότης καὶ ἡ ἐξέχου-
σα ἀρετὴ τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν, τὸ ὅτι
δηλαδή ἐπῆρξαν ὄχι μόνον μεγάλοι μῦ-
σται καὶ διαπρύσιοι κήρυκες τοῦ Χριστια-
νισμοῦ, ἀλλὰ καὶ θαθεῖς γνώσται τῆς ἑλ-
ληνικῆς σοφίας καὶ διδάσκαλοι καὶ παιδα-
γωγοὶ ἄριστοι, αὐτὰ ὅλα συνετέλεσαν νὰ
καταλάβουν τιμητικὴν καὶ ἐξέχουσαν θέ-
σιν μετὰ τῶν ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας
μας καὶ νὰ θεοπισθῇ ἡ ἑορτὴ τούτων, ἑορ-
τὴ τῶν Γραμμάτων καὶ τῆς Παιδείας. Κα-
νένα ἔθνος εἰς τὴν γῆν δὲν ἐκαλλιέργησε
καὶ δὲν ἐλάτρευσε τόσον τὰ γράμματα καὶ

τὴν Παιδείαν, ὅσον τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος.
Κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν ἡ Ἑλλάς ἐδη-
μιούργησε πρῶτῃ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὰ
γράμματα καὶ τὰς τέχνας· κατὰ τοὺς ἐπο-
μένους αἰῶνας εἰργάσθη διὰ τὴν διάδοσιν
αὐτῶν καὶ τὸν ἐκπολιτισμὸν τῆς ἀνθρωπό-
τητος, ἐνῶ κατὰ τοὺς ζοφεροὺς αἰῶνας
τῆς δουλείας εἰς τὰ κρυφὰ Σχολεῖα μετὰ τὸ
φῶς τῶν γραμμάτων προσεπάθησε νὰ δια-
σώσῃ τὸν ἔθνισμὸν καὶ τὴν φυλετικὴν τῆς
ὑπαρξίν. Ἐνας λαὸς μετὰ τέτοιαν ἀγάπην
πρὸς τὰ γράμματα εἶναι φυσικὸν μετὰ ἰδιαί-
τεραν χαρὰν καὶ εὐλάβειαν νὰ ἑορτάζῃ
τὴν ἑορτὴν τῆς Παιδείας· ἀκόμη εἶναι δι-
καιον νὰ ὑπερηφανεύεται διότι ἀνέδειξε
τόσο μεγάλους σοφοὺς καὶ διδασκάλους
τοῦ Χριστιανισμοῦ. Δὲν ἀρκεῖ ὁμως ὁ ἀ-
πλοῦς θαυμασμὸς καὶ ἡ τιμὴ πρὸς τοὺς
οὐρανοφάντορας Ἱεράρχας. Θὰ πρέπει ἡ
εὐλάβεια, ἡ ἀγάπη καὶ ὁ θαυμασμὸς μας
πρὸς αὐτοὺς νὰ στηριχθοῦν εἰς τὴν γνώσιν
τῶν ἀρετῶν καὶ τῶν ἔργων αὐτῶν, εἰς τὴν
συνείδησιν τῆς ἀξίας καὶ τοῦ μεγαλείου
τοῦ ἐπιτελεσθέντος ὑπ' αὐτῶν ἔργου. Τότε
ὁ θαυμασμὸς μας θὰ ἔχῃ περιεχόμενον καὶ
ἡ εὐλάβεια καὶ ἡ ἀγάπη μας βάθρον ἀσφα-
λὲς καὶ σταθερόν· τότε θὰ καταστῇ δυνατόν
νὰ ἀντλήσωμεν δύναμιν καὶ ὠφέλειαν πνευ-
ματικὴν ἀπὸ τοὺς θησαυροὺς τῆς σοφίας,
τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἀγιότητος Ἐκείνων!
Διὰ τοῦτο θεωρῶ καλὸν νὰ ἀναφέρω μερι-
κὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ἥους τῆς ἀρετῆς
τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν ἀπὸ τὸν βίον καὶ
τὰ ἔργα αὐτῶν. Δὲν θὰ ἐπεκταθῶ εἰς λεπτο-
μερείας, διότι τὸ θέμα εἶναι ἀπέραντον·
βιβλία καὶ τόμοι ὀλόκληροι ἔχουν γραφῇ
περὶ αὐτῶν, χωρὶς ἀκόμη νὰ ἔχῃ ἐξαντλη-
θῇ τὸ θέμα. Μέσα εἰς τὰ στενὰ πλαίσια
ἐνὸς ἄρθρου, θὰ προσπαθῶ νὰ σκιαγρα-
φήσω τὰς ἀρετὰς καὶ τὰ σημεῖα ἐκεῖνα,
τὰ ὁποῖα προβάλλουν τοὺς Τρεῖς Ἱεράρ-

χας ὡς μεγίστους καὶ φωτεινοὺς διδασκάλους τοῦ Χριστιανισμοῦ.

★ ★ ★

Ὁ Μέγας Βασιλείος, ὁ Ἐπίσκοπος Καισαρείας (370-379), θαυμάζεται διὰ τὴν ἀγιότητα τοῦ βίου του καὶ τὴν μεγάλην φιλανθρωπίαν του· ἐμοίρασε τὰ ὑπάρχοντά του εἰς τοὺς πτωχοὺς, ἴδρυσεν πτωχοκομεῖα καὶ νοσοκομεῖα. Εἰς τὴν Καισαρείαν ὑπῆρχε δόλοκληρος συνοικία μὲ φιλανθρωπικὰ ἰδρύματα, τὰ ὁποῖα ἔγιναν ὑπ' αὐτοῦ διὰ τοῦτο ἡ συνοικία αὕτη ὠνομάσθη πρὸς τιμὴν του Βασιλείας. Εἰς μίαν ἐποχὴν πείνης, ὄχι μόνον ἐμοίρασε τὰ ὑπάρχοντά του, ἀλλὰ καὶ τοὺς πλουσίους τῆς περιφερείας του παρεκίνησεν εἰς πράξεις φιλανθρωπίας· περίφημος εἶναι ἡ ἐν «λιμῶ καὶ αὐχμῶ» ὁμιλία του, διὰ τῆς ὁποίας κατώρθωσε νὰ κινήσῃ τὴν συμπάθειαν ἢ τὴν φιλανθρωπίαν τῶν πλουσίων πρὸς τοὺς πτωχοὺς. Ὁ ἴδιος ἔλεοῦσε τοὺς πάντας· ὄχι μόνον Χριστιανούς, ἀλλὰ καὶ αἰρετικούς, εἰδωλολάτρους καὶ Ἰουδαίους. Ὡς Ἐπίσκοπος ὑπῆρξεν ἀληθῆς ποιμὴν τοῦ λαοῦ φροντίζων ὄχι μόνον διὰ τὰς πνευματικὰς, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς ὑλικὰς του ἀνάγκας. Παραδειγματικὸν καὶ θαυμαστὸν εἶναι τὸ θάρρος του πρὸς τὸν ἀπεσταλμένον τοῦ αὐτοκράτορος Μόδεστον, ὁ ὁποῖος ἠθέλησε μὲ ἀπειλὰς νὰ τὸν πείσῃ νὰ δεχθῇ τὸν ἀρειανισμόν. Δὲν ἐφοβήθη οὔτε τὰς ἀπειλὰς τοῦ θανάτου οὔτε τῶν βασανιστηρίων καὶ τῶν ἄλλων ποινῶν, τόσον ὥστε προεκάλεσε τὸν θαυμασμόν τοῦ ἀντιπάλου του. Ὅλοι οἱ σύγχρονοὶ του τὸν ἐθαύμαζον καὶ τὸν ἐμιμοῦντο· τόσον ἦτο τὸ γόητρόν του ὥστε ἐν τῇ ζωῇ εὐδοκίμως ἀπεκαλεῖτο μέγας.

Ὁ Βασιλείος δὲν ἀπεδείχθη μέγας μόνον ὡς ἄνθρωπος καὶ ὡς ἐπίσκοπος, ἀλλὰ καὶ ὡς συγγραφεύς. Τὰ συγγράμματά του εἶναι πολλὰ καὶ διακρίνονται ὄχι μόνον διὰ τὴν εὐσέβειαν καὶ τὸ χριστιανικὸν πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν σοφίαν τῶν νοημάτων καὶ τὴν τέχνην τῆς ἐκφράσεως. Ἡ ρητορικὴ του ἰκανότης ὑπῆρξεν ἀφθαστος· οἱ ἀχροαταὶ του ἤκουον καταμαγευμένοι τὰς σοφὰς καὶ ὠραίας ὁμιλίας του καίτοι μετεχειρίζετο γλῶσσαν καὶ ὕφος τῶν ἀρ-

χαίων κλασικῶν. Ὁ ἐθνικὸς μας ἱστορικὸς Παπαρρηγόπουλος, ὅπως καὶ πολλοὶ ξένοι θαυμάζουν τὸ γεγονός· ἰδοὺ πῶς ἐκφράζεται ὁ Παπαρρηγόπουλος: «Καὶ πῶς κλίνοντες γόνυ ἐνώπιον τοιοῦτου ἱεροκλήρου νὰ μὴν ἀποθαυμάσωμεν συγχρόνως τὸν ἑλληνικὸν ἐκεῖνον λαόν, ἐνώπιον τοῦ ὁποῖου ὑπῆρχον τεχνίται, ἀπλοῖκοι ἐργάται, ἡμερόβιοι, οἵτινες συνεκινούντο ὑπὸ τοιούτων διδασκῶν ἐπικροτοῦντες καὶ θαυμάζοντες!»

Ἀπὸ τοὺς λόγους τοῦ μεγάλου Ἱεράρχου θὰ ἀναφέρω καὶ θὰ ἐξάρω μόνον ἓναν, ὁ ὁποῖος καταδεικνύει ἀφ' ἐνὸς μὲν τὴν ρητορικὴν του ἰκανότητα, ἀφ' ἐτέρου δὲ τὴν γνῶσιν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς παιδείας καὶ τὴν ἀγάπην του πρὸς αὐτήν. Εἶναι ὁ «Λόγος πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελούντων λόγων», ὅπου ὁ ρήτωρ συνιστᾷ εἰς τοὺς νέους τῆς ἐποχῆς του τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ συμβουλεύει πῶς θὰ ὠφεληθοῦν ἀπὸ αὐτά. Ἀντιθέτως πρὸς πολλοὺς ἄλλους συγχρόνους του θεωρεῖ χρήσιμον τὴν μελέτην τῶν ἀρχαίων συγγραφέων «οὐκ ἄχρηστον ψυχαῖς μαθήματα τὰ ἔξωθεν» λέγει. Ἡ ἑλληνικὴ Παιδεία θὰ μᾶς προετοιμάσῃ τὸν δρόμον πρὸς τὴν ἀρετήν, θὰ μᾶς βοηθήσῃ νὰ καταλάβωμεν τὰ θεῖα νοήματα τῶν Γραφῶν. Ὅπως γυμνάζονται οἱ στρατιῶται διὰ νὰ ἀντιμετωπίσουν τὸν ἐχθρόν, ἔτσι καὶ ἡμεῖς οἱ Χριστιανοὶ θὰ κοπιᾶσωμεν μὲ τὴν μελέτην τῶν ἀρχαίων συγγραφέων διὰ νὰ πάρωμεν ὅσπιν ὠφέλειαν ἡμποροῦμεν, διότι ἡμεῖς ἔχομεν τὴν μεγαλυτέραν ἀπὸ ὅλας τὰς μάχας. Ἐπειτα δὲν ἡμποροῦμεν ἀμέσως νὰ ἐννοήσωμεν τὰ μυστηριώδη νοήματα τῶν θείων Γραφῶν ἐὰν δὲν ἀσκήσωμεν τὸν νοῦν μας, ὅπως βλέπομεν τὸν ἥλιον εἰς τὸ νερόν καὶ κατόπιν τολμῶμεν νὰ ρίψωμεν μιά ματιὰν εἰς τὸν οὐρανόν «καὶ οἶον ἐν ὕδατι τὸν ἥλιον ὄραν ἐθισθέντες οὕτως αὐτῶ προβαλοῦμεν τῷ φωτὶ τὰς ὕψεις». Ἐξ ἄλλου ἡ ἑλληνικὴ μόρφωσις μᾶς χρειάζεται, λέγει, ὅπως χρειάζονται εἰς τὸ δένδρον ὄχι μόνον οἱ καρποί, ἀλλὰ καὶ τὰ φύλλα· «καθάπερ φυτοῦ οἰκεία μὲν ἀφιτῆ τῷ καρπῷ ὠραίῳ βρῆναι, φέρει δὲ τινα κόσμον καὶ τὰ φύλλα τοῖς κλάδοις περισειόμενα», καρπὸς εἶναι ἡ ἀλήθεια, φύλλα δὲ καὶ στολισμὸς ἢ ἑλληνικὴ μόρφωσις.

Δέν εἶναι ὅμως ὅλα ὅσα γράφουν τὰ ἀρχαῖα κείμενα ὠφέλιμα καί παραδείγματα πρὸς μίμησιν· δέν δυνάμεθα λ.χ. νά μιμηθῶμεν τὰς ξριδας καί τὰς μάχας μεταξὺ θεῶν ἢ ἀνθρώπων, τὰς ὁποίας περιγράφουν· αὐτὰ πρέπει νά τὰ ἀποφεύγωμεν «ἐπιφρασσομένοις τὰ ὄτα οὐδέν ἦντον ἢ τὸν Ὀδυσσεά φάσιν ἐκείνοι τὰ τῶν Σειρήνων μέλη». Πρέπει νά μιμηθῶμεν τὰς μελίσσας αἱ ὁποῖα παίρνουν ἀπὸ τὰ ἄνθη ὄχι μόνον τὸ ἄρωμα καί τὸ ὄραϊον χρῶμα, ἀλλὰ καί τὸ νέκταρ, τὸ μέλι· δηλαδή συνδυάζουν τὸ εὐχάριστον καί τὸ ὠφέλιμον. Καί ὅπως ἀφαιροῦμεν ἀπὸ τὸ τριαντάφυλλο τὰ ἀγκάθια, ἔτσι καί ἀπὸ τοὺς λόγους νά προσέχωμεν τὰ βλαβερά. «Καί καθάπερ ροδωνιάς τοῦ ἄνθους δρεφάμενοι τὰς ἀκάνθας ἐκκλίνομεν, οὕτω καί ἐπὶ τῶν τοιούτων λόγων ὅσον χρήσιμοι καρπησάμενοι, τὸ βλαβερὸν φυλάξομεθα». Ἀπὸ ὅλους τοὺς συγγραφεῖς νά παίρνωμεν τὰ ὠφέλιμα «ὅπως τὰ μεγάλα ποτάμια παίρνουν νερὸ ἀπὸ πολλὰς πηγάς».

Ἀπὸ τὴν βραχυτάτην αὐτὴν ἐπισκότησιν τοῦ λόγου πρὸς τοὺς νέους, δυνάμεθα νά ἐννοήσωμεν τὴν θέσιν τοῦ μεγάλου Πατρὸς τῆς Ἐκκλησίας ἀπέναντι τῆς ἐλληνικῆς Παιδείας. Λαμβάνει θέσιν φιλικὴν πρὸς τὰ ἐλληνικὰ γράμματα, συνιστᾷ τὴν μελέτην τῶν. Δέν ἦτο δυνατὸν νά γίνῃ ἀλλιῶς, ἀφοῦ καί ὁ ἴδιος ἐμορφώθη εἰς τὴν φιλοσοφικὴν σχολὴν τῶν Ἀθηνῶν καί ἦτο βαθὺς μύστης τῆς ἐλληνικῆς Παιδείας. Τὸ θαυμαστὸν ὅμως εἶναι ὅτι ἔλαβε θέσιν ἀντίθετον πρὸς πολλοὺς συγχρόνους τοῦ Ἱεράρχα καί Χριστιανούς. Ἐξηκολούθει τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ πόλεμος τοῦ Χριστιανισμοῦ πρὸς τὴν εἰδωλολατρείαν· οἱ διωγμοὶ δέν εἶχαν ἐντελῶς παύσει. Ἡ Ἐκκλησία τώρα ἀπειλεῖται καί ἀπὸ ἓναν ἄλλον ἐχθρόν, τὰς αἱρέσεις, αἱ ὁποῖαι μὲ διάφορα σοφιστικὰ ἐπιχειρήματα ἤθελαν νά διασπάσουν καί νά παραποιήσουν τὸν Χριστιανισμόν. Ὁ Ἱουλιανὸς ὁ Παραβάτης ἠθέλησε νά ἀναστηλώσῃ τὴν εἰδωλολατρείαν καί διὰ ν' ἀφοπλίσῃ τοὺς Χριστιανούς ἀφῆρεσε τὸ δικαίωμα νά διδάσκονται ἐλληνικὴν φιλοσοφίαν. Ὁ Μ. Βασίλειος καί οἱ ἄλλοι Ἱεράρχαι κατενόησαν τὸ τέχνασμα καί τὸν κίνδυνον τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐκ τῆς στερήσεως τοῦ φωτὸς

τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων καί ἀντέδρασσαν μὲ θάρρος καί ἀποφασιστικότητα.

***

Τὴν ἴδιαν θέσιν μὲ τὸν Μ. Βασίλειον παίρνει ἀπέναντι τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων καί ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος «οἶμαι πᾶσιν ἀνομολογεῖσθαι τῶν νοῦν ἐχόντων, παιδεύειν τῶν παρ' ἡμῖν ἀγαθῶν εἶναι τὸ πρῶτον. Οὐ μόνην τὴν εὐγενεστέραν καί ἡμετέραν... ἀλλὰ καί τὴν ἔξωθεν, ἣν οἱ πολλοὶ διαπτύουσιν, ὡς ἐπίβουλον καί σφαλερὰν καί Θεοῦ πόρρω βάλλουσαν, κακῶς εἰδότες. Οὐκοῦν ἀτιμαστέαν τὴν παιδεύειν, ὅτι τοῦτο δοκεῖ τισιν, ἀλλὰ σκαιοὺς καί ἀπαιδεύτους ὑποληπτέον τοὺς οὕτω ἔχοντας». Καί οὗτος ὑπῆρξε τρόφιμος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τῶν Ἀθηνῶν, συμμαθητὴς τοῦ Μ. Βασιλείου, τὸσον δὲ διεκρίθη εἰς τὰς σπουδὰς, ὥστε τοῦ προσεφέρθη καθηγητικὴ ἔδρα καί δέν τὴν ἐδέχθη, διὰ νά ὑπηρετήσῃ τὸν θεῖον Λόγον. Ἀνεδείχθη ὡς κήρυξ τοῦ θεοῦ Λόγου· περιφρήμοι εἶναι οἱ λόγοι του περὶ τοῦ δόγματος τῆς Ἁγίας Τριάδος εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας Κωνσταντινουπόλεως, ἐξ ὧν ὀνομάσθη Θεολόγος. Ἐγινε καί πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλὰ τὸ πρᾶον καί ταπεινὸν τοῦ χαρακτῆρος του τὸν ἔκαμε νά παραιτηθῇ. Οἱ ρητορικοὶ του λόγοι εἶναι ἀριστουργήματα τέχνης καί πλήρει θεῶν διδαγμάτων. Οἱ λόγοι του ἔχουν ἀρμονίαν, μουσικότητα καί χάριν ποιητικὴν. Πολλοὶ ἔμνογράφοι ἔλαβαν ἀποσπάσματα τῶν λόγων του καί τὰ μετέτρεψαν εἰς ἕμνους (Χριστὸς γεννᾶται... Ἀναστάσεως ἡμέρα... κ.ἄ.). Οἱ λόγοι του ἐν πολλοῖς εἶναι ἔμμετροι. Καί τοῦτο διότι ὁ Γρηγόριος διεκρίθη καί ὡς ποιητῆς ἔξοχος μὲ πλοῦτον φαντασίας καί λεπτότητα συναισθήματος καί θερμότητα ἀγάπης πρὸς τὸν Θεόν. Τὰ ποιήματά του, πολλὰ τῶν ὁποίων δύνανται νά συγκριθοῦν μὲ τὰ καλλίτερα ἀρχαῖα ποιήματα, εἶναι θρησκευτικοῦ περιεχομένου, ἐκφρασις βαθείας εὐλαβείας, πίστεως, ἀγάπης καί δοξολογίας πρὸς τὸν Θεόν. Ὁ Γρηγόριος εἶναι ὁ ποιητῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ.

***

Καὶ ὁ τρίτος Ἱεράρχης, ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ὁ χειμαρρῶδης καὶ ἀνυπέρβλητος ῥήτωρ, ὁ Δημοσθένης τῆς ἐκκλησιαστικῆς ῥητορείας, ὑπῆρξε βαθὺς γνώστης τῆς ἐλληνικῆς σοφίας, ἄριστος νομικὸς καὶ δεινὸς χειριστὴς τοῦ λόγου, ὥστε ὁ εἰδωλολάτρης διδάσκαλός του Λιβάνιος, ὅταν ἠρωτήθη ποῖον ἔκρινε ἄξιον ὡς διάδοχόν του, εἶπε: «Τὸν Χρυσόστομον, ἐὰν δὲν τὸν εἶχαν πάρει οἱ Χριστιανοί». Οἱ λόγοι του εἶναι πολλοί· τόσον δὲ ἐθαυμάσθησαν ἀπὸ τούτους συγχρόνους καὶ τοὺς μεταγενεστέρους διὰ τὴν σοφίαν, τὴν τέχνην καὶ τὴν δύναμιν αὐτῶν, ὥστε ἀντεγράφοντο ὅλοι καὶ διειρηθήσαν οἱ πῦθ πολλοὶ μέχρι σήμερον εἰς πολλοὺς καὶ ὀγκώδεις τόμους. Μέσα εἰς αὐτοὺς μὲ ἀπαράμιλλον τέχνην ἀναπτύσσονται καὶ διασαφίζονται τὰ θεῖα διδάγματα τοῦ Χριστιανισμοῦ, κωτηριάζεται ἡ κακία καὶ τὰ κοινωνικὰ ἐλαττώματα καὶ ὑποδεικνύεται ὁ δρόμος τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης. Μπορεῖ νὰ εὕρη κανεὶς μέσα εἰς αὐτοὺς μαργαρίτας καὶ στοχασμοὺς σοφοὺς χρησίμους διὰ κάθε περίστασιν τοῦ βίου. Ἀκόμη δύναται νὰ εὕρη ἐκεῖ καθεὶς ποικίλας καὶ λεπτομερεῖς ὁδηγίας περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἀνατροφῆς καὶ τῆς μορφώσεως τῶν παιδιῶν καὶ ἄλλας παιδαγωγικὰς συμβουλὰς καὶ γνώμας σοφὰς, διὰ τῶν ὁποίων ἀναδεικνύεται ἀληθὴς παιδαγωγὸς καὶ διδάσκαλος καὶ ὁδηγὸς πρὸς τὴν ἀρετὴν. Τὸ σπουδαῖον εἶναι ὅτι τὰς γνώμας του περὶ χριστιανικῆς ζωῆς καὶ ἀληθείας τὰς ὑπεστήριξε μὲ θάρρος καὶ παρηγοίαν· πολλάκις ἠλεγξε καὶ αὐτοκράτορας καὶ ἄλλους ἀξιοματοῦχους τοῦ κράτους. Διὰ τοῦτο δις ἐξωρίσθη χωρὶς νὰ καμφθῆ ἡ ἀγωνιστικὴ του διάθεσις διὰ τὴν ἀλήθειαν. Ἐν τέλει ἀπέθανεν εἰς τὴν ἐξορίαν. Παραλείπω ν' ἀναφέρω ἀποσπάσματα λόγων, οἱ ὅποιοι μαρτυροῦν τὴν ῥητορικὴν δεινότητα τοῦ ἀνδρός, τὸ βάθος τῆς σοφίας του καὶ τὸν πλοῦτον τοῦ πνεύματος.

***

Τὰ στενὰ ὄρια ἐνὸς ἀρθρου δὲν ἐπαρκοῦν διὰ νὰ ἐπεκταθῶμεν εἰς λεπτομερείας τοῦ ἔργου καὶ τῶν ἀρετῶν τῶν τριῶν Μεγάλων Ἱεραρχῶν. Αἱ γενικαὶ σκέψεις τὰς

ὁποίας ἀνέφερα, μόλις κατορθῶνουν ἐλάχιστα νὰ δώσουν μίαν ὑποτυπώδη εἰκόνα τοῦ ἔργου των. Ἔνα εἶναι τὸ γεγονός τὸ ὁποῖον ἐνδόλως δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν καὶ νὰ θαυμάσωμεν: Ὅτι οἱ τρεῖς Ἱεράρχαι ὑπῆρξαν μεγάλοι ὡς ἄνθρωποι, ὡς Χριστιανοί, ὡς κήρυκες τοῦ θεοῦ Λόγου, ὡς διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας καὶ παιδαγωγοί. Συνεδύασαν τὰς ἀρετὰς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ Χριστιανοῦ μὲ τὴν ἐλληνικὴν μόρφωσιν καὶ σοφίαν καὶ ἐδημιούργησαν ἕνα νέον ἰδανικὸν ἀνθρώπου τελείου. Ἐπέδειξαν ἔργα καὶ ζωὴν ἀνάλογον πρὸς τὰ θεῖα διδάγματα τοῦ Χριστιανισμοῦ, σύμφωνα πρὸς ὅσα ἀπὸ τοῦ ἀμβωνος ἐδίδασκον. Εἶναι δὲ γνωστὸν πόσον δύσκολον εἶναι νὰ ἔχη κανεὶς καὶ δύναμιν λόγου καὶ βίον ἐνάρετον. Εὐκόλα εἶναι τὰ λόγια - δύσκολα ὅμως τὰ ἔργα τῆς ἀρετῆς.

Τὸ σπουδαιότερον ὅμως ἐπίτευγμα αὐτῶν, τὸ ὁποῖον εἶχε μεγίστην ἐπίδρασιν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶναι ἡ σύνθεσις τοῦ ἐλληνικοῦ καὶ χριστιανικοῦ πνεύματος, τὴν ὁποῖαν ἐπραγματοποίησαν οἱ τρεῖς Ἱεράρχαι. Ὅταν ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ Χριστιανισμὸς συνήνησε τὴν ἄρνησιν καὶ τὸν γλευασμὸν. Ἐπρεπε νὰ κάμῃ σκληρὸν ἀγῶνα ἢ νέα θρησκεία διὰ νὰ ἐπικρατήσῃ καὶ εἰς τὸν ἀγῶνα αὐτὸν εὗρε ἀντίπαλον ὄχι μόνον τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐξουσίαν, ἀλλὰ καὶ τὸν Ἑλληνισμόν. Ἡ νέα πίστις ἐνίκησε, ἡ δύναμις τῆς Ῥώμης κατέπεσε, ἀλλὰ ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ ὁ Χριστιανισμὸς δὲν ἔμειναν αἰωνίως ξένοι μεταξὺ των· σὺν τῷ χρόνῳ ἔδωσαν τὰ χεῖρα, συνεφιλιώθησαν καὶ ἐδημιούργησαν τὸ θαῦμα τοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ τοῦ Βυζαντίου, τὸ ὁποῖον ἔλαμψε καὶ κατηύγασε τὴν ἀνθρωπότητα διὰ τῆς ἀκτινοβολίας του ἐπὶ χίλια καὶ πλέον ἔτη. Μὲ τὴν σύνθεσιν αὐτὴν ὠφελήθησαν καὶ ὁ Χριστιανισμὸς καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς. Ὁ Χριστιανισμὸς κατώρθωσε μὲ τὰς ἐννοίας τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ τὰς ἀρετὰς τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης νὰ διατυπώσῃ τὰ ὑπέροχα καὶ θεῖα διδάγματα του καὶ νὰ τὰ κάμῃ προσιτὰ εἰς τὴν ἀνθρωπίνην νόησιν. Ὁ Ἑλληνισμὸς πάλι κατώρθωσε μὲ τὴν δύναμιν τὴν ὁποῖαν ἐπήρε ἀπὸ τὸν Χριστιανισμόν νὰ ἀναγεννηθῆ

και να μεγαλουργήση ως Βυζαντινός Έλλη-
ληνισμός. Αυτό το όποιον έγινε είναι κάτι
το ασύλληπτον και το υπερφυσικόν' αϊ άξια
του Έλληνικου πολιτισμου και του Χρι-
στιανισμου ήνώθησαν και από το κρᾶμα
αυτό εδημιουργήθη ή βάση του σημερινου
πολιτισμου, έτέθησαν τὰ θεμέλια του πο-
λιτισμου τῆς ανθρωπότητος. Ο Χριστιαν-
ισμός είναι κοσμοϊστορικόν γεγονός, το
όποιον μετέβαλεν την όλην όψιν του κό-
σμου και ήλλαξε τον ρουῖν τῆς ιστορίας,
εις το έργον του όμως αυτό είχε σύμμα-
χον και συνεργάτην τον Έλληνισμόν. Διά
μέσου των αιώνων Χριστιανισμός και Έλ-
ληνισμός ειργάσθησαν διά την τελειοποι-
ησιν του ανθρώπου, διά τον εκπολιτισμόν
τῆς ανθρωπότητος! Τὰς βάσεις όμως τῆς
συνεργασίας των αυτής τὰς έθεσαν οί
τρεῖς Ίεράρχαι. Διά τουτο το έργον των
είναι μεγάλο, ή δόξα των αιωνία και αϊδιος,
και ή ευγνωμοσύνη ημῶν των Έλλήνων κυ-
ριώς ανεξάντλητος και παντοτεινή. Όσα

και αν ειπωμεν περι του έργου αυτών, θα
είναι όλίγα, εν συγκρίσει με τὰ πλούσια
αποτελέσματα τῆς διδασκαλίας των. Δέν
πρέπει όμως να λησμονῶμεν τουτο, ότι οί
τρεῖς Μεγάλοι Ίεράρχαι είναι οί αιώνιοι
διδάσκαλοι του Έλληνοχριστιανικου πο-
λιτισμου, οί απαράμιλλοι τεχνίται, οί όποιοι
μέσα εις το θειον εργαστήριον τῆς ψυχῆς
των εσφυρηλάτησαν και έπλασαν ένα νέον
τύπον ανθρωπου - του Έλληνος και Χρι-
στιανου' και εδημιούργησαν τὰς ωραίαις
και υψηλάς αξίας του Έλληνοχριστιανικου
πολιτισμου, ό όποιος μέχρι σήμερα δέν
παύει να αγωνίζεται διά την επικράτησιν
του και διά την εξύψωσιν του ανθρώπου.
Οί τρεῖς Ίεράρχαι εξακολουθοῦν και σή-
μερα να είναι οί διδάσκαλοι των υψηλών
αληθειῶν του Χριστιανισμου και οί φω-
τεινοί φάροι, οί φωτίζοντες τον δρόμον
του Έλληνοχριστιανικου πολιτισμου.

B. ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΠΟΥΛΟΣ

Κ Α Π Ο Τ Ε

Έλπίζουμε πάντα σε μιὰ συμφιλίωση.
Κάποτε — όνειροπολούμε — θα κάνουμε
ειρήνη.

Χαρούμενες θα ξεχειλίσουν εντός μας
ιαχές.

Θα σθήσει από τὰ πρόσωπά μας
ή σκιά τῆς άθεσβαιότητας.

Πλήθος έλπίδες θ' αναλάμψουν
στά κουρασμένα μας μάτια.

Θα ξεχάσουμε τούς μικροθανάτους
τῆς καθημερινότητας.

Θα γυρνοῦμε στον ξαναποχτημένο
παράδεισο

μουρμουρίζοντας τραγούδια
που αυτοσχεδιάζαμε άλλοτε άνώφελα.

Θα νοιώσουμε την ψυχή του 'Αδάμ
όταν ό Δημιουργός του μάθαινε
των ζῶων τὰ όνόματα.

Θα πάψουμε να φειδωλευώμαστε
την αγάπη.

Το δισάκι τῆς θᾶν' άστείρευτο
μέχρι τέλος τῆς όδοιορίας μας.

Άλλ' αυτό το «κάποτε»
πῶς με ποτίζει πικρή νοσταλγία!
Ό έμποδιστής τῆς ψυχῆς μου
πολύ ποντάρει
σ' αυτή τῆ μικρῆ λέξη.

Γ. Δ. ΚΑΧΡΙΜΑΝΗΣ

ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΙ ΙΤΑΛΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑΝ ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΙΑΝ

ΣΤ'

Όταν ξεερράγη ὁ εὐρωπαϊκὸς πόλεμος κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1914, ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Γερμανία ἐζήτησαν ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν νὰ σεβασθῆ τὴν ὑπογραφήν της καὶ νὰ ἐκπληρῶσῃ τὰς ὑποχρεώσεις, αἱ ὁποῖαι ἀπέρρεαν ἐκ τῆς συνθήκης τῆς Τριπλῆς Συμμαχίας, μετέχουσα τοῦ πολέμου ἐναντίον τῶν Κρατῶν τῆς Τριπλῆς Συνενοήσεως. Ἡ Ἰταλία ὅμως ἀπέφυγε νὰ συνδράμῃ τὴν Γερμανίαν καὶ τὴν Αὐστρίαν, δικαιολογηθεῖσα, ὅτι ἡ συνθήκη, τὴν ὁποίαν εἶχεν ὑπογράψῃ, εἶχεν ἀμυντικὸν χαρακτῆρα, ἐνῶ ἡ Αὐστρία ἤρχισε τὸν πόλεμον μὲ πρόθεσιν ἐπιθετικὴν. Ἡ Αὐστρία προσεπάθησε τότε νὰ ἐλκύσῃ τὴν Ἰταλίαν μὲ νέας προσφοράς. Ἐπειδὴ ὅμως αἱ προσφοραὶ τῆς Ἀγγλίας ἦσαν ἐλκυστικώτεραι, ἡ Ἰταλία ἐγκαταλείπει τοὺς συμμάχους της καὶ τάσσεται παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς Τριπλῆς Συνενοήσεως.

Ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἀλβανίας, πρίγκιψ Βίδ, λόγω τῆς ἀναρχίας, ἡ ὁποία ἐπεκράτει εἰς τὴν Ἀλβανίαν, ἀναγκάζεται νὰ τὴν ἐγκαταλείψῃ ὀλίγον χρόνον μετὰ τὴν ἔκρηξιν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολέμου. Ἡ Ἀλβανία ἀπὸ τῆς 3ης Σεπτεμβρίου τοῦ 1914 μένει ἄνευ ἡγεμόνος καὶ ἡ ἀναρχία ἐπιτείνεται. Αἱ δυνάμεις ζητοῦν ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν νὰ καταλάβῃ προσωρινῶς τὴν Β. Ἠπειρον πρὸς ἐπιβολὴν τῆς τάξεως. Πράγματι ὁ ἑλληνικὸς στρατός, διαταχθεὶς ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν του, προήλασε καὶ ἀνακατέλαβε τὴν Β. Ἠπειρον εἰς τὸ ἀπὸ 10ης Ὀκτωβρίου μέχρι τῆς 1ης Νοεμβρίου διάστημα.

Ἡ Ἰταλία δὲν ἀδρανεῖ ὅμως ἐνεργεῖ καὶ ἐπιτυγχάνει τὴν κατάληψιν τοῦ Αὐλώ- νος ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς ἀσφάλειάς της,

πραγματικῶς ὅμως πρὸς ἀπόκτησιν ὀρη- τηρίου διὰ τὴν πραγματοποίησιν ἐν εὐθέ- τῳ χρόνῳ τῶν ἐπὶ τῆς Βαλκανικῆς ἀνθε- ληνικῶν της σχεδιῶν. Καὶ τοῦτο ἀποδει- κνύεται ἐκ τῶν ἑξῆς: Ὅταν ἡ Ἑλλάς πα- ρηκολούθει ὡς ἀπλοῦς θεατῆς τὴν σύγ- κρουσιν τῶν Κρατῶν τῆς Τριπλῆς Συμ- μαχίας πρὸς τὰς Δυνάμεις τῆς Τριπλῆς Συνενοήσεως, αἱ Μ. Δυνάμεις προέτειναν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν μόνιμον κα- τακύρωσιν τῆς Β. Ἠπείρου εἰς τὴν Ἑλλά- δα, ἐὰν ἐδέχετο νὰ λάθῃ ἐνεργὸν μέρος παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς Τριπλῆς Συνενοή- σεως καὶ ἐναντίον τῆς Τριπλῆς Συμμα- χίας. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ Ἑλλάς ἐζήτηε νὰ τη- ρήσῃ μέχρι τοῦ 1917 οὐδετερότητα, ἡ Ἰ- ταλία δὲν ἀφῆκεν ἀνεκμετάλλευστον τὴν εὐκαιρίαν. Προχωρεῖ ἀπὸ τὸν Αὐλώνα καὶ καταλαμβάνει ὄχι μόνον τὴν Βόρειον Ἠ- πειρον, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ Ἰωάννινα, ἰσχυ- ρισθεῖσα, ὅτι προσέβη εἰς τὴν ἐνεργεῖαν αὐτὴν διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ δῆθεν τοὺς συμ- μάχους ἀπὸ κάθε κίνδυνον ἐκ μέρους τῆς Ἑλλάδος.

Ὅταν ἡ Ἑλλάς ἐτάχθη κατὰ τὸ 1917 παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν Γάλλων καὶ Ἀγ- γλων, οἱ Ἰταλοὶ ἐξεκένωσαν μὲν τὴν λοι- πὴν Ἠπειρον, ἀλλ' ἐκράτησαν ὅλην τὴν Βόρειον Ἠπειρον. Διατί ὅμως; Μήπως οἱ Ἕλληνες δὲν ἦσαν σύμμαχοί των; Μή- πως ἡ Βόρειος Ἠπειρος δὲν ἦτο ἑλληνική, τοῦ ἐθνολογικοῦ της χαρακτῆρος ἀναγνω- ρισθέντος, ὄχι μόνον ὑπὸ τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, ἀλλὰ καὶ ὑπ' αὐτῆς ἀκόμη τῆς Ἀλβανίας; Ἡ ἰταλικὴ διπλωματία ἐφεῦρε τὴν δικαιολογίαν. Νεωτέρα διεθνῆς πολιτι- κῆ πρᾶξις δὲν ὑπῆρχεν ἀκόμη περὶ τῆς τύχης τῆς Β. Ἠπείρου. Μὲ τὸν ἰσχυρισμὸν αὐτὸν ἐκράτησε τὴν Β. Ἠπειρον ἡ Ἰταλία ἀλλὰ μήπως ἐσεβάσθη τοῦλάχιστον τὰς

παραδόσεις καί τας ἐλευθερίας τῶν κατοίκων, ἀφοῦ μάλιστα δὲν εἶχεν ἐπέλθει ἀκόμη ὁ ὀριστικός διακανονισμὸς τῆς τύχης τῶν Βορειοηπειρωτῶν; Κάθε ἄλλο. Ὁ καθηγητὴς Ἄμαντος λέγει ἐπ' αὐτοῦ τὰ ἑξῆς:

«Οἱ Ἴταλοὶ κρατοῦντες τὴν Β. Ἠπειρον ἐπεδίωξαν νὰ ἀλλάξουν τὸν ἔθνολογικὸν χαρακτήρα θιαίως, διὰ νὰ μὴ παραδοθῇ πλέον εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐξεδίωξαν λοιπὸν τοὺς καλλιτέρους Ἠπειρώτας, ἐφυλάκισαν ἢ ἐφόνευσαν ἄλλους, ὑπεστήριξαν τὸ Ἀλβανικὸν στοιχεῖον, ἔκλεισαν τὰ ἐλληνικὰ σχολεῖα».

Ἄλλὰ μήπως ἡ Ἰταλία περιώριζε τὰς βλέψεις της εἰς τὴν Ἠπειρον; Ἡ Ἰταλικὴ πολιτικὴ κατὰ τὸν εὐρωπαϊκὸν πόλεμον εἶναι τοιαύτη, ὥστε νὰ ἀφήνῃ νὰ διαφανῇ ἢ πρόθεσις τῆς Ἰταλίας ὅπως ἀποθῇ, εἰς θάρος τῆς Ἑλλάδος, μεγάλη Μεσογειακὴ Δύναμις. Τὴν 14ην Δεκεμβρίου τοῦ 1914 ὁ ἐν Ρώμῃ πρεσβευτὴς τῆς Ἑλλάδος Λάμπρος Κορομηλᾶς τηλεγραφεῖ εἰς τὴν Κυβέρνησίν του τὰ ἑξῆς:

«Οἱ κυβερνῶντες τὴν Ἰταλίαν ἐλπίζουν, ὅτι, ἡττωμένης τῆς Γερμανίας, θὰ ἐπιστῇ ἡ ὥρα τοῦ διαμελισμοῦ τῆς Μ. Ἀσίας, θὰ ἐγκατασταθῇ δὲ καὶ ἡ Ἰταλία ἐν αὐτῇ. Ὑποθέτουν εὐλόγως, ὅτι ἡ Ρωσσία, διὰ τῶν ἀρμενικῶν ἐπαρχιῶν τῆς Τουρκίας, θὰ κατέλθῃ εἰς Μεσόγειον ἀντικρὺ τῆς Κύπρου. Ἡ Γαλλία θὰ λάβῃ τὴν Συρίαν καὶ ἡ Ἀγγλία τὴν Ἀραβίαν. Θὰ ἀπομείνῃ ἱκανὸς διὰ τὴν Ἰταλίαν χῶρος πρὸς δυσμὰς τῶν ρωσικῶν κτήσεων. Μετὰ δυσφορίας μεγάλης βλέπουν οἱ Ἴταλοὶ, ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ Ἑλλάς. Ἐπειδὴ ἡ Σμύρνη καὶ ἡ κοιλάς τοῦ Μαιάνδρου εἶναι περιζήτητοι, δὲν φαντάζονται οἱ Ἴταλοὶ, ὅτι θὰ δοθῇ εἰς ἡμᾶς. Θὰ καταβάλουν δ' ἄλλως πᾶσαν προσπάθειαν, ὅπως ἐλάχιστα κληρονομήσωμεν ἐν Μ. Ἀσίᾳ» (Ὑπογρ. Κορομηλᾶς).

Οἱ Ἴταλοὶ, καθ' ὃν χρόνον παρέμειναν οὐδέτεροι, διεπραγματεύοντο δραστηρίως μετὰ τῆς Τριπλῆς Συνεννόσεως περὶ τῶν ὄρων, ὑπὸ τοὺς ὁποίους ἡ Ἰταλία θὰ ἐξήρχετο εἰς πόλεμον. Μία ἐκ τῶν Ἰταλικῶν ἀξιώσεων ἦτο καὶ ἡ ἀναγνώρισις ὑπὸ τῶν Μ. Δυνάμεων τοῦ δικαιώματος, ὅπως ἡ Ἰταλία καταλάβῃ κάποιαν θέσιν εἰς τὴν

Μ. Ἀσίαν. Αἱ Μ. Δυνάμεις ἤθελαν νὰ ἔχουν μαζί των τὴν Ἑλλάδα, διὰ νὰ προβοῦν ὑπὲρ αὐτῆς εἰς τοιαύτας παραχωρήσεις. Ἐφ' ὅσον ὅμως ἡ Ἑλλάς ἐτήρει οὐδετερότητα, ἡ Ἰταλία εὔρε τὸν καιρὸν νὰ προχωρήσῃ κατὰ τρόπον ἱκανοποιητικὸν εἰς τὰς περὶ παραδοχῆς τῶν προτάσεων τῆς διαπραγματεύσεως.

Ἡ Ἑλλάς ὑπεστηρίζετο εἰς τὰς νομίμους της ἀξιώσεις ὑπὸ τῆς Ἰταλίας. Χαρακτηριστικὰ εἶναι ὅσα ἀναφέρει ὁ ἐν Παρισίαις πρεσβευτὴς τῆς Ἑλλάδος Ρωμᾶνος, εἰς τὸ ὑπὸ ἡμερομηνίαν 17 Ἀπριλίου 1915 τηλεγράφημά του, τὸ ὁποῖον ἀπηύθυνε πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν. Ἴδου τὸ κείμενον:

«Ἡ Ἰταλία ἔλαβε τὴν θέσιν μας. Ἐὰν ἐξακολουθήσωμεν συζητοῦντες ἀντὶ νὰ ταχθῶμεν ἀποφασιστικῶς παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς Τριπλῆς Συνεννόσεως καὶ τῆς Ἰταλίας, κινδυνεύομεν νὰ ἀφήσωμεν εἰς τὰ τέκνα μας τὸ Αἰγαῖον ἰταλικόν.

»Ὁ πρίγκιψ Γεώργιος, διὰ τῶν σχέσεων καὶ τῆς φιλίας του μετὰ τὸν Μπριάν, δύναται νὰ μᾶς εἶναι μεγάλης χρησιμότητος, προκειμένου νὰ ἐπαναλάβωμεν τὰς διαπραγματεύσεις. Διὰ νὰ καταλήξωμεν δέ, μοῦ φαίνεται τώρα ἀναγκαῖον, ὅπως ἡ Κυβέρνησις σχηματίσῃ τὴν πεποιθήσιν, ὅτι ἡ ἀδράνεια ἡμῶν, καθ' ἣν στιγμὴν τέσσαρες Μεγάλαι Δυνάμεις ἐπιτίθενται κατὰ τῆς Τουρκίας, ἰσοδυναμεῖ πρὸς αὐτοκτονίαν μας».

Ἐπιτυχᾶναι πράγματι ἡ Ἰταλία τὴν σύναψιν συμφωνίας μετὰ τῆς Τριπλῆς Συνεννόσεως, ἡ ὁποία ὑπεγράφη εἰς τὸ Λονδῖνον τὴν 29ην Μαΐου τοῦ 1915. Δι' αὐτῆς δίδεται ἡ ὑπόσχεσις παραχωρήσεως, μετὰ τὴν λήξιν τοῦ πολέμου, εἰς τὴν Ἰταλίαν τοῦ Τυρόλου καὶ τῆς Ἰστρίας μετὰ τῆς Τεργέστης, τῶν Δαλματικῶν νήσων με σημαντικὴν ἕκτασιν τῆς ἀπέναντι αὐτῆς ἀκτῆς, προστασίας τῆς Ἀλβανίας, τῶν Δωδεκανήσων, με σφαῖραν ἐπιρροῆς ἐν Μ. Ἀσίᾳ καὶ τέλος ἀποζημιώσεως ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ἀφρικῇ ἐκ τῶν Γερμανικῶν ἀποικίων.

Ἐκτοτε ἀρχίζει ἡ Ἰταλία νὰ ἀναπτύσῃ ἐντατικὴν δραστηριότητα εἰς θάρος τῆς Ἑλλάδος. Σκοπὸς της εἶναι ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ ραδιουργῇ τὴν Ἑλλάδα, ἐνώπιον τῶν πολιτικῶν τῆς Τριπλῆς Συνεννόσεως, ἰ-

σχυριζομένη, ότι ή ελληνική πολιτική είναι έχθρική πρὸς τοὺς Ἄγγλους καὶ Γάλλους καὶ ὅτι ή πολιτική τῆς οὐδετερότητος τῆς Ἑλλάδος προορισμὸν ἔχει νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὴν Γερμανίαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ ἐνισχύῃ τοὺς ἐν Ἀθήναις εἰς τὴν ἀνάγκην διατηρήσεως τῆς οὐδετερότητός τωv.

Ὁ ἐν Ἀθήναις πρεσβευτὴς τῆς Ἰταλίας κόμης Μποσδάρι ἐξυπηρετήσε λίαν ἐπιτυχῶς τὴν ἀνθελληνικὴν πολιτικὴν τῆς Κυβερνήσεώς του.

Κατὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1915 ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν οἱ Ἀγγλογάλλοι, διὰ νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ ὑποστηρίξουν τὴν Σερβίαν, εἰς ἣν περίπτωσιν ή Βουλγαρία ἐπετίθετο κατ' αὐτῆς, ἀναπληροῦντες τὴν στρατιωτικὴν βοήθειαν, τὴν ὁποίαν θὰ ἐλάμβαναν οἱ Σέρβοι ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων, συμφῶνως πρὸς τὰ προβλεπόμενα ὑπὸ τῆς Ἑλληνοσερβικῆς Συμμαχίας. Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἐπιέζετο ἀπὸ τὴν Γερμανίαν νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς Ἀγγλογάλλους. Ἡ Ἰταλία καὶ πάλιν ζητεῖ νὰ ἐκμεταλλεθῇ τὰς δυσχερείας τῶν περιστάσεων, τὰς ὁποίας ἀντιμετώπιζεν ή Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις. Αἱ δολοπλοκίαι τῆς τίθενται εἰς ἐνέργειαν ἡ δημιουργουμένη πολιτικὴ ἀτμόσφαιρα εἶναι δυσμενεστάτη. Τὴν 21ην Νοεμβρίου 1915 ὁ πρεσβευτὴς Ρώμης Κορομηλάς τηλεγραφεῖ πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν μεταξύ τῶν ἄλλων τὰ ἑξῆς:

«Τὴν ἀναχώρησιν τῶν Ἀγγλογάλλων ἐκ Θεσσαλονίκης δὲν θὰ ἐπιτύχωμεν διὰ τῶν συμβουλῶν πρὸς τοὺς Συμμάχους, διότι τοὺς εἴμεθα εἰς τὸν ὑπέρτατον βαθμὸν ὑποπτοί. Ἐπιβάλλεται ἀντιθέτως νὰ μὴ κατατριβώμεθα εἰς λεπτομερείας, ἀλλὰ, λαμβάνοντες ὑπ' ὄψει τὸ ἐπεῖγον τῶν ἀναγκῶν τῆς χώρας εἰς προσεχέστερον μέλλον, νὰ παράσχωμεν εἰς αὐτοὺς ὅλας τὰς εὐκολίας. Ἡ κακίστη γνώμη, τὴν ὁποίαν ἔχουν ἐδῶ περὶ ἡμῶν, ἐπεκτείνεται καὶ εἰς οὐδέτεροvs, ἀκόμη καὶ εἰς τοὺς ἐχθροὺς τῆς Ἀγγλίας, πᾶσα δὲ πράξις ἡμῶν ἐρμηνεύεται ὡς ἔνδειξις προσεχοῦς προδοσίας, δικαιολογούσης τὰ μᾶλλον θίαια καθ' ἡμῶν μέτρα. Ὑπάρχουν πολλοὶ Ἰταλοί, οἱ ὁποῖοι ἔμειναν ἐνθουσιασμένοι ἐκ τούτου» (Ὑπογρ. Α. Κορομηλάς).

Κατὰ τὸν Μάιον τοῦ 1916, συνεπεία καταλήψεως σημείου τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους ἐκ μέρους τοῦ βουλγαρικοῦ στρατοῦ, χωρὶς νὰ προβληθῇ ἀντίστασις ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας, αἱ δυνάμεις τῆς Τριπλῆς Συνεννοήσεως σκέπτονται νὰ λάβουν μέτρα, πρὸς ἀσφάλειαν τῆς Ἀνατολῆς, εἰς θάρος τῆς Ἑλλάδος.

Συνεζητήθησαν τότε ή ἀπομάκρυνσις τοῦ ὑπουργείου Σκουλοῦδη καὶ ή ἀποστράτευσις, ὡς μέσα δὲ ἐπιβολῆς, ή ναυτικὴ ἐπίδειξις εἰς τὸ Φάληρον, ὁ βομβαρδισμὸς τοῦ Ναυστάθμου καὶ ή ἐνδεχομένη ἀπόβασις μιᾶς μεραρχίας ἐκ 10.000 ἀνδρῶν εἰς Ἀθήνας. Ὅλοι συνεφώνησαν εἰς τὴν λήψιν τῶν μέτρων αὐτῶν κατὰ τῆς Ἑλλάδος. Μόνη ή Ἰταλία ἦτο ἐπιφυλακτικὴ καὶ τοῦτο ὄχι βεβαίως, διότι ἐπεθύμει νὰ ἐκδηλώσῃ σεβασμὸν πρὸς τὰ κυριαρχικὰ δικαιώματα τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ διότι ἐξυπηρετεῖτο τοιοῦτοτρόπως καλλίτερα.

Χαρακτηριστικὸν εἶναι τὸ τηλεγράφημα τοῦ ἐν Ἀθήναις πρεσβευτοῦ τῆς Ρωσσίας Δεμιδῶφ, τὸ ὁποῖον ἀπηύθυνε πρὸς τὴν Κυβέρνησιν του, ἔχον ὡς ἑξῆς:

«Ἡ ἐξαίρεσις τῆς Ἰταλίας ἀπὸ ἐνδεχομένης ἐνεργείας τῆς Ἀντάντ εἶναι δικαιολογημένη, διότι ή σύμμαχός μας ἐπιδιώκει εἰς Ἑλλάδα διαφόρους τῶν ἰδικῶν μας σκοποὺς καὶ δὲν θὰ συγκατετίθετο πιθανῶς νὰ μετάσχῃ διασθημάτων, προσωρισμένων νὰ ἐξυγιάνουν τὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ τὴν ἀποκαταστήσουν ἐνώπιον τῶν Δυνάμεων τῆς Ἀντάντ».

Τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1916 ἐκρήγνυται τὸ ἐπαναστατικὸν κίνημα τῆς Θεσσαλονίκης. Ὁ διχασμὸς τοῦ πολιτικοῦ κόσμου τῆς Ἑλλάδος, ὁ ὁποῖος εὐρίσκετο εἰς λαθάνουσαν κατάστασιν ἀπὸ τινος χρόνου, ἀποκρυσταλλώνεται εἰς πραγματικότητα. Ἡ Ἰταλία πρωτοστατεῖ εἰς τὴν διπλωματικὴν κίνησιν μεταξύ τῶν Δυνάμεων τῆς Ἀντάντ πρὸς ἐπιβολὴν τοῦ ἀφοπλισμοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τὴν 2αν Ὀκτωβρίου 1916, ὁ ἐν Παρισίοις πρεσβευτὴς Ρωμᾶνος ὑποβάλλει μακρὰν ἔκθεσιν εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀναφέρει μετὰξὺ τῶν ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς:

«Ἡ Γαλλία συγκατετέθη εἰς παρουσίαν προτάσεων, αἱ ὁποῖαι θὰ καταλήξουν εἰς πλήρη ἀφοπλισμὸν τῆς Ἑλλάδος διὰ

του περιορισμού της δυνάμεως του ελληνικού στρατού και της προς τους συμμάχους παραδόσεως πολεμικού αϋτής υλικού.

»Είς την υποβολήν των τελευταίων τούτων αιτημάτων έχω την έντύπωσιν, ότι σπουδαιότερον πρόσωπον διεδραμάτισεν ή Ιταλική πολιτική. Η Ιταλία ήγωνίζετο έρρωμένως πρό καιρού πλησίον των συμμάχων αϋτής, ιδίως δέ έν Λονδίνω, όπως πείση τούτους, ότι ή στρατιωτική συνδρομή της Ελλάδος ουδεμίαν αξίαν είχε δι' αϋτούς και ότι παρά της Έλληνικής Κυβερνήσεως έν και μόνον είχαν οϋτοι να έπιτύχουν χρήσιμον, την τήρησιν εϋμενοϋς ουδετερότητος, ή όποία να έξασφαλίση τας κινήσεις του έν Μακεδονία συμμαχικού στρατού, τόν όποιον αϋτή, ή Ιταλία, ανέλαμβανε να ένισχύση άντι της Ελλάδος, όπως και πράττει, υποκαθισταμένη οϋτως εις τά έν άνατολική Μεσογεία άντισταθμίματα και παραχωρήσεις, τας όποιας έζητεί να διαφυλάξη ύπερ του Έλληνισμού ιδίως ή Γαλλία εκ των Δυνάμεων».

Έπηκολούθησαν μετ' όλίγον τά Νοεμβριανά, τά όποία ύπήρξαν άφορμή να έπιταθ ή όργη των Δυνάμεων της Τριπλής Συνεννόσεως έναντίον της Ελλάδος.

Η Ιταλία όμως δέν είναι ποσώς δυσχεροστημένη άπό αϋτήν την κατάστασιν. Προωθει την παρουσίαν της εις την Νότιον Ήπειρον. Ένώ ό εκ του διχασμού σάλος έπεσώρευε καταστροφάς εις την Ελλάδα, ή Ιταλία ήντλει ώφελήματα' χαρακτηριστικόν των διαθέσεων της Ιταλικής πολιτικής είναι τó τηλεγράφημα του έν Αθήναις πρεσβευτου της Ρωσσίας, τó όποιον είχαν άπευθύνει εις την Κυβέρνησιν του την 27ην Μαΐου 1917, περικοπή του τηλεγραφήματος τούτου λέγει τά εξής:

«Έπιθεσθαιών την κατάληψιν των Ιωάννινων ό πρεσβευτής της Ιταλίας μου ειπεν, ότι άμεσος άφορμή της κατοχής είναι ή συγκέντρωσις γαλλικού άποσπάσματος 2.000 άνδρών εις Λευκάδα. Λέγει, ότι παρεκτός της Πρεβέξης, τά Ιταλικά στρατεύματα θά καταλάβουν την περιοχήν της Πίνδου...».

Έν τούτοις ό τέως πρωθυπουργός Τζιολίττι έγραφεν εις τó έπίσημον όργανόν του, ότι «ή Ιταλία είναι προς τó παρόν

ή μόνη προστάτις της Ελλάδος δύναμις».

Συνεπεία της πιέσεως, ή όποία ήσκήθη επί του βασιλέως Κωνσταντίνου, οϋτος έγκατέλειπε την Ελλάδα την 1ην Ιουνίου 1917. Έκτοτε τά πολιτικά ζητήματα της Ελλάδος διεχειρίζετο ένιαία Κυβέρνησις, ή όποία έπιπροσθέτως είχε αναλάβει την φροντίδα να συνεχίση και να διεξαγάγη τόν πόλεμον μέχρι τέλους, παρά τó πλευρόν των Δυνάμεων της Τριπλής Συνεννόσεως.

Η Ιταλική πολιτική έναντι των Έλληνικών ζητημάτων άπό του 1918-1940.

Η Ιταλία είχε υπογράψει μετá της Γαλλίας και Άγγλίας, την 17ην Άπριλίου 1917, την Συνθήκην του Άγίου Ιωάννου της Μωριέννης, άποκτώσα δι' αϋτής τó δικαίωμα άσκήσεως έλέγχου εις την Δυτικήν Μικράν Άσίαν, συμπεριλαμβανομένης και της Σμύρνης. Η Συνθήκη αϋτή δέν έτέθη έν ισχύϊ, διότι είχε συνταχθ ή υπό την προϋπόθεσιν της κυρώσεως αϋτής υπό της Ρωσσίας, τó καθεστώς της όποίας είχαν έν τῷ μεταξύ καταρρεύσει και ήμποδιζέτο ως εκ τούτου ή έπικύρωσις της συμφωνίας.

Μετá τó τέλος του ευρωπαϊκού πολέμου, ένῶ διεξήγοντο διαπραγματεύσεις προς καθορισμόν του καθεστώτος, τó όποιον θά έπεβάλλετο εις την Ευρώπην και άλλαχου, ή Ιταλία άπεβίβασε στρατόν εις την Άττάλειαν, ένῶ διπλωματικώς εργάζετο δραστηρίως διά να άναγνωρισθ ή ως έγκυρος ή προαναφερθεΐσα Συνθήκη. Οί σύμμαχοι άνησύχησαν εκ της στρατιωτικής αϋτής δράσεως της Ιταλίας, οί δέ Έλληνες έβλεπον, ότι με την Ιταλικήν πρωτοβουλίαν έξετίθεντο εις κίνδυνον ζωτικά συμφέροντα του έθνους.

Η Έλληνική Κυβέρνησις έπιτυγχάνει τότε να άποσπάση έντολήν των Συμμάχων, όπως ένεργήση άπόθασιν του ελληνικού στρατού εις την Σμύρνην. Πράγματι ή άπόθασις αϋτή γίνεται την 15ην Μαΐου 1919. Η παρουσία των ένόπλων δυνάμεων της Ελλάδος εις την Μικράν Άσίαν προκαλεί τόν έλληνοτουρκικόν πόλεμον του 1919-1922.

Η Ιταλία άπό τας πρώτας ήμέρας

του πολέμου δὲν ἀποβλέπει εἰς ἄλλο, παρὰ εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ δυσχερῆ καὶ κρίσιμον τὴν θέσιν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Ἐνισχύει τοὺς Τούρκους, προμηθεύουσα εἰς αὐτοὺς ὅπλα καὶ ἄλλο ὑλικὸν πολέμου καὶ ἐνθαρρύνουσα αὐτοὺς ποικιλοτρόπως εἰς ἀντίστασιν. Ἐνῶ ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἠτοιμάζετο νὰ καταλάβῃ τὸ Ἀϊδίνιον, ἰταλικὸς στρατὸς, διὰ νὰ δημιουργήσῃ ἀντιπερισπασμὸν, ἀπεβιβάσθη εἰς Scala Nuova καὶ μετ' ὀλίγον ἐπροχώρησε πρὸς τὸ ἐσωτερικόν.

Ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν στρατιωτικὴν αὐτὴν δρᾶσιν, ἡ ἰταλικὴ διπλωματία εἰργάζετο διὰ νὰ ἐπιτύχῃ, ὅπως ἀναγνωρισθῇ εἰς τὴν Ἰταλίαν τὸ δικαίωμα νὰ δημιουργήσῃ ζώνην ἀπὸ τὴν Ποντοηράκλειαν μέχρι τῆς Ἀτταλείας μὲ τὴν Δωδεκάνησον ὡς προφυλακὴν. Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, διὰ νὰ ἐλαττώσῃ τὴν ἀντίδρασιν τῆς Ἰταλίας εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, εὐρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην, κατόπιν διαπραγματεύσεων, νὰ ἀπολήξῃ εἰς τὴν συμφωνίαν Τιτόνι — Βενιζέλου, ὑπογραφείσαν τὴν 29ην Ἰουνίου 1919. Δι' αὐτῆς ἡ Ἰταλία παρεχόμεναι τὴν Δωδεκάνησον εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐνῶ ἡ Ἑλλάς ὑποχρεώετο νὰ μὴ ἐπεκταθῇ πέραν τοῦ Μαιάνδρου εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ὁ ὁποῖος συνεφωνεῖτο ὡς ὄριον τῆς ἰταλικῆς ἐδαφικῆς λωρίδος εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Ἡ Ἑλλάς ἔδιδεν ἐπίσης ὑπόσχεσιν περὶ χορηγήσεως εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐμπορικῶν προνομίων εἰς τὴν Σμύρνην, ἐνῶ ἐξ ἀντιθέτου ἐλάμβανε τὴν συγκατάθεσιν τῆς Ἰταλίας, ὅπως προσαρτηθῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ Βόρειος Ἡπειρος.

Ἡ συμφωνία αὐτὴ ἀνενώθη διὰ τῆς Συνθήκης τῶν Σεβρῶν τὴν 10ην Αὐγούστου 1920, μὲ προφανῆ ἐξαναγκασμὸν τῆς Ἰταλίας, ὅπως δεχθῇ τὰς ἑλληνικὰς ἀπόψεις.

Ἄλλ' ἡ Ἰταλία ὑπέγραφε τὰς συμφωνίας αὐτὰς χωρὶς τὴν πρόθεσιν νὰ σεβασθῇ τὰς ὑποχρεώσεις, τὰς ὁποίας ἀνελάμβανε. Τὴν Ἀλβανίαν καὶ τὸν Αὐλῶνα δὲν ἐγκατέλειψε, παρὰ μόνον, ὅταν τὰ ἰταλικά στρατεύματα, οἱ περίφημοι Arditi, ἐστάσιασαν καὶ δὲν ἤθελαν νὰ συμορφωθοῦν πρὸς τὴν διαταγὴν τῆς Κυβερνήσεώς των, ὅπως μεταβοῦν τὸ 1920 εἰς Ἀλβανίαν πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ στρατοῦ τῆς κατοχῆς. Ἐν

τῷ μεταξύ ὁ ἑλληνοτουρκικὸς πόλεμος, συνεπεῖα τῆς ἀντιδράσεως τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γαλλίας μετέπειτα, ἐξελιίσσετο δυσμενῶς διὰ τὰ ἑλληνικὰ ὅπλα, μέχρις ὅτου κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1922 ἐπῆλθεν ἡ ὀριστικὴ ἤττα. Ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἐξεκένωσε τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἀλλὰ καὶ οἱ Ἰταλοὶ ἠναγκάσθησαν νὰ φύγουν. Ἐπικολούθησεν ἡ Συνθήκη τῆς Λωζάνης τὴν 24ην Ἰουλίου 1923. Ἡ Ἑλλάς συντετριμμένη ἐκ τῆς Μικρασιατικῆς καταστροφῆς εὐρέθη εἰς ἀδυναμίαν νὰ ὑποστηρίξῃ τὰ δίκαιά της.

Ἡ Ἰταλία ἐναντι τῆς ἐνισχύσεως καὶ συνδρομῆς, τὴν ὁποίαν παρέσχεν εἰς τοὺς Τούρκους, κατὰ τὸν Μικρασιατικὸν πόλεμον εἰς θάρος τῶν Ἑλλήνων, ἐλάμβανε διὰ τῆς Συνθήκης τῆς Λωζάνης τὴν Δωδεκάνησον καὶ ἐμπορικὰ προνόμια εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἡ Βόρειος Ἡπειρος, ἡ ὁποία κατόπιν τῶν προσπαθειῶν τῆς Ἰταλίας, εἶχε παραχωρηθῆ τὸ 1921 δι' ἀγγλοἰταλικῆς συμφωνίας εἰς τὴν Ἀλβανίαν, ἀπεσπᾶτο καὶ αὐτὴ ἀπὸ τὰς μητρικὰς ἀγκάλας τῆς Ἑλλάδος. Δὲν ὑπελείπετο παρὰ νὰ καθορισθοῦν τὰ σύνορα τὰ ἑλληνοαλβανικά.

Τὸν Αὐγούστον τοῦ 1923, ἰταλικὴ εἶναι ἡ ἀποστολὴ, ἡ ὁποία ἐπιφορτίζεται μὲ τὴν χάραξιν τῶν συνόρων αὐτῶν. Τόσαι ὁμως ἦσαν αἱ ραδιουργαίαι αἱ ἰταλικάι καὶ τόσος ὁ ἀνθελληνικὸς τῆς ἐπιτροπῆς ζῆλος, ὥστε ἡ ἀγανάκτησις τῶν Ἑλλήνων εἶχε κορυφωθῆ. Συνεπεῖα τούτου τὴν 27ην Αὐγούστου 1923 ἄγνωστοὶ Ἡπειρώται ἐδολοφόνησαν τὰ μέλη τῆς ἰταλικῆς ἐπιτροπῆς ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Τελλίνι.

Πρωθυπουργὸς τῆς Ἰταλίας εἶναι ὁ Μουσολίνι, ἡ προσωποποίησις καὶ ἡ συνιστάμενη τῶν ἰταλικῶν ἀρχῶν τῆς θρασυτητος, τῆς μοχθηρίας, τῆς μεγαλαυχίας καὶ τοῦ πρὸς τὴν Ἑλλάδα μίσους. Ὁ Μουσολίνι χωρὶς νὰ χάσῃ καιρὸν ζητεῖ ἄμεσον ἱκανοποίησιν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα διὰ τηλεγραφικῆς διακοινώσεως μὲ προθεσίαν 24 ὥρων. Τὰ ἰταλικά αἰτήματα θίγουν τὴν ἀξιοπρέπειαν τῆς Ἑλλάδος, ὡς κράτους ἀνεξαρτήτου καὶ ἀπορρίπτονται ἐν μέρει. Ἄλλ' ὁ Φασισμὸς ἐξαγριούται καταλαμβάνει τὴν Κέρκυραν ὁ ἰταλικὸς στρατὸς, ὀδηγηθεὶς ἀπὸ τὸν ἔνδοξον στόλον του εἰς εὐκόλον

νίκη. Τὰ ἰταλικά πολεμικά βομβαρδίζουν τὸν ἄμαχον πληθυσμὸν τῆς Κερκύρας καὶ φονεύουσιν γυναικόπαιδα, πρόσφυγας.

Ἡ Ἑλλάς ζητεῖ τὴν ἐπέμβασιν τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν ἀλλ' ἡ Ἰταλία δικαίως γίνεται ἀπὸ τὴν πρεσβευτικὴν διάσκεψιν, ἡ ὁποία ἐσχηματίσθη κατ' ἐντολὴν τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν.

Καὶ ἡ Ἑλλάς ἀνακτᾷ μὲν τὴν Κέρκυραν, ἀλλ' ἱκανοποιεῖ τὰς ἰταλικὰς ἀξιώσεις καὶ πληρώνει ἐπὶ πλεόν δι' ἀποζημιώσιν τῶν θυμάτων 50 ἑκατομμύρια λιρετῶν.

Αὐτὸ εἶναι τὸ πρῶτον τελεσίγραφον, τὸ ὁποῖον ἐφιλοδώρησεν ἡ Ἰταλία εἰς τὴν Ἑλλάδα, καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ ἑλληνικὸς λαός, γεμάτος πικρίαν ἀπὸ τὴν ἀνθελληνικὴν δραστηριότητα, ἡσχολεῖτο μὲ τὸ ἔργον τῆς περισυλλογῆς τῶν ἔρειπίων, τὰ ὁποῖα τῆς εἶχε κληροδοτήσει ὁ Μικρασιατικὸς πόλεμος.

Συμπλήρωμα καὶ ἐπισφράγισις τῶν ἀνθελληνικῶν αἰσθημάτων τῆς Ἰταλίας εἶναι τὸ ἄλλο τελεσίγραφον, τὸ ὁποῖον ὁ Μουσολίνι, διὰ τοῦ ἐν Ἀθήναις πρεσβευτοῦ τῆς Γράτσι ἀπήυθυσε πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν τὴν 28ην Ὀκτωβρίου 1940.

Ἐζητεῖτο δι' αὐτοῦ ἄμεσος καὶ ἄνευ ἀναβολῆς οἰαδῆποτε ἀπάντησις, ἡ ὁποία νὰ ἱκανοποιῇ τὰς ἰταλικὰς ἀξιώσεις. Ἡ ἀπάντησις θὰ ἐδίδετο ἀπὸ τὸν ὑπεθύνως διαχειριζόμενον τὴν ἐξουσίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, ἀπὸ τὸν ἀείμηστον ἔθνικὸν ἡμῶν Κυβερνήτην. Ἡ εὐθύνη τοῦ Ἰωάννου Μεταξᾶ ἦτο θαυράτη. Ἐκαλεῖτο νὰ δεχθῆ τὴν πρόκλησιν ἢ νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὰς ἀπειλάς.

Σοβαραὶ καὶ θαρεφαί θὰ ἦσαν αἱ συνέπειαι διὰ τὴν Ἑλλάδα ὀλόκληρον, ἀπὸ οἰαδῆποτε τελικῶς ἐκλογὴν του. Κατὰ τὴν ἐξαιρετικῶς κρίσιμον ἐκείνην στιγμὴν παρελαύνουν μὲ ἀστραπιαίαν ταχύτητα ἀπὸ τὴν σκέψιν οἱ φωτοβόλοι σταθμοὶ τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους.

Χειμαρρώδης ἐπιδρομὴ τεραστοῦ ὄγκου ἀνεξαντλήτων δυνάμεων θαρβάρων τῆς Ἀνατολῆς, τῶν Περσῶν, ἀπειλοῦντων νὰ κατακλύσουν τὴν Εὐρώπην, μετὰ τὴν συντριβὴν τῶν Ἑλλήνων.

Οἱ Ἕλληνες προβάλλουν τὰ στήθη των καὶ σχηματίζουν τεῖχος ἀδιαπέραστον, τὸ

ὁποῖον ἀναγκάζει εἰς παλινδρόμησιν καὶ ἀφανισμόν τὸν χείμαρρον τῶν Περσῶν. Οἱ Ἕλληνες ἀναδεικνύονται διὰ τοῦ ἡρωϊσμοῦ καὶ τῆς αὐτοθυσίας των ἀπαράμιλλοι ὑπερασπισταὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς Εὐρώπης. Ἡ Ἑλλάς ἐξέρχεται ἀπὸ τὴν πάλιν αὐτὴν θαφνοστεφῆς καὶ ἐπιτυγχάνει νὰ δημιουργήσῃ τὸν ὑψηλὸν πολιτισμὸν τῆς ἀνθρωπότητος καὶ νὰ χαρίσῃ εἰς τὸν κόσμον τὴν ἀφθαστον πραγματικότητα, τὴν ὁποίαν περικλείει ὁ χρυσοῦς αἰὼν τοῦ Περικλέους. Οἱ μεταγενέστεροι, κατάπληκτοι πρὸ τῆς αἴγλης τῶν δημιουργημάτων αὐτῶν, τὰ ἀπεκάλεσαν «τὸ ἑλληνικὸν θαῦμα».

Ἀκολουθοῦν οἱ Μακεδονικοὶ χρόνοι. Ἐξόρμησις τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς πρὸς κατάρκτησιν, ἐξημέρωσιν καὶ ἐξευγενισμόν τῶν λαῶν τῆς Ἀσίας. Ἐπικράτησις τῆς θελήσεως τῶν ἀνδρείων Ἑλλήνων καὶ δημιουργία νέων κοινωνικῶν συνθηκῶν, νέας ζωῆς, νέου πολιτισμοῦ ἀνωτέρου. Τὸ φῶς τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος μεταλαμπαδεύεται εἰς τὸ σκότος τῆς ὀπισθοδρομῆσεως, τῆς καθυστερήσεως, τῆς ἀγνοίας τῶν Ἀσιατῶν.

Ἡ ἑλληνικὴ ἀρετὴ, ἡ ἀρετὴ ἑνὸς λαοῦ ὀλιγαριθμοῦ, γίνεται ἡ χοάνη τῆς ἀφομοιώσεως διαφόρων πολυπληθῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς, οἱ ὁποῖοι συγκινούνται μὲ τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν καὶ ἐπιδιώκουν νὰ τὸν κάμουν κτῆμα των.

Νέα δημιουργία αὐτῆς τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, νέον θαῦμα τοῦ ἑλληνικοῦ δαιμονίου. Κατεκτήθη ἡ ψυχὴ ἑκατομμυρίων Ἀσιατῶν καὶ ἐδέχθη τὰ σπέρματα τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, διὰ νὰ ἀνθίσῃ θραδύτερον ὁ εὐκόλος προσανατολισμὸς πρὸς τὴν θρησκείαν τοῦ Ναζωραίου.

Ἐμφανίζεται κατόπιν ὁ ὄγκος τῶν ρωμαϊκῶν λεγεῶνων, μὲ τὸ πνεῦμα τῆς προσελκύσεως εἰς τὴν θίαν, τῆς λατρείας τοῦ δικαίου τοῦ ἰσχυροτέρου, τῆς καταστροφῆς καὶ ὄχι τῆς δημιουργικῆς κατακτῆσεως. Οἱ Ἕλληνες ἀντιτάσσονται εἰς τὴν ὁρμὴν των, ἀλλὰ πίπτουν πρὸ τῆς ὑλικῆς θίας. Ἡ Ἑλλάς ρωμαιοκρατεῖται, ἀλλὰ δὲν ἀποθνήσκει. Πῶς νὰ ἀποθάνῃ ὁ δημιουργὸς θαυμάτων; Μέσα ἀπὸ τὰ δεσμά τῆς δουλείας τῆς πραγματοποιεῖ ἄλλο θαῦμα εἰρηνικῶς, μόνον μὲ τὴν ἀνωτερότητα τοῦ πνεύματός της, ρίπτει τὸν δυνάστην τῆς

καὶ μεταμορφώνεται εἰς κυρίαρχον. Δημιουργεῖ τὸ Βυζαντινὸν Κράτος. Λαμβάνει καὶ πάλιν εἰς τὰς χεῖρας τῆς τὸ πηδάλιον τῆς ἐξουσίας καὶ ἀνοίγει νέους δρόμους εἰς τὴν ἀνθρωπότητα. Ἀσπάζεται πρῶτη τὸ θεῖον κήρυγμα τοῦ Ἰησοῦ καὶ γενικεύει τὴν ἀποδοχὴν τῆς Νέας Θρησκείας εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην. Τὰ εὐρωπαϊκὰ κράτη ἐκχριστιανίζονται καὶ ἐκπολιτίζονται, χάρις εἰς τὴν ἀκτινοβολίαν τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους.

Ἄλλ' ἔρχονται καὶ πάλιν νέοι ἐπιδρομεῖς ἀπὸ τὴν Ἀσιατικὴν Ἠπειρον. Κατόπιν θανασίμου πάλης πίπτει καὶ πάλιν ἡ Ἑλλάς. Οἱ Τούρκοι καταλύουν τὸ Βυζαντινὸν Κράτος. Ἡ ἑλληνικὴ Παιδεία καὶ ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς παρακαμάζουσι, ἀτονοῦσι, ἀτροφοῦσι. Ἐπὶ αἰῶνας ἡ Ἑλλάς ἀσφυκτικῶς εἰς τὰ δεσμά της, ἐξηντημένη, λιπόθυμος. Οἱ Εὐρωπαῖοι τὴν νομίζουσι νεκράν. Μόνον τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα σκέπτονται ὡς μίαν ὠραίαν ἀνάμνησιν. Δὲν φαντάζονται, ὅτι εἶναι ἀνθρωπίνως δυνατόν νὰ ἀναβιώσῃ ἡ ἑλληνικὴ ψυχὴ!

Ὅποια ὅμως ἐκπληξίς δι' αὐτούς!

Ἡ Ἑλλάς λαμβάνει τὰ ὄπλα τὸ 1821 εἰς ἕνα ὑπεράνθρωπον ἀγῶνα κατὰ τῆς πανισχύρου Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ ὑπὸ τὰς δυσμενεστέρας συνθήκας. Ζητεῖ τὴν ἐλευθερίαν τῆς καὶ διακηρύττει εἰς ὅλον τὸν κόσμον, ὅτι εἶναι ἀποφασισμένη νὰ ἀντιμετωπίσῃ καὶ τὴν Εὐρώπην ὀλόκληρον πλὴν τῶν Τούρκων. Καὶ εἶναι τόση ἡ ὀρμὴ τῆς, ὥστε οἱ μὲν Τούρκοι νικῶνται, οἱ δὲ ἀντιδραστικοὶ Εὐρωπαῖοι γίνονται φίλοι τῆς. Ἡ Ἑλλάς ἀποκτᾷ τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῆς. Ἡ Ἑλλάς ὑπάρχει καὶ πάλιν. Μὲ ἕνα νέον ἄθλον, μὲ τὸ θαῦμα τοῦ 1821, ἐφανέρωσε καὶ πάλιν τὴν παρουσίαν τῆς.

Ἡ Εὐρώπη ἐκθαμβος ἀποκαλύπτεται, πιστεύουσα πλέον, ὅτι ἡ Ἑλλάς δὲν ἔχει τίποτε τὸ κοινὸν μὲ τὰς θνητὰς ὑπάρξεις.

Αὐτοὶ εἶναι οἱ κυριώτεροι φωτοβόλοι σταθμοὶ τῆς ἑλληνικῆς Ἱστορίας, οἱ ὁποῖοι παρελαύνουν ἀπὸ τὴν σκέψιν τοῦ ἔθνικοῦ Κυβερνήτου. Καὶ αὐτοὶ οἱ σταθμοὶ μετουσιώνονται μόνον εἰς μίαν ἔννοιαν, εἰς τὴν λέξιν «φῶς». Ἑλλάς καὶ φῶς εἶναι συνώνυμοι λέξεις. Ὅποιος ζητεῖ τὴν

ὑποδούλωσιν τῆς Ἑλλάδος, ζητεῖ νὰ παραμερισθῇ καὶ νὰ ἐξαφανισθῇ τὸ φῶς, διὰ νὰ ἐπικρατήσῃ τὸ σκότος.

Ἄλλὰ τὸ φῶς εἶναι ἡ ζωὴ, τὸ φῶς εἶναι ἡ θέλησις καὶ ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ, τὸ φῶς εἶναι ἡ ἐγγύησις ἐνὸς πολιτισμοῦ ἀνωτέρου, τὸ φῶς εἶναι ἡ δικαιοσύνη, ἡ ἀλήθεια, ἡ ἐλευθερία, ἡ τιμὴ, ἡ ἀγάπη, ἡ πραγματικὴ εὐτυχία τῶν ἀτόμων καὶ τῶν λαῶν.

Οἱ Ἴταλοὶ, ἀφοῦ δὲν κατάρθωσαν διὰ τῶν δολοπλοκιῶν καὶ ραδιουργιῶν ἐνὸς αἰῶνος νὰ ὑποτάξουν τὴν Ἑλλάδα, ἐνήργησαν νὰ τὴν θανατώσουν μὲ τὴν δύναμιν τῶν 8 ἑκατομμυρίων λογχῶν τῆς πατρίδος των καὶ νὰ τὴν συντρίψουν μὲ τὸν χαλύβδινον ὄγκον τῶν μηχανοκινήτων δυνάμεων των. Καὶ προσήλθον οἱ δῆμιοι τὴν 3ην πρωϊνὴν ὥραν τῆς 28ης Ὀκτωβρίου διὰ νὰ ἀνακοινώσουν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅτι ἔλαθον τὴν ἀπόφασιν των νὰ τὴν καταδικάσουν εἰς τὴν ταπείνωσιν καὶ τὸ αἶσχος τοῦ πολιτικοῦ θανάτου.

Ἡθέλησαν οἱ Ἴταλοὶ παρουσιαζόμενοι εἰς τὸ σκότος τῶν μεταμεσονυκτιῶν ὠρῶν νὰ ὑποδηλώσουν, ὅτι ἐξεπροσώπων τὸν φορέα τοῦ πνευματικοῦ σκότους καὶ τοῦ ζόφου τῆς ἀδοξίας, τὸ ὅποιον ἤθελαν νὰ ἐπιβάλλουν εἰς τὴν πηγὴν τοῦ φωτός, τὴν Ἑλλάδα.

Καὶ τότε ὁ ἀείμνηστος Ἰωάννης Μεταξᾶς ὕψωσε τὸν πυρσὸν τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς καὶ ἐθροντοφώνησεν «ὄχι!» Ἡ φωνὴ του ἀντήχησεν εἰς τοὺς τάφους τῶν ἡρώων τοῦ 1821 καὶ ἡ μακαρία ψυχὴ τοῦ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανοῦ ἠκούσθη νὰ ἐπαναλαμβάνῃ τὸ «Ἀναστήτω ὁ Θεὸς καὶ διασκορπισθήτωσαν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ καὶ φυγέτωσαν ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ οἱ μισοῦντες αὐτόν» ὡς ἐκλείπει καπνὸς ἐκλιπέτωσαν, ὡς τήκεται κηρὸς ἀπὸ προσώπου πυρός».

Καὶ γίνονται πράγματι οἱ μισαροὶ καὶ ἀνίεροι Ἴταλοὶ καπνὸς καὶ φεύγουν πρὸ τῆς ὀρμῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατιώτου, διότι τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος μὲ τὴν ἀπάντησιν τοῦ ἔθνικοῦ ἡμῶν Κυβερνήτου ἐπανελάσβε τὴν ρῆσιν τοῦ Χαριλάου Τρικούπη, ὅτι «ἡ Ἑλλάς θέλει νὰ ζήσῃ, καὶ θὰ ζήσῃ».

Ν. ΠΙΖΑΝΙΑΣ

Τ Ρ Ι Λ Ο Γ Ι Α

Α'.

Ε Ρ Η Μ Ι Α

Τὰ φύλλα πέφτουν στὸ βοριά,
καὶ γυμνητεύουν τὰ κλαδιά,
κι' ἡ μέρα κλίνει στὴ βραδιά,
καὶ μένω μόνος.

Χορταίνω μπόλικο ψωμί.
Μὰ ἡ ψυχὴ μέσ' στὸ κορμί
λές κι' εἶναι πάντα ὀρφανή —
— σπασμένος θρόνος.

Στοῦ φθινοπώρου τὴ νυχτιὰ
σαλεύει ἄφων' ἡ ἰτιά
καὶ ψάχνω ἄσβεστη φωτιὰ
νὰ με ζεστάνη.

Κανείς γιὰ μένα δὲν ρωτᾶ,
καμμιά καμπάνα δὲν κτυπᾶ,
κανένα πλάσμα δὲν κοιτᾶ
γιὰ νὰ με γειάνη.

***

Β'.

Α Ν Α Β Α Σ Η

Ψιλὴ βροχοῦλα
ποτίζει λόγγους,
χαράζει ἡ μέρα με τὸ καλό.

Στὴν ἀνηφόρα
πού ἀνεβαίνω
τὸ φῶς τὸ εἶδα τὸ ἀπαλό!

Χαρά, τὸ φῶς μου,
καλὴ σου μέρα!
Δὲν με πειράζει κι' ἂν κουρασθῶ.

Βοριάς ξυρίζει,
βροχοῦλα πέφτει,
μὰ γώ, χαρά μου, θὰ τραγουδῶ!

Χορὸ θὰ στήσω
καὶ θ' ἀγκαλιάσω
τ' ἀστέρια πάνω στὴν κορυφή.

Μαζὶ τὰ πεῦκα
θὰ χαιρετᾶνε
γιὰ τὴν ἀγάπη μου τὴν κρυφή.

Καὶ σύ, σπουργίτη,
μικρὲ ἀλήτη,
θὰ τραγουδᾶμε μαζί ἐκεῖ.

Οἱ δυό, σὰν φίλοι,
μέσ' στὴ γαλήνη
θὰ λέμε ὦρες: τσι-ρι-κι-κί.

Ἄστέρια, φίλοι,
ἀνοίξτε δρόμο
χωρὶς θυμὸ καὶ χωρὶς κραυγὴ.

Θὰ προχωρήσω
μὲ τὴ χαρὰ μου,
μὲ συνοδεύει ἡ χαρραυγή!

Καὶ σύ, διαβάτη,
ἂν ἔχης πόνο
ἀπ' τὰ κατσάβραχα τῆς ζωῆς.

Τὸ χέρι δός μου
καὶ σήκω ἐπάνω,
δὲν θὰ σὲ θλάψῃ ἐδῶ κανείς!

***

Γ'.

Ε Υ Χ Α Ρ Ι Σ Τ Ι Α

(Δὲν ξεχνῶ)

Δὲν ξεχνῶ τὴ γαλήνη πού φέρνεις
στ' ἀκρογιαλὶα χαμένης καρδιάς,
πού κι' ἂν λίγο κτυπήσῃ γιὰ σένα
Ξαναζῆ πάλι ὡς τὴν Αὐγή.

Δὲν ξεχνῶ τὸν ἀτάραχο ὕπνο,
τὴν ἀβίαστη στράτα τοῦ νοῦ,
τὴν γλυκιὰ τὴν πνοὴ τῆς στοργῆς σου,
τὴν ἀσάλευτη πίστη-παντοῦ.

Δὲν ξεχνῶ τ' ὄνομά Σου. Τὸ ξέρω.
Δὲν ξεχνῶ τὴ γλυκιὰ σου μορφὴ.
Θέλω πιὸ πολὺ μνήμη, νὰ λέγω:
δὲν ξεχνῶ, δὲν ξεχνῶ, δὲν ξεχνῶ...

Κ. ΒΑΝΙΑΣ

ΗΤΑΝ ΤΕΣΣΑΡΕΣ ΕΝΑ ΒΡΑΔΥ, ΣΤΟ CLICHY...

Ἡ καταδίκη τῶν νέων συλλήβδην εἶναι μία στάσις οὔτε γενναία οὔτε σόφρων οὔτε δικαία οὔτε χριστιανική. Οἱ νέοι δὲν εἶναι ὅλοι ταραχοποιοί, ναρκομανεῖς ἢ ὁμολοφυλόφιλοι. Ἄν ἔχουν ἀπομακρυνθῆ ἀπὸ μᾶς, εἶναι ἕνας λόγος ν' ἀκοῦμε περισσότερο τὴν καρδιά τους καὶ νὰ τοὺς ἀγαπᾶμε περισσότερο.

Μπροστὰ σὲ τόση μεροληψία ἀπέναντί τους, περιμένω μ' ἀνυπομονησία ἕναν ἀκέραιο ἄνθρωπο νὰ ἐπανορθώσει τέλος τὰ πράγματα. Εἶναι καιρὸς γι' αὐτό, διότι τὸ φαινόμενο τῆς μεταβολῆς τῶν νέων ἔχει πάρει εἰς τὸ ἕξῃς τὴν ὀριστική του μορφή, αὐτὴν πού, ἐπομένως, ὑποθηκεύει τὸ μέλλον τῆς χώρας μας. Ἄλλὰ μήπως οἱ κρίσεις εἶναι ἤδη τόσο καλὰ θεμελιωμένες, παγιωμένες, ριζωμένες, ἀμετάβλητες στὰ πνεύματα ἐκείνων πού ἀκόμη, γιὰ κάποιον χρονικὸ διάστημα, ὀδηγοῦν τὴν κοινή γνώμη, ὥστε ὁποιοδήποτε, λεγόμενος παραδοσιακὸς καί... ὀρθοφρονῶν, θέλει νὰ ἐπιτύχῃ εὐμενῶς τὴν προσοχή σ' αὐτὸ τὸ πρόβλημα νὰ κατηγορηθῆ ἀμέσως ὅτι ἐγκαταλείπει τὸν ἀληθινὸ ἀγῶνα;

Ἡ μαρτυρία τοῦ ἀββᾶ Guérin.

Ἄν ἐπιμένω, ἀρκετὰ συχνά, στὴν κριτική τῆς ἱστορίας, εἶναι ἀκριβῶς γιὰ τὸ ξεχνᾶμε. Εἶμαι ἀπ' αὐτοὺς πού νομίζουν ὅτι ἕνας πιστὸς θὰ ἔπρεπε νὰ ἐπαληθεύῃ λίγο συχνότερα τὰ πιστεύω του. Ἐξηγοῦμαι μ' ἕνα παράδειγμα: δὲν βρίσκετε λίγο κομικὸ τὸ ν' ἀκοῦτε, σήμερα, μερικὸς εὐνοημένους ἀπὸ τὴν τύχη (ὑπάρχουν ἀκόμη μερικοί) νὰ ἐκφορᾶζον λύπη γιὰ τὴν Ἐκκλησία δὲν ἤξευρε νὰ πάρῃ θέσι στὸ κοινωνικὸ πρόβλημα πρὶν ἀπὸ τὴν ἐμφάνισι τοῦ κομμουνισμοῦ; Τὸ γελοῖο πραγματικὰ δὲν ἐνοχλεῖ πλέον... Ἀπόδειξις δὲν

εἶναι ἐν τούτοις τὸ νὰ κάνωμε τώρα τὴν ἄγρια ἀντίστασι τῶν εὐνοημένων τῆς ἐποχῆς στὶς ὑποδείξεις τοῦ πάπα Λέοντος XIII.

Ἄλλὰ, ἔτσι γράφεται ἡ ἱστορία. Ἐτσι προχωρεῖ, χωλαίνοντας πολὺ συχνά. Ἐτσι, ἐπίσης, ἡ ἀλήθεια περιμένει ἐπὶ αἰῶνες στὴν πόρτα.

Νομίζω, ὅτι ὁ Baudelaire ἦταν ἐκεῖνος πού ἔγραψε ὅτι «ἡ θρησκεία εἶναι τὸ μόνο ἐνδιαφέρον πράγμα». Ὅλοι συμφωνοῦν σ' αὐτό. Οἱ νέοι θὰ συμφωνοῦσαν χωρὶς κόπο. Μιλῶ γιὰ τὴν μεγάλη, τὴ συνθλιπτική πλειονότητα αὐτῶν τῶν ἀγοριῶν καὶ αὐτῶν τῶν κοριτσιῶν πού, κρατώντας βέβαια τὴν ἀπόστασι ἀπὸ τοὺς μεγαλυτέρους των, φέρουν μέσα τους τὴ μεγάλη ἐπιθυμία μιᾶς καθαρῆς ζωῆς καὶ τὴν ἐπιθυμία νὰ προσφέρουν αὐτὴ τὴ ζωὴ σὲ κάτι πού ἀξίζει τὸν κόπο.

Ἐτσι, μποροῦμε νὰ θέσωμε τὸ ἐρώτημα: τί τοὺς προτείνουμε καὶ ποιὸς τοὺς τὸ προτείνει;

Διότι, τέλος, ἂν ὑπάρχῃ κάτι πού δὲν ἀλλάζει ποτέ, αὐτὸ εἶναι ἡ ἀγάπη τῶν νέων γιὰ τὸ Ὁραῖο, τὸ Μεγάλο καί, πολὺ συχνά, ἀκόμη γιὰ τὸ Ἀδύνατο.

Ἄς ἔλθωμε πίσω μερικὲς δεκαετίες, ὅταν ἕνας ἱερεὺς πού μᾶς ἄφησε πρὶν λίγο καιρὸ γιὰ τὸν οὐρανὸ πῆγαινε ἀπὸ πόλι σὲ πόλι, ἐμφανιζόταν ὡς ἕνας ἄγγελος τοῦ Θεοῦ σ' ἕναν κύκλο μελετῶν μεταξὺ νέων ἐργατῶν ἐργοστασιῶν, μεταλλείων, ναυπηγείων κ.λ.π. Ἐμπαινε, ταπεινά, στὰ μεγάλα σεμινάρια, ὡς ἕνας ἄλλος Lacordaire. Ξαναβλέπω τὸ κάτισχνο πρόσωπό του. Τὰ μάτια του! Αὐτὰ τὰ μάτια τὰ μεγαλωμένα ἀπὸ ἕνα ὄνειρο, τὰ φωτισμένα ἀπὸ μιὰ ἐσωτερικὴ φλόγα. Δὲν χρειαζόταν νὰ ζητήσῃ νὰ σιωπήσουν. Ἐπανελάμβανε ἀκούραστα τὴν ἱστορία του, καὶ χωρὶς πο-

τὲ νὰ μιλή γιὰ τὸν ἑαυτό του: «Ἦταν μιὰ φορὰ τέσσαρες νέοι ἐργάτες τοῦ Clichy...». Ξεσήκωσε ἔτσι σὲ ἱεραποστολικὴ δρᾶσι χιλιάδες νέους· αὐτοὶ θὰ φέρουν, μέχρι νὰ πεθάνουν, στὴν καρδιά τους ποὺ τὴν ἄγγιξε σὸ βάθος, τὴν ἀνάμνησι μιᾶς ἀγάπης. Ἄν τὰ πράγματα εἶχαν ἀκόμη ἓνα νόημα σήμερα, ὅλοι οἱ ἱερεῖς ποὺ ἀσχολοῦνται μὲ τοὺς νέους θὰ εἶχαν παρραστή στὴν κηδεῖα του. Ἄς δεχθῆ, μ' αὐτὰ τὰ λίγα λόγια, τὴ μαρτυρία τῆς ἀπέραντης εὐγνωμοσύνης μου.

Βγαίναμε ἀπὸ τὸ σεμινάριο μ' αὐτὸν τὸν πυρετὸ στὸ αἶμα νὰ ξανακερδίσουμε γιὰ τὸ Χριστὸ ὅλη τὴν ἐργατικὴ τάξι καὶ νὰ ἐξαγοράσωμε ἀκριβῶς μπροστὰ στὴν ἱστορία τὰ σφάλματα τῶν παλαιότερων. Καὶ ἦταν τότε ἡ ἴδια ἡ ἔκφρασις τῆς εὐαγγελικῆς ἀληθείας. Σὲ σημεῖο ποὺ οἱ κομμουνιστὰὶ δὲν ξεγελάστηκαν. Ἐβλεπαν νὰ κατακτᾶται τὸ ὄχυρό τους. Ἄπὸ ποιούς; Ὅχι ἀπὸ τοὺς ἐφημερίους. Ἄπὸ νέους Χριστιανούς ἐργάτες στοὺς ὁποίους ἓνα ἰδεῶδες, τὸ ἴδιο ἀπαιτητικὸ μὲ τὴν αὐθεντικὴ ἱερωσύνη, ἐπέτρεπε νὰ πραγματοποιοῦν τὰ ἴδια θαύματα ὅπως καὶ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνες τῆς Ἐκκλησίας.

Δὲν θὰ μπορούσα νὰ ἰσχυρισθῶ χωρὶς νὰ ψευθῶ, ὅτι οἱ εὐνοημένοι γιὰ τοὺς ὁποίους πρὸ ὀλίγου μίλησα τὸ ἔβλεπαν αὐτὸ μὲ καλὸ μάτι. Ἀλλά, ἐξάπαντος, αὐτὸ δὲν ἔχει παρὰ σχετικὴ σημασία.

«Θέλομε παντοῦ τὸ Χριστό!»

Τί γίνεται σήμερα;

Σ' αὐτὴ τὴν κοινωνία ποὺ τρίζει, γιατί ἔπρεπε νὰ τρίζη, κάτω ἀπὸ τὰ κτυπήματα τῆς σφύρας ποὺ ἀποκαλύπτουν, μὲ τὴν καταστrophὴ τοῦ τοίχου, τόση θορυβοῦσα, θριαμβευτικὴ καὶ ἱκανοποιημένη ὑποκρισία, σὲ ποιὸν αὐτοὶ οἱ νέοι θὰ δώσουν τὴν πίστι τους;

Ἐχω ἰδῆ μερικοὺς ἀπ' αὐτοὺς τοὺς νέους — ἐγὼ ποὺ ἐν τούτοις δὲν βλέπω παρὰ, ἀλλοίμονο γιὰ μένα, πολὺ λίγους τώρα — νὰ κλαίνε. Τὸ λέω καλά: νὰ κλαίνε. Νὰ κλαίνε μπροστὰ στὴν ἀποκάλυψι, τὴν πολὺ ἀπότομη γι' αὐτούς, αὐτῆς τῆς κρυφῆς λέπρας καὶ μπροστὰ στὴν ἀνικανότητα μιᾶς θρησκείας ποὺ δὲν προσέφερε

πλὴ στὰ πρόσωπά τους καὶ στὰ ὄνειρά τους τὸν ἐξαγνιστικὸ ἀέρα τῶν κορυφῶν. Τὸ λέω ἐπίσης καλά: μ π ρ ο σ τ ἄ σ τ ἦ ν ἄ ν ι κ α ν ὄ τ η τ α μ ι ᾶ ς θ ρ η σ κ ε ἰ α ς ποὺ ἐνσρακώνεται σὲ μερικοὺς μὲ τὸν τρόπο ἐνὸς νόθου. Οἱ ἀπαραίτητες μεταρρυθμίσεις περνοῦσαν σ' αὐτὴν μέσα ἀπὸ τὴν ἀνυπακοή, τὴν ἐπαναστατικότητα, τὴν ἀδιαφορία, τὴν προδοσία στὸ δοσμένο λόγο, ἓναν ἰντελλεκτουαλισμὸ γιὰ τὰ πανηγύρια ἢ μιὰ τεχνοκρατία πολυτεχνίτου. Αὐτοὶ οἱ νέοι ἔχουν ἀκούσει ὠριμένους θεολόγους εὐκαιρίας νὰ ἐγκωμιάζουν, χωρὶς τὴν ἐλαχίστη προφύλαξι, τίς ἀρετὲς τῶν σεξουαλικῶν «ἐλευθεριῶν» καὶ «ἀληθειῶν», μιᾶς ψυχαναλύσεως περισσότερο ἀπὸ ὑπόπτου καὶ νὰ τολμοῦν, μπροστὰ σ' αὐτὰ τὰ καινούργια ἀκόμη πνεύματα, τὰ ἄδολα, τὰ ποτισμένα ἀπὸ τὸ Εὐαγγέλιο, νὰ θέτουν τὸ ἐρώτημα τῆς ἱστορικῆς ὑπάρξεως τοῦ Χριστοῦ, τῆς θεότητός Του. Καὶ ποιὸς τοὺς ἀντιλέγει; Τὸ 1937, ἄκουσα μὲ τ' αὐτὰ μου, στὸ Πάροκο τῶν Πριγκίπων, χιλιάδες νέους ἐργάτες καὶ ἐργάτριες νὰ τραγουδοῦν δυνατὰ μπροστὰ σ' ὅλο τὸ κατάπληκτο Παρίσι: «Θ ἔ λ ο μ ε π α ν τ ο ὕ τ ὸ Χ ρ ι σ τ ὸ!» Θάπρεπε νὰ ὑπάρχη σ' αὐτό, σὲ σύγκρισι μὲ τὸ σήμερα, σημαντικὴ διαφορὰ βαθμοῦ πίστεως.

Καί, ἂν θέλετε νὰ μ' ἀκολουθήσετε ὡς τὸ τέρμα, σεῖς μοντέρνοι μας παιδαγωγοὶ τῆς σεξουαλικότητος, σᾶς ὀρκίζομαι, ὅτι ἔπειτα ἀπὸ ἓναν ἐπιτυχημένον κύκλο μελέτης, κατὰ τὴν διάρκεια αὐτοῦ τοῦ πρώτου Συνεδρίου τῆς Χριστιανικῆς Ἐργατικῆς Νεολαίας, κανένας ἀπ' αὐτοὺς τοὺς νέους, ποὺ ἦσαν ἐν τούτοις φτιαγμένοι ὅπως οἱ σημερινοί, δὲν εἶχε ὄρεξι γιὰ σεξουαλικὲς ἐλευθερίες. Ξεურτέε το, δὲν ἐπιδιώκει κανεὶς τὴ σεξουαλικὴ ἀσυνδοσία, ὅπως πιστεύεται, ὅταν ἡ καθαρότης τοῦ Χριστοῦ μεταβάλλη τὴ σάρκα του σὲ προσφορὰ στὴ δόξα Του.

Τί τοὺς προτείνουν;

Ἐνα ἄλλο παράδειγμα.

Θέλετε νὰ μοῦ ἀντεῖπτε, καὶ θὰ τὸ ἐπιναλάβω, τί προτείνουν στοὺς νέους σήμερα; Ἀλλά, στὸ τέλος, ποιοὶ εἶναι λοιπὸν οἱ ἔνοχοι καὶ ποια εἶναι τὰ θύματα;

Ὁ δαίμων ἐργάσθηκε ἐκεῖ — τὸ ξεύρω καλά — ἀλλὰ πιστεύω ἐπίσης, ὅτι δὲν θὰ εἶχε γίνει ἢ ἐπίθεσις κατὰ τῆς Σορβόνης οὔτε κατὰ τοῦ Ὠδείου, ἂν εἶχαν ὑπάρξει λιγώτερα σοβαρώτατα ψέματα καὶ τόσο γελοία ματαιοδοξία. Αὐτοὶ ὑπερέβησαν τὰ ὅρια. Ποιοὶ «αὐτοί»;

Θὰ ὑπῆρχε ἀκόμη μία ζωντανὴ χριστιανωσύνη ἂν ὑπῆρχε ἀκόμη, μεγάλο καὶ βαθὺ ὅπως ὁ οὐρανός, ἓνα ἀπ' αὐτὰ τὰ τρελλὰ ὄνειρα στὰ ὁποῖα πιστεύουν οἱ νέοι. Θὰ ὑπῆρχαν ἀσφαλῶς λιγώτερες ψυχιατρικὲς κλινικὲς ἂν ὑπῆρχαν περισσότεροί κύκλοι μελέτης ὅπου παρίσταται πραγματικὰ ὁ Χριστός (*). Δὲν πετοῦν στὸν ὄχετό τὸ ἰδεῶδες. Σέβεται κανεὶς, ὅπως ἓνα ἀπ' αὐτὰ τὰ εὐαίσθητα φυτὰ ποὺ φοβοῦνται τὸ δυνατό ἀέρα, τὴν ψυχὴ τῶν νέων καὶ σκέπτεται δύο φορὲς πρὶν νὰ γεμίσει μία αἴθουσα γιὰ νὰ μιλήσῃ, ἂν εἶναι ἱεροκήρυξ, γιὰ τὰ φτωχὰ ἀνθρώπινα πάθη μας νομιμοποιώντας σχεδὸν τίς πιὸ ἄθλιες ἀκολασίες.

Αὐτοὶ ποῦ, στίς ἡμέρες μας, καταδικά-

ζουν τόσο βίαια τίς ἁμαρτίες μᾶς ὀρισμένης «ἀστικῆς τάξεως», μοιάζουν νὰ μᾶς κάνουν νὰ λυτώμαστε ποῦ δὲν τίς ἔχομε διαπράξει. Καί, ἀντὶ ν' ἀνακαλύπτουν στὸν ἐργάτη καὶ στὸν ἀγρότη τίς εἰδικῶς ἀνθρώπινες καὶ θεῖες ἀξίες, στὴν κατάστασί τους, θέλουν νὰ τοὺς κάνουν μικροὺς «χαμένους», ξεριζωμένους ἀπὸ τὸν πολιτισμὸ τους, ζηλωτὲς ἑνὸς ἀνόητου κόσμου ὅπου θὰ πνίγονται αἴριο. Τοὺς κάνουν νὰ μὴ σέβωνται τὴν ἱερωσύνη μὲ τὸ νὰ μοιράζονται, στὰ προπύλαια τῶν ναῶν, τὴν ἡμέρα μᾶς χειροτονίας, ἐντυπωσιακὰ φυλλάδια, ὑπογραμμένα ἀπὸ νέους ἱερεῖς ποὺ δὲν ὑπακούουν παρὰ μόνον στὸν ἑαυτό τους.

Τέλος, ὑπάρχουν ἀκόμη, ναὶ ἢ ὄχι, γιὰ τόσους νέους ποὺ κλαίει, μερικὲς ἀξίες στὸν κόσμο γιὰ τίς ὁποῖες θὰ ἐδέχοντο νὰ πεθάνουν;

Ἄν ὅλα πρέπει νὰ ξαναγίνουν, ἄς ξαναρχίσουμε ἀπ' ἐκεῖ.

JEAN MONTAURIER

(*) Ἡ ὑπογράμμισις εἶναι τῶν «Ἀκτίνων».

Παρακαλοῦνται οἱ κ. κ. Συνδρομηταὶ μας, ὅπως ἀποστείλουν τὴν συνδρομὴν τῶν διὰ τὸ νέον ἔτος 1973, ὅσον τὸ δυνατόν ταχύτερον.

Η ΦΙΛΙΑ, ΜΙΑ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΑΝΑΓΚΗ

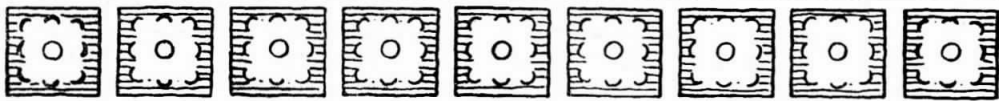
Τί είναι, αλήθεια, φιλία; Δεν ξέρω αν σέ άλλωτινές εποχές έννοούσαν με τόν όρο τίποτε διαφορετικό, αν έδιναν σέ τούτον άλλωτιώτικο περιεχόμενο, περισσότερο ή λιγώτερο δεοντολογικό, πραγματιστικό κ.λπ. Ξέρω μόνο, πώς ή ανθρώπινη φύση μένει απείραχτη στις βαθειές ριζωμένες μέσα της ψυχικές χαρακιές, και πώς καμμιά χρονική έκταση, όσο τρανή κι' αν είναι (με τά ανθρώπινα μέτρα ύπολογισμένη), δέ μπορεί νά βελτιώσει — πιό αληθινά — νά μεταλλάξει τά αιώνια ανθρώπινα δεδομένα, τά βασικά ύλικά με τά όποια χρίστηκεν ή ιδιόρρυθμη ανθρώπινη ύπόσταση, και τά όποια ώς έκ τούτου, προδικάζουν τό κοινό φέροσιμο όλων μας, άπέναντι, τούλάχιστο, στά έλατήρια τών θεμελιωδών για τή ζωή μας πράξεων, σέ κείνα, πού στόχο τους έχουν τόν έρεθισμό τών βασικών κινήτρων και όρων τής δικής μας ύπαρξεως.

Κάτω ακριβώς άπ' αυτό τό πρίσμα τού αναλλοιώτου τής ανθρώπινης ψυχής, όφείλει νά δει κανείς τήν ιδέα και τήν έννοια τής φιλίας, σαν κάτι πού μήτε οί αιώνες μήτε ο πολιτισμός, μπόρεσαν νά κάνουν τό άτομο νά πάρει διαφορετική στάση άπέναντί της θεωρητικά και πρακτικά (νά τή δει και νά τήν αντιμετώπισει με περισσότερη τιμιότητα και συνέπεια ή με λιγώτερη σοβαρότητα και άφοσίωση). 'Ο άνθρωπος άπέναντι στό δεσμό τής φιλίας ήταν πάντα ο ίδιος, κι' έτσι είναι άστοχο νά μιλούμε λόγου χάρη για «παληά ώραία χρόνια», όπου συχνά άνθιζε μεταξύ τών ατόμων μιá πραγματική και «ειλικρινής» φιλία, και για τωρινά χρόνια, μέσα στα όποια δέν έχω, τάχα, θέση ή ύπαρξη τού όντως ευγενικού κι' ώραιου αυτού ανθρώπινου δεσμού, παρά μιá οίκτηρά και άποτυχημένη άπομίμησή του. Τούτο, βέβαια, δέν συμβαίνει. Τότε, όπως και

τώρα ή μορφή τής φιλίας είναι ή ίδια κι' αν κάτι άλλαξε, αυτό άνάγεται στην επιφάνεια τού ζητήματος και όχι στην ουσία του. Όχι, δέν είναι χειρότερη τώρα ή φιλία μεταξύ τών ατόμων, όπως δέν είναι και καλύτερη. Οί άνθρωποι παραμένουν οί ίδιοι και ή μόρφωση μόνο στην περίπτωση μιáς καλής πάστας ατόμου, μπορεί νά συντελέσει κάπως, έν προκειμένου.

Η παγωμένη φιλία, ή φιλία - μάσκα πού πέφτει έν ώρα άνάγκης ή βοηθείας, ήταν ανέκαθεν, χτές και σήμερα, ή επικρατούσα έκφάνιση τής φιλίας, τό άτελειστικό κατάντημα τής γνήσιας μορφής της — φρεΰ! —, αλλά άφ' ένός μόν ή μεγαλύτερη έπαφή μεταξύ τών ανθρώπων, άφ' έτέρου δέ ο ύπερπληθυσμός (άπό τους περισσότερους γίνονται περισσότερα), κάνουν ώστε σήμερα νά έχρονται στό φώς όλα τούτα, πού άλλοτε έκρυβαν στό σκοτάδι οί μικρότερες έπαφές μεταξύ μας και ο λίγος κόσμος. Όσοτόσο δέν μπορούμε νά πούμε, πώς στις μέρες μας (καθώς, βέβαια, και σέ κείνες πού πέρασαν), λείπει παντελώς κάθε ίχνος αληθινής φιλίας. Και στους δύσκολους καιρούς μας ύπάρχουν και δέν χάθηκαν παραδείγματα ώραία φιλαλληλίας, ευγενικής συμπαραστάσεως, προσφορής βοηθείας και καλής, και άδολης θελήσεως έκ μέρους τών συνανθρώπων μας. Άλλά τί άλλο είναι ή φιλία; Τί άλλο άπό μιá καλή θέληση προς τή δυσκολία τού πλησίον, άπό έναν κόπο, ίσως, άπό μιá βοήθεια, μιá νότα καλωσύνης, πού θά δώσει λίγη χαρά σέ κάποιον, πού ύποφέρει δίπλα άπό μäs; Τί άλλο άπό μιá ξεστή χειραψία προς τό συνάνθρωπο και μιá προσπάθεια παρηγοριάς προς τή δύσκολη θέση του, προς τή θέση εκείνη, πού ίσως νά θρεθοΰμε κι' έμεις μιá μέρα;

B. ΜΑΡΓΑΡΗΣ

ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΒΛΕΠΟΥΜΕ.....

Ὁ παπα-Χρῆστος τᾶχει πατήσει τὰ ἑβδομήντα κι' ἀπ' αὐτὰ τὰ τριανταπέντε τόσα χρόνια τᾶχε περάσει σάν παπᾶς στὸν Ἁϊ-Δημήτρη, κι' ὄλα στὴν ἴδια ἐκκλησία.

—Κοντὰ σαράντα χρόνια! Βρὲ κακόμοιρε, πότε πέρασαν, μονολόγαγε, κουνῶντας τὸ κεφάλι του.

Καὶ σ' αὐτὴ τὴν ἡλικία εἶχε μείνει μόνος του μὲ τὴν παλαδιά του· τὰ παιδιὰ του τᾶχε σπουδάσει, φύγανε ἀπὸ τὸ χωριό· τώρα, δὲν ἔχει παράτονο, τοῦ γράφουνε, μιᾶς καὶ μπορεῖ νὰ πάρη σύνταξη, νὰ τὴν πάρη καὶ νὰ πάη νὰ κάτση μαζί τους. Καὶ τὸ σκέφτεται συχνά, πόσο θὰ ζήση ἀκόμη; Ἄς τὰ ζήση εὐχαριστημένος ἀνάμεσα στὰ παιδιὰ του καὶ στὰ ἐγγόνια του: «Κυκλω τῆς τραπέζης σου τὰ ἐγγονά σου καθορῶν Ποιμενάρχα», σκέφτεται καὶ χαμογελάει ἐλαφρῶς. Καὶ πιὸ πολὺ τὸ χεμιῶνα, τοῦ σάν φροσάνε οἱ βοριάδες, ἢ παλαδιά του κι' αὐτὸς νοιώθουνε περισσότερο τὴ μοναξιά· δὲν μποροῦν μόνονι τους σ' αὐτὴ τὴν ἡλικία νὰ τὰ θγάλουν πέρα καὶ κάπου κάπου κρουώνουνε. Τὸ πῆρε ἀπόφαση καὶ τότε στὸ Δεσπότη· τοῦγράψε ἕνα γράμμα καὶ τοῦ μιλοῦσε γιὰ τὴν κατάστασή του· κι' αὐτὸς τοῦ ἀπάντησε πὼς ἔχει δίκιο, ἀλλὰ νὰ περιμένῃ λίγο μέχρι νὰ βρῆ τὸν ἀντικαταστάτη του· στίς ἀρχές τοῦ θεριστῆ πού πῆγε στὴν Καλαμάτα, τοῦ τότε καὶ προφορικὰ πὼς εἶναι ἀνάγκη πᾶσα ν' ἀποτραβηχτῆ γιατί μπῆκε στὰ χρόνια κι' εἶναι μονάχος μὲ τὴν παλαδιά του. Τούτῃ τῆ φορᾶ, ὁ Δεσπότης τοῦπε πὼς νὰ μένη ἥσυχος, πὼς τῶβαλε σκοπὸ, δὲν ξέρει ὅμως πότε, πάντως θὰ κοιτᾶξῃ νὰ βρῆ αὐτὸν πού θὰ βάλλῃ στὸ πόδι του.

—Πῆγαινε, τοῦπε, παπα-Χρῆστο καὶ θὰ

κοιτᾶξω νὰ βρῶ τὸ διάδοχό σου. Τί νὰ γίνῃ, ἀφοῦ τόσο τὸ ἀποζητᾶς; Ἐγὼ πάντως σ' ἔχω ἀνάγκη.

Γύρισε στὸ χωριό του καὶ περιμένε· δὲν ματαενόχλησε τὸ Δεσπότη. Καὶ νὰ τώρα στὸ ἔβγα τοῦ καλοκαιριοῦ λαβαίνει γράμμα ἀπὸ τὸ Δεσπότη πού τοῦ λέει πὼς βρῆκεν αὐτὸν πού θὰ βάλλῃ στὸ πόδι του κι' ἂν ἐπιμένει νὰ μπῆ στὴ σύνταξη, νὰ τοῦ γράψῃ σὲ μιὰ βδομάδα γιὰ νὰ κἀνῃ τὶς ἐνεργειές του.

—Ὅχι καὶ σὲ μιὰ βδομάδα μέσα, ἔκανε ἄθελά του, τελειώνοντας τὸ γράμμα τοῦ Δεσπότη, ὅχι καὶ σὲ μιὰ βδομάδα· τί ναι παιχνίδι;

—Μὰ καλὰ σὺ δὲν τῶχεις σκεφτεῖ τόσο καιρὸ τώρα, μονάχος σου δὲν ἔγραψες στὸ Δεσπότη; Ἄλλαξες γνώμη τώρα;

—Ὅχι, δὲν ἀλλάζω, ἀλλὰ βλέπειν με διαίξει. Τῶχεις εὐκόλο ἔτσι ἀτότμα νὰ ξεριζωθῶ! Καλὰ θὰ τὸ σκεφθῶ πιὸ ψυχραῖμα καὶ θὰ τοῦ γράψω. Τί νὰ σκεφθῶ δηλαδή, τὸ πῆρα ἀπόφαση· μᾶς πῆρανε τὰ χρόνια, θὰ πᾶμε τώρα κοντὰ στὰ παιδιὰ μας καὶ στὸ ἐγγόνια μας. Κάνανε ἐγγόνια καὶ δὲν τὰ χαιρόμαστε... Καλὰ θὰ τὸ σκεφθῶ καὶ θὰ ἀπαντήσω.

Χάιδεψε τὰ γένεα του, οἰχτήκε σιγά-σιγά στὴ συλλογή, κι' ἔτσι ἀφηρημένα καὶ μηχανικὰ ἔφερε τὴν ἄκρη τοῦ γενειοῦ του στὸ στόμα του. Τὸ συνήθιζεν ὅταν ἔπεφτε σὲ βαθειὰ συλλογὴ νὰ μασᾷ τὸ γένι του. Ὑστερα ἀπὸ κάμποση ὥρα:

—Ποῦσαι, παλαδιά, ἔχουμε νὰ κάνουμε τίποτε; Δὲν μπορῶ νὰ κάθουμαι ἔτσι.

—Τὸ πότισμα τ' ἀποτελείωσες;

—Ναί, ἀπὸ ὥρα τώρα.

—Ἐ, τότε δὲν ἔχεις τίποτε ἐσὺ· ἐγὼ θὰ

νασιάσω τὸ προζύμι γιὰ τὶς λειτουργιῆς καὶ τὰ κουλούρια.

—Ζύμωνε, ζύμωνε, ὡς πότε μονάχη; πὺν θὰ πάη, γιορτὴ κοντογιορτὴ εἶναι καὶ θὰ τὰ συγγραῶς μὲ τὶς νυφάδες σου; ἐτοιμάσου νὰ λὲς παραμύθια στὰ ἐγγονάκια σου; κεῖνο τὸ μικρὸ ἢ Τασούλα λίγο σκανταλιάρικο δὲν σοῦ φαίνεται, τί λέξ...

—Ἄχ! Θέ μου! Νὰ μοῦ τᾶχης καλά, νὰ μᾶς ἔχης ὄλους καλά.

—Ἐγὼ λέω νὰ κάνω μιὰ βόλτα ἴσαμε τοῦ Μελισσηνοῦ καὶ θὰ γυρίσω νωρίς.

—Μὴν ἀργήσης γιατί ὁ γέρο-Θανάσης ρώτησε γιὰ ξομολόγησῃ εἶναι καὶ τὸ νημύσνο τῶν Σταθαίων...

—Καλά, καλά, δὲ θάρῃσω; ἔχω κι' ἐσπερινό, Σαββατόβραδο βλέπεις. Μόνον δὸς μου τὸ κοντόρασὸ μου καὶ κεῖνο τὸ σκουφάκι μου τὸ καλογερικὸ.

Ἐτοιμάστηκε καὶ ξεκίνησε σιγά-σιγά καὶ σκεφτικός. Κάπου-κάπου στεκότανε καὶ μονολόγαγε. Πρῶτα-πρῶτα τράβηξε κατὰ τὸν κῆπο; θυμῆθηκε τ' ἄλῶνι πὺν χάλασε γιὰ νὰ φυτέψῃ τὶς λεμονιές καὶ τὶς πορτοκαλιές, ὅλα τούτα δικὰ του ἔργα εἶναι. Στεκότανε, θημάτιζε καὶ πάλι στεκότανε, σὰν νὰ μιλοῦσε μὲ κάποιον; ὁ Κουκονικολὸς πὺν τὸν εἶδε καὶ τὸν ρώτησε μὲ ποῖον μιλάει τ' ἀποκριθῆκε: —Μὲ τὶς λεμονιές, Νικολό.

—Καὶ τί σοῦ λένε, παπᾶ;

—Πὼς πέρασαν τὰ χρόνια Νικολό, πὼς γεράσαμε.

Κατηφόρησε μετὰ κατὰ τὴ σταφίδα, τὸ Μελισσηνὸ. Ἦτανε κόπια τοῦ πατέρα του ταξιδεμένου δέκα χρόνια στὴν Ἀμερικὴ. Μὰ ἀπὸ μικρὸς ἔζησε τὴ λαχτάρα τοῦ πατέρα του νὰ τὸ κάνῃ κτῆμα καλὸ καὶ καρπερὸ. Τί ἰδρώτας δὲ χύθηκε γιὰ τούτῃ τὴ σταφίδα καὶ πόσες ἀναμνήσεις τῆς παιδικῆς του ζωῆς δὲν συνδέονται μὲ τοῦτο τὸ κτῆμα. Τὸ κλάδεμα, τὸ θεάφισμα, τὸ ξεφύλλισμα καὶ τελευταῖα ὁ τρύγος. Σὲ τοῦτο τὸ ἄλῶνι ἔδενε τὸ ντορῆ του καὶ τὸν τᾶιζε βρώμη γιὰ νὰ ἀντέχῃ νὰ κουβαλᾶ τὰ φορτώματα τὴ σταφίδα.

Σὲ κείνη τὴν κλιματαριὰ ἀπὸ κάτω διάβαζε τὰ καλοκαίρια ἀγαπημένα του βιβλία. Μὰ καὶ δῶ παληκάρι ἔφερε τὴν ἀρραβωνιαστικιά του, πρὶν ἀπὸ τόσα χρόνια θυμᾶται τώρα, ἐκείνη τὴν ἡμέρα τῆς

Ἀγιά-Σωτήρας γιὰ νὰ τῆς δείξῃ τὰ ἔχη του. Ὅλος ὁ τόπος μαζί καὶ κάθε κομμάτι χωριστά, πὺν μιλοῦσε μὲ τὴ δική του γλῶσσα, εἶχε κάτι νὰ τοῦ πῆ. Τὴν ἀκούει, τὴν καταλαβαίνει τὴ φωνὴ τους; ἔχει τόσο πολὺ μαζί του δεθεῖ πὺν μὲ τὴν ἰδέα πὼς τὴν ἀποχωρίζεται ὅλα τούτα τὰ ἐνθυμήματα πὺν στὸ καθένα ἀπὸ αὐτὰ μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου ἔχει ἀφήσει κι' ἓνα κομμάτι τῆς ψυχῆς του, τὸν στενοχωρεῖ. Ὅχι, δὲν εἶναι εὔκολο νὰ φύγῃ, νὰ τ' ἀφήσῃ ὅλα τούτα, ἔτσι ὀλομεμιάς. Μὰ παρηγοριέται μὲ τὴ σκέψη:

—Μήπως δὲν θάρχωμαι συχνά-πυκνά νὰ τὰ βλέπω, εἶναι δύσκολο;

Μετὰ προχώρησε πρὸς τὴ βρύση τῆς Ἀγιά-Πλαγιάς; κάτι τὸν ἔκαιγε ἀπὸ μέσα του, δίψασε. Στὴ βρύση δὲν ἦπτε νερὸ ἀπὸ τὸ σούγιελο, ἀλλὰ ἔβαλε τὸ στόμα του στὴν κορῦτα, ἔβραξε τὰ γένηια του; θέλησε νὰ βάλῃ ὅλο τὸ κεφάλι του μέσα, σὰν τότε πὺν μικρὸ παιδί βούταγε γιὰ νὰ βγάλῃ τὰ χάλικια ποῦθαζε στὸν πάτο τῆς κορῦτας. Ἐβγαλε τὸ σκουφάκι του, κοίταξε δεξιὰ-ἀριστερά, καὶ πάλι τὸ φόρεσε, τί θᾶλεγαν ἂν τὸν ἔβλεπαν νὰ βουτᾶ στὴν κορῦτα; τί νὰ τοὺς ἐξηγοῦσε;

Ἐστρεψε μετὰ τὴ ματιὰ του κατὰ τὸ ρέμα; ἐκεῖ σμίγουν τὰ νερά τῆς βρύσης μὲ τὸ ρέμα; εἶδε τὸ χαλασμένο γεφυράκι, θυμῆθηκε τὸν ἀδικοχαμένο Ἀντρίκο πὺν τσακίστηκε στὸ γεφυράκι; τόσα χρόνια κεῖνο τὸ γεφυράκι, τώρα βρῆκε νὰ πέσῃ; μὰ πάντα εἶχε τὶς ὑποψίες του, ἔτσι καλὰ καθούμενα νὰ τσακίστηεν ὁ Ἀντρίκος; Μὰ πῆρε μακρὸν τὸ βλέμμα, πολὺ τόχε σκεφτεῖ, δὲν ἤθελε νὰ τὸ σκέφτεται ἀκόμη.

Μπῆκε στὸ ξωκκλήσι, ἀπάστηκε τὶς εἰκόνες ἔτσι ἐπίσημα σὰν «νὰ παίρνῃ καιρὸ», σιγοφέλλοντας.

—Σαράντα χρόνια, Θεέ μου! Πὼς νὰ σ' ἀφήσω ἄγια μου Πλαγιά, σιγομουρμούρισε.

—Βγῆκα πὺν βγῆκα, εἶπεν ὕστερα σιγά, ἂς κάνω καλὴ τὴ βόλτα μου, ποῖος ξέρει ἂν θὰ μπορέσω νὰ κάνω πάλι τέτοια βόλτα. Καὶ προχώρησε, πέρασε ἀπὸ τὸ χωματερό, χαιρέταγε στὸ δρόμο του τοὺς ἐργάτες καὶ τὰ τσοπανόπουλα. Χαιρέτησε καὶ τὸ κοριτσάκι τοῦ Βαγγέλη τοῦ Μίχου πὺν δουλεύει ἐργάτης στὴ Γερμανία; τοῦ φά-

νηκε γλωμούτσικο και καθως τον κοιτταξε με τα πονεμενα, μα καθαρα κι' αγνα ματακια του, τον εκανε να σταματηση εννοιωσε μια ταραχη μέσα του.

—Εἶσαι καλὰ κορούλα μου, εἶπε γιὰ νὰ μὴ βουρκώση.

—Καλὰ παπούλη μου, τοῦπε τόσο πονεμένα, πῶκανε τὸν παπᾶ νὰ προχωρήσῃ ἀπότομα γιὰ νὰ μὴ δακρύσῃ και δὲν τῷ θελε εἶσι μπροστὰ και σ' ἕνα παιδάκι.

Και ζῶντας τὶς δικεὶς του σκέψεις, σὰν ὑπνωτισμένους, χωρὶς κι' αὐτὸς νὰ τὸ καταλάβῃ, βρέθηκε στὸ Λιόκαμπο, ἀνάμεσα στὰ λιόφυτρά του, στὸ περιβόλι του. Τοῦτο ἦτανε πέρα γιὰ πέρα «ἔργον τῶν χειρῶν». Αὐτὸς τὰ φύτεψε και τὰ πότισε κουβαλῶντας νερὸ ἀπ' τὸ πηγάδι τοῦ γέρο-Θανάση τοῦ Κοσμᾶ, ἀρκετὰ μακρὰ ἀπὸ τὸ χωράφι του. Σκέφτηκε πάλι πῶς θὰ μπορούσε νὰ τ' ἀφήσῃ ὅλα τοῦτα, πῶς νὰ ξεριζωθῇ και νὰ μεταφυτευτῇ σᾶλλο τόπο και μάλιστα σὲ τέτοιαν ἡλικία; ἤξερεν αὐτὸς πὸν δούλευε τόσα χρόνια τῇ γῇ πῶς τὰ γέρικα δέντρα πὸν μεταφυτεύονται δύσκολα πιά νουν' τοῦρθε νὰ δακρύσῃ, μα γιὰ μιὰ στιγμῇ, γιὰτὶ ἀμέσως συνῆλθε.

—Συχώρα με Θεέ μου! θαρρῶ πῶς εἶναι και τοῦτο εἰδωλολατρεία, εἶσι δὲν εἶναι; ἐσὺ πὸν ὅλα τὰ ξέρεις, δεῖξε μου τὸ σωστὸ δρόμο.

Χωρὶς ἄλλο εἶναι εἰδωλολατρεία, σκεφτότανε' δὲν πρέπει νὰ δένεται κανεὶς τόσο πολὺ με τὰ πράγματα τοῦ κόσμου, ἔλεγε και ξανάλεγε. Και βάλθηκε νὰ θυμηθῇ ποὶος ἅγιος τῆς Ἐκκλησίας θεωροῦσε ἀμάρτημα και εἰδωλολατρεία ἀκόμη, νὰ δεθῇ κανεὶς ὑπεβολικὰ με τὸ δικὸ του Εὐαγγέλιο πὸν τ' ἀγόρασε ἢ τοῦ τὸ χάρισαν. Και στῇ σκέψην αὐτῇ προχώρησε, βιάστηκε γιὰ νὰ ξεχάσῃ, νὰ τοῦ φύγουν οἱ θύμησες' πραγματικὰ εἶναι εἰδωλολατρεία, δὲν πρέπει νὰ δένεται' ἄς μὴ τὰ σκέφτεται και τοῦ ἀλλάζουν τὴν ἀπόφασή του νὰ πάη κοντὰ τὰ παιδιά του' μήπως κι' ἐκεῖ δὲν θᾶχῃ κάτι καλὸ νὰ κἀνῃ, με κάτι νὰ ἀσχοληθῇ; Τ' ἀποφάσισε νὰ γράψῃ στὸ Δεσπότη νὰ ἐνεργήσῃ γιὰ τὸ διάδοχό του, γιὰ νὰ πάρῃ αὐτὸς τὴ σύνταξή του' αὐτὸς ἀρκετὰ δούλεψε στὸ χωριὸ του, ἀρκετὰ ἀξιῶθηκε στὸν ἀμπελῶνα τοῦ Κυρίου.

Προχώρησε τὸ ρέμα-ρέμα γιὰ νὰ θγῆ

στὸ Καρακάτσι' τὸ ἀπογευματινὸ ἀεράκι και ἰδιαιτέρα ἢ ρεματιά τοῦ δρόσιον τὸ πρόσωπό του πὸν ἔκαιγε. Ἐκοπεν ἕνα κομμάτι μυρτιάς και τὸ μᾶσησε στὰ δόντια του και πιδ πάνω λίγο φασκόμηλο και τῷ φερε στῇ μύτη του, ἀνάσανε...

—Δοξασμένο τῶνομά σου Κύριε, ψιθύρισε...

Καθως ἀνέθηκε πάνω ἀπὸ τὴ ρεματιά στὸ γούπατο, και μπόρεσε ν' ἀγναντέψῃ πλατύτερα, διέκρινε ἀριστερὰ του κι' ὄχι πολὺ μακρὰ τὸ ἀγαπημένο ξωκκλήσι του.

—Ὁ Ἅγιος Κωνσταντῖνος εἶπε, ἄς πάω νὰ προσκυνήσω τὴ χάρη του' ποὶος ξέρει ἂν τοῦ χρόνου θάμαι δῶ.

Και ξεκίνησε και σὲ δέκα λεφτὰ ἦταν μπροστὰ στῆν ἐκκλησιά. Τοῦτο τὸ ξωκκλήσακι εἶναι καινούργιο' πᾶνε 6-8 χρόνια πὸν χτίστηκε, ὅλοι λένε πῶς εἶναι ἔργο τοῦ παπᾶ, μα αὐτὸς λέει πῶς τῷχτισε τὸ χωριὸ και μνημονεύει τὸ Μητσᾶκο, τὴ Σουΐταινα, τὸ Χάϊκο κι' ἄλλους τόσους πὸν μάζεψαν τὸν καρπὸ τῇ σταφίδα, τὸ σιτάρι, κουβάλισαν τὴν πέτρα, τὸ χορίγι γιὰ νὰ χτιστῇ τὸ ξωκκλήσι.

—Ἐγὼ τί ἔκανα, νὰ κάτι λίγο κι' ἐγώ, τὰ μτέρδενε κοκκίνιζε σὰ μικρὸ παιδί, σὰν τοῦλεγαν πῶς αὐτὸς ἦταν ἢ ψυχῇ τῆς δουλειᾶς.

Ἐδῶ στὸν ἄι-Κωνσταντῖνο, ὁ παπα-Χρηστος εἶχε μιὰ ἀναπάντεχη συνάντηση, στῆν ἀρχὴ ἀπόρρησε, μα συνέφερε σὲ λίγο.

Μπαίνοντας ἀνέμελος στὸ ξωκκλήσι, συνάντησε τὸν Παναγῆ τὸν Νούτελη ν' ἀνάβῃ κερί' σὰν ἀσπάστηκε τὴν εἰκόνα τὸν χαιρέτησε γαρδιακά.

—Πῶς ἀπὸ δῶ Παναγῆ, δὲν εἶναι ὁ δρόμος σου.

—Ἦρθα γιὰ σένα παπᾶ μου, σὲ περιμένα.

—Ἐμένα; Και ποῦξερεις πῶς θάρχουμενα;

—Ἀπὸ καιρὸ ζήταγα εὐκαιρία νὰ σὲ συναντήσω μ' ἀπόφευγα' και τώρα πὸν σὲ εἶδα ἀπὸ τοῦ Ντόσταγα νᾶρχεσαι κατὰ δῶ, βιάστηκα νὰ σὲ προλάβω. Θέλω νὰ σοῦ μιλήσω, νὰ ξαγορευτῶ.

Πῆγε στὸ Ἱερό, πῆρε ἕνα τριμμένο, παλὸ πετραχειλί, τὸ φόρεσε και κάθησε στὸ ἀναλόγιο, κοιτταξε γιὰ λίγο στὸν Ἐσταυρωμένο και:

—“Έλα, Παναγῆ, πές μου τί σέ βαραίνεις; τοῦ λέει.

—Παπᾶ μου, ἀπό καιρὸ τώρα τυραννιέμαι, ἤθελα νὰ ξαγορευτῶ, μὰ φοβόμουνα στὸν Ἄϊ-Δημήτρη, μὴ μὲ δῆ, μὴ μὲ καταλάβῃ ὁ κόσμος· βασανίζομαι παπούλη μου, γιατί ἐγὼ εἶμαι ὁ φονιάς τοῦ Ἄντρίκου τοῦ Ντίγκα· δὲν εἶναι ἀτύχημα ὅπως πιστεύει ὁ κόσμος, ἐγὼ χάλασα τὸ γεφυράκι στὰ περιβολάκια κι’ ἔπεσεν ὁ Ἄντρίκος καὶ τσακίστηκε.

—Ἐσύ; Ἔκανε ἀτόμα ὁ παπᾶς, χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ.

—Ἐγὼ, παπᾶ μου· γιατί, ὁ Θεὸς μ’ ἐχει ξεγράψει;

—Ὅχι, Παναγῆ, ρώτησα μόνο· ὁ Θεὸς εἶναι Πατέρας, δὲν ξεγράφει τὰ παιδιά του κι’ ἐσύ εἶσαι παιδί του.

—Ἐγὼ, ὄχι παπούλη μου, ἀνήκω στὸ διάβολο.

—Δὲν θέλεις νᾶσαι στὸ Θεό;

—Θέλω, μὰ δὲν μπορῶ, παπᾶ μου.

—Ἐσύ ἴσως ὄχι, μὰ τὸ μπορεῖ ὁ Θεὸς παιδί μου πούναι παντοδύναμος.

Ἠρέμησε λιγάκι ὁ Παναγῆς, μὰ συνέχισε:

—Καὶ πῶς μπορῶ νᾶμαι μὲ τὸ Θεό;

—Νά, ἔκανες τὴν ἀρχὴ Παναγῆ, ὁ Θεὸς σοῦ δίνει τώρα τὸ χέρι του· πρέπει νὰ μπῆς στὴν Ἐκκλησία, στὰ μυστήριά της.

—Πῶς παπᾶ μου, τότε; τὸ μπορῶ τώρα;

—Μὴ διάξεται παιδί μου, μεγάλο τὸ κριμα σου, μὰ καὶ μεγάλη ἡ χάρη τοῦ Θεοῦ, πρέπει νὰ μετανοήσης εὐλιχρινὰ καὶ νὰ περιμένῃς, νὰ περιμένῃς...

—Πόσο, παπᾶ μου;

—Νά, τὰ Χριστούγεννα δὲν θὰ μεταλάβῃς, ἔλα τὸ Πάσχα νὰ ξομολογηθῆς καὶ βλέπουμε... Χρειάζεται μετάνοιωμα Παναγῆ.

—Καλὰ παπᾶ μου, θὰ περιμένω· θάρθω πάλι σὲ σένα, ἔ! Ὁ Θεὸς ἐσύ κι’ ἐγὼ ξέρουν τὸ κριμα μου· θάρθω πάλι, παπᾶ μου...

Σηκώθηκε, φίλησε τὸ χέρι τοῦ παπᾶ, βγῆκε. Ὁ παπᾶς ἔμεινε λίγο, ἔκανε μιὰ μικρὴ θεομὴ προσευχὴ γιὰ τὸν Παναγῆ.

Ὅταν βγῆκεν ἀπὸ τὴν ἐκκλησιά, κόντενεν ὁ ἥλιος ν’ ἀκουμπήσῃ τὸ βουνό. Μὲ σκέψεις πολλῆς στὸ μυαλό του τράβηξε γιὰ τὸ χωριό, γιὰ τὸ σπίτι του. Φτάνοντας τὸν πρόλαβε ἡ παπαδιά του προτοῦ πεῖ αὐτὸς κουβέντα.

—Ἐλα εὐλόγημένε μου, ἄργησες καὶ σὲ περιμέναν ὁ γέρο-Θανάσης γιὰ ξομολόγημα καὶ οἱ Σταθαῖοι γιὰ τὸ μνημόσυνο, ἔφυγαν καὶ θὰ ξανᾶρθουν σὲ λίγο. Τὸ παιδί τοῦ Βαγγέλη τοῦ Μίχου περιμένει. Καὶ πρόβαλλε στὴ μπασιά τὸ μικρό, ἀδυνατούτσικο κοριτσάκι.

—Παπούλη, μ’ ἔστειλε ἡ μάννα μου νὰ μοῦ δώσῃς, λέει, λίγο ψωμί γιατί ὁ πατέρας μου δὲν ἔστειλε καὶ τοῦτο τὸ μῆνα χρήματα.

Ὁ Βαγγέλης δούλευε στὴ Γερμανία ἐργάτης καὶ δυὸ χρόνια, τώρα ἔπαψε νὰ στέλνῃ χρήματα καὶ νὰ γράφῃ στὴν οἰκογένειά του.

Στάθηκε συλλογισμένος ὁ παπᾶς, δυσκολεύτηκε νὰ μιλήσῃ, ἕνας κόμπος τοῦρθε στὸ λαιμό. Ὑστερα:

—Παπαδιά, λέει, δόσε ἕνα καρβέλι στὸ παιδί. Καὶ πούσαι παιδί μου, πήγαινε στὴ μάννα σου κι’ ἔλα πάλι σὲ λίγο, τώρα δὲν μπορῶ, ἔλα πάλι σὲ λίγο παιδί μου.

Ὑστερα στράφηκε στὴν παπαδιά του:

—Μέχρι νάρθῃ ὁ γέρο-Θανάσης, λέγω ν’ ἀπαντήσω στὸ Δεσπότη. Ὅχι, παπαδιά δὲν μπαίνω στὴ σύνταξη, δὲν εἶμαι ἔτοιμος. Θὰ τοῦ τὸ γράψω, δυὸ λόγια δηλαδή, δὲν ἔχω πολλά.

Ὑστερα πήρε χαρτί καὶ μελάνι κι’ ἔγραψε γρήγορα, μὰ σταθερά:

«Δεσπότη μου, σ’ εὐχαριστῶ γιὰ τὶς ἐνεργειές σου νὰ μῶ στὴ σύνταξη, καὶ νὰ ξεκουραστῶ κοντὰ στὰ παιδιά μου. Ὁμως, ἄς τ’ ἀφήσουμε τὸ ζήτημα γιὰ τὴν ὥρα· πρὸς τὸ παρὸν δὲν μπορῶ Δεσπότη μου, δὲν εἶμαι ἔτοιμος· ἄς τ’ ἀφήσουμε γιὰ τώρα καὶ τοῦ χρόνου βλέπουμε...».

—Αὐτὰ τὰ λίγα, πῶς σοῦ φαίνεται παπαδιά;

—Μά... καλὰ, καλὰ ὅπως ὀρίζει ἡ ἱερωσύνη σου, ἐσύ ξέρεις καλύτερα.

Καὶ φάνηκε στὴν πόρτα ὁ γέρο-Θανάσης.

—Λοιπὸν μὴ στενοχωριέσαι παπαδιά, ἄς τ’ ἀφίσουμε γιὰ τώρα, δὲν εἶμαστε ἔτοιμοι, τοῦ χρόνου βλέπουμε...

Κι’ ὕστερα στρέφοντας τὰ μάτια στὸ γέρο-Θανάση τοῦ πλησίαζε:

—Ἐλα γέρο-Θανάση, μὲ περιμένεις...

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΧΡ. ΜΠΟΣΙΝΑΚΗΣ

ΑΚΤΙΝΕΣ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 1973

Ἐπιστολαὶ

Η ΑΡΠΑΓΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΝΕΩΝ

Κύριε Διευθυντά,

Με ιδιαίτερη ικανοποίησι θὰ εἶδον ὅλοι οἱ Ἕλληνες τὴν εἰδησιν ὅτι ἰδρύθη Πανελλήνιος Ἐνωσις Γονέων καὶ Κηδεμόνων Φοιτητῶν καὶ Σπουδαστῶν τοῦ ἑξωτερικοῦ. Εἰς τοὺς σκοποὺς τῆς, ὅμως, ἐνῶ ζητῆται ἡ μετεγγραφή τῶν Ἑλλήνων φοιτητῶν τοῦ ἑξωτερικοῦ εἰς μεγαλύτερον ποσοστὸν καὶ παροχὴ διευκολύνσεων εἰς θέματα ἐξετάσεων, βαθμολογίας κ.λ.π., δὲν περιλαμβάνεται τὸ σαφές ἐθνικὸν αἷτημα νὰ μελετηθῇ ἡ ἄνευ ἐξετάσεων ἔγγραφὴ ὄλων τῶν Ἑλλήνων φοιτητῶν τοῦ ἑξωτερικοῦ καὶ εἰς τὸ μέλλον ὄλων τῶν Νέων μας ποὺ θέλουσι τὰ σπουδάσουν ἐδῶ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τὸ θέμα εἶναι ζωτικὸν καὶ τόσο πολὺ ἐπίκαιρον ὅταν σκεφθῇ κανεὶς ὅτι ἐπιτρέπεται ἄνευ ἐξετάσεων ἡ ἔγγραφὴ εἰς τὰ Ἑλληνικὰ Πανεπιστήμια ξένων.

Δὲν γνωρίζω διατί αὐτὴ ἡ ἐπιφυλακτικότης ἢ ἡ σιωπὴ, ἐρ' ὅσον εἶναι τόσο γνωστὴ εἰς ἴσους βλέπουν καὶ μαθαίνουν, ἢ μοῖρα τῶν περισσοτέρων νέων ποὺ φοιτοῦν εἰς τὸ ἑξωτερικόν. Ἀναφέρω μίαν περιπτώσιν ποὺ ἔθεσεν ὕπ' ὄψιν μου ἕνας πατριώτης: Ὁ Ἰωάννης Παπαμαρκάκης ἀπὸ τὰ Χανιά εἶχε δύο παιδιά, ἕνα ἀγόρι καὶ ἕνα κορίτσι, ἀποφοίτους Γυμνασίου. Ἐδῶσαν ἐξετάσεις εἰς τὸ Πολυτεχνεῖον τὸ 1965 καὶ δὲν εἰσῆχθησαν. Παίρνουν μετὰ τὸν δρόμον διὰ τὸ ἑξωτερικόν. Μαθαίνουν τὴν ἰταλικὴν γλῶσσαν τὸ 1965-1966 καὶ ἐγγράφονται ἄνευ ἐξετάσεων εἰς τὸ Πολυτεχνεῖον τῆς Ρώμης. Βραβεύονται ἀπὸ τὸ Πολυτεχνεῖον τῆς Ρώμης καὶ τελειῶνουν μάλιστα μὲ ὑποτροφίαν διὰ τὴν Ἀμερικὴν. Πηγαίνουν μετὰ εἰς τὴν Ἀμερικὴν διὰ «ἀνωτέρας σπουδᾶς»... Εἰς τὴν Ἀμερικὴν, ὅμως, τοὺς κατακρατοῦν μὲ τὴν μέθοδον τῶν ὑψηλῶν μισθῶν, τῆς μεγάλης ὕλικῆς ἀμοιβῆς... Τὰ δύο παιδιά τοῦ Ἰω. Παπαμαρκάκη, νέοι ἐπιστήμονες, διαμένουν ἤδη εἰς τὴν Ἀμερικὴν... Τὸ παράδειγμα εἶναι χαρακτηριστικὸν καὶ τραγικὸν διὰ τὴν παρατηρουμένην αἰμορραγίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἢδη εἶναι περὶ τὴς 50.000 Ἕλληνες φοιτηταὶ μόνον εἰς τὴν Ἰταλίαν. Εἶναι φανερόν, πλέον, ὅτι ὅλα τὰ ξένα ἔθνη προσπαθοῦν νὰ ἀγοράσουν καὶ νὰ ἀρπάξουν τὸ ἑλληνικὸ πνεῦμα καὶ τοὺς Ἕλληνας διὰ νὰ τοὺς ὑπηρετήσουν.

Μετὰ τιμῆς

ΚΟΣΜΑΣ ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΚΤΙΝΕΣ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 1973

★

«ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΙ ΑΝΤΙΛΑΛΟΙ»

Κύριε Διευθυντά,

Ὁ νέος καλλιτεχνικὸς τόμος τοῦ Γεν. Διευθυντοῦ τοῦ Ὑπουργείου Θρησκευμάτων κ. Κων. Κούρκουλα, ἀποτελούμενος ἀπὸ τηλεοπτικὰς καὶ ραδιοφωνικὰς ὁμιλίας, ἀποτελεῖ νέα προσφορά στὴν κοινωνία καὶ στὸν ἄνθρωπο ποὺ ἔχει πνευματικὰ ἐνδιαφέροντα.

Ἐξετάζει τὸν ἄνθρωπο εἰς τὰ προβλήματα του, τὴς σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τὴν κοινωνία, τὴν κοινωνία ὡς σύνολο ἀνθρώπων μὲ τὰ γενικά καὶ εἰδικὰ θέματα ψυχολογικά, ἠθικά ἀλλὰ καὶ κυρίως θρησκευτικά. Τὸ νέο αὐτὸ βιβλίον «Πνευματικοὶ ἀντίλαλοι», διαθάζοντάς το ὡς σύνολο, μὰ καὶ ὡς εἰδικὰ κεφάλαια, ὡς αὐτοτελῆ θέματα ποὺ βασίζονται στὸ Εὐαγγέλιο καὶ στὴν πείρα τῆς ζωῆς, προσφέρει στὸν ἀναγνώστη κατευθύνσεις γιὰ τὴ ζωὴ καὶ θαθὺ θρησκευτικὸ γλαφυρὸ ἀνάγνωσμα.

Μεθ' ὑπολήψεως

ΠΑΝ. ΣΑΜΑΡΤΖΗΣ

★

ΔΙΟΡΘΩΣΙΣ

Ἀξιότιμε κύριε Διευθυντά,

Δημοσιεύετε, σὰς παρακαλῶ, τὴν παροῦσαν ἐπιστολήν μου εἰς τὰς «Ἀκτίνας» διὰ τὴν διόρθωσιν παρὰ τῶν ἀγαπητῶν ἀναγνωστῶν τῆς, συμφώνως πρὸς τὰ ἀντίστοιχα χειρόγραφα μου, τῶν ἀκολουθῶν τυπογραφικῶν λαθῶν, τὰ ὁποῖα ἀλλοιώνουν τὴν ὀρθὴν ἔννοιαν τόσο τῶν, ὅπου ἐγένοντο τὰ λάθη αὐτά, γραφομένων μου ὅσον καὶ ὄλων τῶν δημοσιευθέντων εἰς τὰς «Ἀκτίνας» μελετημάτων μου:

α) Εἰς σελίδα 192 τοῦ τεύχους Ὀκτωβρίου τῶν «Ἀκτίνων», ὅπου ἐδημοσιεύθη ἡ συνέχεια τοῦ μελετήματός μου «Ἡ προβληματικότης τοῦ ἀνθρωπισμοῦ καὶ τὸ ἀνθρωπογενετικὸν θεμέλιον τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ» καὶ εἰς ὑποσημείωσιν 70 διορθωτέον ἀντὶ «ὁ βουλόμενος τόν...» εἰς «ὁ βουλόμενος τό...» καὶ

β) Εἰς σελίδα 351 τοῦ τόμου τῶν «Ἀκτίνων» τοῦ 1971 καὶ εἰς τὴν ἐκεῖ ἐπιστολήν μου διορθωτέον ἀντὶ «Ἡ ἐστία τοῦ ἀνθρωπισμοῦ...» εἰς «Ἡ ἐστία τοῦ ἀπανθρωπισμοῦ...», ὡς ἔχει καὶ εἰς τὴν σελ. 177 τοῦ ἰδίου τόμου τῶν «Ἀκτίνων».

Μετὰ τιμῆς, ἀγάπης καὶ εὐχαριστιῶν

ΚΩΝ. Ι. ΣΑΚΕΛΛΑΡΗΣ

Κρ. Κ. Πανηγύρη, Έμ. Ν. Φραγκίσκου: «ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ», Άθήναι 1972, έκδ. Κολλεγίου Άθηνών.

Πριν χρόνια από τις στήλες του περιοδικού αυτόο έιχα έπισημάνει την χρεοκοπία τών σχολικών βοηθημάτων για την διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής και έιχα ζητήσει την συγγραφή νέων βιβλίων, σέ νέα βίαι.

Ή έκδοσις του βιβλίου τών άρίστων φιλολόγων Πανηγύρη και Φραγκίσκου ξεπέρασε τις προσδοκίες μου. Τό πόνημά τους είναι άριστο σέ γνώσι, εμφάνισι, εύρηματική ποικιλία.

Οί συγγραφείς παίζουν με τά παιδιά, διδάσκουν, μορφώνουν, εκπαιδεύουν. Ξέρουν νά διακρίνουν τό ουσιώδες από τό έπουσιώδες. Ξέρουν νά ύπογραμμίζουν τις δυσκολίες, ν' άφυπνίζουν τό ένδιαφέρον.

Τό βιβλίο μιλάει στόν μαθητή, γιατί ξεκινάει από τόν μαθητή. Δέν άντιδικεί, άλλα συνεργάζεται μαζί του. Κάθε σελίδα του προσφέρει την δική της όπτική χαρά, ανανεώνει τό ένδιαφέρον, χαρίζει μια καινούργια γνώσι.

Ή γραμματική, τό συντακτικό και τό ύφος δένονται σέ μια ένότητα. Ή αρχαία γλώσσα στήνεται μπροστά μας, ζωντανεύει. Νομίζομε πώς άκούμε τόν Αίσωπο, τόν Ξενοφώντα, τόν Πλούταρχο νά μās μιλάνε. Νομίζομε πώς ζούμε στην αρχαία Έλλάδα.

Οί συνδιεθυντές του Κολλεγίου κ. Ααλόπουλος είναι άξιος συχαρητηρίων για την συμπαράστασί του στους δύο συγγραφείς. Οί «άρμόδιοι», άντι να καταποντίζονται σέ συμβούλια, θά μπορούσαν νά άγκαλιάσουν αυτό τό έργο.

Γ. Μ.

★

Π. Α. Μιχελή: «ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΤΕΧΝΗΣ», Άθήναι 1972, σελ. 476.

Ή Βυζαντινή τέχνη είναι μια Ύψηλή Τέχνη, έκφρασις έσωτερικότητας του αγωνιζόμενου ανθρώπου νά πλησιάση τό θελον με έξαυλωτική διάθεσι. Οί Βυζαντινοί κατά τρόπον όλοζώντανο παριστάνουν την ύπεύθυνη αγωνιστική χριστιανική πορεία τους προς την Άγιότητα, στην τέχνη τους. Ο διδακτικός της χαρακτήρ είναι ύποβλητικά εμφανής. Στόχος της ό άνθρωπος και ή σωτηρία του. Πλείστα όφείλει ή Άναγέννησις και γενικώτερα ή πρόοδος του νεωτέρου εύρωπαϊκού πολιτισμού στην αρχιτεκτονική και ζωγραφική του Βυζαντίου.

Αυτές τις σκέψεις όφείλω στό κλασσικό

έργο του άειμνήστου καθηγητού του Πολυτεχνείου Π. Α. Μιχελή: «Αίσθητική θεώρηση της Βυζαντινής Τέχνης», Βα έκδοσις, Άθήναι 1972, σελ. 476.

Ή πρώτη έκδοσις του σημαντικώτατου αυτού έργου έιχεν έξαντληθί από έτών και ή έκδοσις του εις την γαλλικήν και άγγλικήν έγινεν άφορμή δικαιολογημένων έπαινετικών κριτικών τών ειδημόνων μελετητών. «Ο συγγραφεύς από καιρό σκόπευε νά δημοσιεύση μια δεύτερη ελληνική έκδοσι του βιβλίου κι' έιχε μάλιστα κάμει ώρισμένες άλλαγές και προσθήκες στό κείμενο, στην έπιθυμία του νά συμπεριλάβη τη νεώτερη πάνω στό θέμα βιβλιογραφία. Δυστυχώς ό θάνατός του δέν του επέτρεψε νά συμπληρώση αυτή την έργασία. Στην παρούσα έκδοσι του βιβλίου συμπεριλαμβάνονται, πάντως, όσες προσθήκες, τροποποιήσεις και σημειώσεις έπρόφθασε νά κάμη στό κείμενό του ό συγγραφεύς», μās λέγει λιτά και καταποτιστικά ή σύζυγος του άειμνήστου συγγραφώς κ. Ήφρη Π. Μιχελή στόν πρόλογο της Βας έκδόσεως.

Τό έργον διαπραγματεύεται τά θέματα: Ο Αίσθητικός χαρακτήρας της Βυζαντινής Τέχνης. Τό ύψηλό στην Βυζαντινή Τέχνη. Ή έκφρασις του ύψηλού στη Βυζαντινή αρχιτεκτονική: α) Ο Ναός, β) Ή Τεχνική, γ) Ο Χώρος, δ) Τό φώς, ε) Ο διάκοσμος. Ή έκφρασις του ύψηλού στη Βυζαντινή ζωγραφική: α) Ή Άγιογραφία, β) Ή Τεχνική, γ) Ή προοπτική, δ) Ή Σύνθεσις, ε) Τό Ύφος. Οί μεταπτώσεις του ύψηλού κατά την εξέλιξι της Βυζαντινής τέχνης, οί ιστορικοί παράγοντες δημιουργίας της Βυζαντινής Τέχνης και ή πρωτοτυπία της. Ή Αίσθητική θεώρησις της Ίστορίας της Τέχνης. Ή τέχνη μέσα στό χρόνο. Ή περιοδική έναλλαγή του Ώραιου και του Ύψηλού στην τέχνη. Ή άλληλεξάρτησις τών αισθητικών κατηγοριών.

Τό έργον συνοδεύεται από πλήθος φωτογραφιών, που ζωντανεύουν τά γλαφυρά έπιστημονικά κείμενα της μελέτης.

Οί άνθρωποι του πλανήτου μας έρχονται και παρέρχονται. Οί όντως μεγάλοι αφήνουν σαφή τά ίχνη της δημιουργικής των πορείας με γόνιμον έργον, που όντως συμβάλλει εις την πολιτιστικήν μας άνέλιξι. Ένας άπ' αυτούς ήταν και ό άειμνήστος καθηγητής του Πολυτεχνείου Π. Α. Μιχελής, που, έκτός από τόν διδακτικό του μόχθο στό Πολυτεχνείο, άφησε πολύπλευρον έργον άναγνωρισμένου κύρους.

Οί σελίδες του κλασσικού έργου: «Ή Αίσθητική θεώρησις της Βυζαντινής Τέχνης», άποτελούν γέφυρα στην ούσιαστική γνωστικήν έπικοινωνία μας με την ούσια της Βυζαντινής Τέχνης.

ΙΩΑΝ. Γ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ

ΑΡΧΗΓΕΙΟΥ ΑΣΤΥΝΟΜΙΑΣ ΠΟΛΕΩΝ: «Έκθεσις δραστηριότητος Ἀστυνομίας Πόλεων ἔτους 1971».

Ἔνα καλαίσθητο τεύχος 165 σελίδων καταλαμβάνει ἡ ἔκθεσις αὐτή. Στὸ τεύχος τοῦτο παρουσιάζονται ὅλοι οἱ τομεῖς δράσεως τοῦ σώματος στὶς διάφορες πόλεις (Ἀθήνα, Πειραιᾶ, Πάτρα, Κέρκυρα), κατὰ ὑπηρεσίες καὶ διευθύνσεις. Ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ ἐγκληματολογικὴ στατιστικὴ καὶ ὁ σχολιασμός ἐπάνω στὰ ἀναλυτικὰ στοιχεῖα τῆς ἐγκληματικότητος, καθὼς καὶ οἱ ὑποδείξεις γιὰ τὴν ἀποτελεσματικὴν ἀντιμετώπισή της. Ἀπὸ τὸς παρατιθεμένους πολλαπλοὺς παραστατικούς πίνακες προκύπτει σημαντικὴ αὐξηση τῶν ἀδικημάτων πού θεβαιώθηκαν κατὰ τὸ 1971, ἐν σχέσει μὲ τὸ προηγούμενο ἔτος 1970. Τὸ γεγονός αὐτὸ ἀποδεικνύει τὴν ἔντονη δραστηριότητα τῶν ἀστυνομικῶν ὀργάνων κατὰ τὸ ἔτος αὐτό. Στὴν ἔκθεση τονίζεται ἡ συνεχὴς προσπάθεια τῆς ἀστυνομίας γιὰ τὴν καθοδήγηση καὶ τὸν ὀρθὸ προσανατολισμὸ τῆς ἑλληνικῆς νεότητος ὄχι μονάχα διὰ μέσων ἐξωτερικῆς ἐπιβολῆς, «ἀλλὰ διὰ τῆς ἐπιδείξεως πατρικοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ χριστιανικῆς στοργῆς». Τὸ τεύχος τυπωμένο σὲ χαρτὶ πολυτελείας, κοσμοῦν ἕνα πλήθος ἔγχρωμες εἰκόνες πού παρουσιάζουν τὴν ζωντανὴν συμβολὴ τῶν ἀστυνομικῶν ὀργάνων στὴν ἐκπολιτιστικὴ προσπάθεια τῆς πατρίδος μας καὶ ἰδιαίτερα σὲ ἔργα φιλαλληλίας καὶ στὸν τουριστικὸν τομέα. Ἡ ἐμπεριστατωμένη αὐτὴ ἔκθεση τοῦ Ἀρχηγείου Ἀστυνομίας Πόλεων εἶναι πολὺ κατατοπιστικὴ γιὰ τὴν ὑψηλὴ ἀποστολὴ της καὶ τὰ πορίσματά της ἐνημερώνουν καὶ τὸν πλέον ἀμήνητον ἀναγνώστη. Προβάλλουν ἀνάγλυφα τὴν ἐργώδη καὶ εὐσυνειδητὴ ἐργασία τοῦ σώματος αὐτοῦ πού χάρις στὶς ἀγρυπνες προσπάθειές του, ἐξασφαλίζει τὴν ζωὴ, τὴν περιουσίαν καὶ τὴν τιμὴ τῶν πολιτῶν τῶν πόλεων. Τὸ ἱστορούμενον ἀστυνομικὸ σῶμα καὶ ἰδιαίτερα ὁ Ἀρχηγὸς του κ. Κωνστ. Γιαννούλης εἶναι ἄξιοι συγχαρητηρίων, τόσο γιὰ τὴν πολὺπλευρὴ δράση τους ὅσο καὶ γιὰ τὴν ὠραία ιδέα πού εἶχαν νὰ παρουσιάσουν τὸ θαυμασίον αὐτὸ τεύχος.

Γ. Δ. ΚΑΧΡΙΜΑΝΗΣ

★

Εὐαγγέλου Παχυγιαννάκη (Πρωτοπρεσβυτέρου): «ΚΕΡΝΟΣ», Ποιήματα, Ἅγιος Νικόλαος Κρήτης 1972.

Μήνυμα διπλό, χαροποιό, μᾶς φέρνει τὸ ποιητικὸ βιβλίον «Κέρνος», πού ἦρθε — χειμωιάτικα, ἄς ποῦμε, χελιδόνι — στὰ γραφεῖα τῶν «Ἀκτίων». Ἀπὸ τὸ μακρινὸ Ἅγιο Νικόλαο τῆς Κρήτης — μιᾶς Κρήτης πού χει τρανὴ λογοτεχνικὴ παράδοση, ἡ ἐπαρχία δίνει καὶ πάλι τὸ παρόν της. Εἶναι

παρηγοριὰ νὰ θλέπης νὰ καίη ἀκόμα ἡ λαμπάδα τοῦ πνεύματος στοὺς σημερινούς ἀφιλόξενους, κατὰ κανόνα, ἀπὸ πνευματικὴ δραστηριότητα, ἑλληνικὸς ἐπαρχιακὸς χώρος.

Πρῶτο μῆνυμα αὐτό. Καὶ δεύτερο — τὶ θαυμάσιο δίπτυχο! — ὁ ποιητὴς εἶναι κληρικὸς. Σπουδαῖο καὶ τοῦτο, μιὰ καὶ δὲν εἶναι πολλοὶ οἱ κληρικοὶ μας πού περιπατοῦν στὸν νεοελληνικὸ ποιητικὸ ἀνθῶνα. Ἀφοῦ, μονάχα στὰ τελευταῖα χρόνια, ἡ Ἐκκλησία μας ἄρχισε νὰ θλέπη καθαρὰ πῶσο σημαντικὸς παράγοντας στὴν πνευματικὴ προκοπὴ μιᾶς χώρας εἶναι ἡ Λογοτεχνία — ἡ γεμάτη ὕγεια, βέβαια, Λογοτεχνία. Δικαιολογημένη, λοιπόν, ἡ χαρὰ μας νὰ θλέπουμε στίχους κληρικῶν.

Καὶ τὸ μῆνυμα πλαταίνει καὶ γίνεται τρίπτυχο, ἂν στὰ παραπάνω προστεθῇ καὶ ἡ διόλου εὐκαταφρόνητὴ ἀριότητα τῆς ποιητικῆς συλλογῆς τοῦ π. Εὐαγγέλου.

Βέβαια, εἶναι μιὰ ποίηση ὄχι ἀκόμα ἀπόλυτα ὀλοκληρωμένη. Κάποιες φορές, ὁ στοχασμός — καὶ ὑπάρχει θαθὺς στοχασμός — δὲν μεταπλάθεται σὲ ποίηση. Κάποιες ἄλλες, ἡ ἐρμητικὴ ἔκφραση δυσκολεύει τὸν ἀναγνώστη, ἐνῶ ἡ χριστιανικὴ, τοῦλάχιστο, Τέχνη, ἄς μᾶς ἐπιτραπῇ νὰ νομίζουμε, πρέπει — καὶ μπορεῖ — νὰ εἶναι διαυγής, ὡς τὴ μορφὴ τοῦ Ναζωραίου.

Ὅπως καὶ νὰ 'ναι, ἀπ' τὴν ἀρχὴ αἰσθανόμαστε νὰ ξεχύνεται ἄρωμα πνευματικὸ ἀπὸ τοὺς στίχους τοῦ «Κέρνου», συγκίνηση γνήσια. Μιὰ καρδιά πού πάλλεται ποιητικὰ σὲ λιτό, ἐλεύθερο, μουσικὸ στίχο, πάντα μέσα στὴ μεταφυσικὴ θεμελίωση.

Ὁ πόνος θαραίνει τὸν ποιητὴ. Χωρὶς νὰ τὸν λυγίζει:

«Ἡ ἀξίνη τοῦ πόνου
χάραξε νέους,
ἐλποδοφόρους ὀρίζοντες».

Πληγώνεται ὁ ποιητὴς ἀπὸ τὸν ξέφρενο ρυθμὸ, ἀπὸ τὴν ἀλόγιστὴ πορεία πού ἀκολουθεῖ ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος:

«Μεθυσμένοι,
ἀπὸ ἑτεροδύναμη θέληση,
ἀντιμαχόμεθα τῇ ζωῇ».

Ἀγανακτεῖ:

«Ἄμποτε νὰ ῥθῃ
τὸ ἠφαιστεῖο, ἡ φωτιά...
φραγγέλιο φοβερὸ
τοῦ δικαιοκρίτου Κυρίου».

Ὅμως, δὲν ἀπογοητεύεται, δὲν κατακυλάει:

«Προχωροῦμε... Ἀταλάντευτοι,
στὴ σωστικὴ κατάφαση τοῦ Αἰώνιου».

Κι' ἡ ἐλπίδα φουντώνει μέσα του, μ' αὐτοὺς τοὺς τόσο λυρικοὺς, αἰσθητικὰ ἄψογους, στίχους:

«Φτάνει
πού στοὺς κήπους
δὲ στέρεψαν οἱ λεμονανθοί·
στὶς αὐλές
δὲ μαράθηκαν οἱ ἀρμπαρόριζες...».

Στίχοι, όπως οί παραπάνω, μάς επιβάλλονται και μάς κερδίζουν.

Ο πρωτοπρεσβύτερος κ. Ευάγγελος Παχυγιαννάκης είναι νέος. Χαιρετίζουμε με πολλή χαρά την αξιόλογη ποιητική του παρουσία. Πού δίνει πολλά και πού υποσχεται ακόμη περισσότερα στον εύλογημένο χώρο του Νεοελληνικού Χριστιανικού Ποιητικού Λόγου. Και τού σφίγγουμε από τη στήλη τούτη τὸ χέρι ὀλόθερμα.

ΝΙΚΟΣ ΤΥΠΑΛΛΟΣ

★

Συμεών Κατσιμπρα, θεολόγου: «Ο ΑΓΙΟΣ ΤΩΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ, ΝΕΟΜΑΡΤΥΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ», Ίωάννινα 1972.

Από τὰ «ξακουσμένα» Γιάννενα μάς ήρθε ἡ ἀφηγηματικὴ βιογραφία τοῦ Νεομάρτυρος Γεωργίου. Τὴν χαιρετίζουμε σὰν μιά προσφορά ἀγάπης πρὸς τὴν φάλαγγα τῶν Νεομαρτύρων τῆς φυλῆς μας, πού ὠραῖο κρίκο ἀποτελεῖ ὁ Γεώργιος, ὁ «Ἄγιος τῶν Ἰωαννίνων». Προσεκτικὰ γραμμένη ἡ βιογραφία του, με στόχο τὸν ἀληθινὸ πνευματικὸ ἠρωϊσμό, προσφέρει στὸ λαὸ ἕνα πνευματικὸ ἀνάγνωσμα καὶ παρουσιάζει στὴν ἐποχὴ μας τὴ μορφή ἑνὸς ἀληθινοῦ ἥρωος, σὲ καιροὺς πού οἱ «ψεύτικοι θεοὶ» δοξάζονται.

★

Τάκη Σκανάτοβιτς: «... ΟΜΩΣ ΤΗΝ ΑΝΟΙΞΗ», Ἀθήναι 1972.

Σὲ τρία μέρη χωρίζει τὸ βιβλίο του ὁ κ. Τάκης Σκανάτοβιτς. Στὴ «Δέση κι ἀνέρεση», στὰ «Σκέμματα» καὶ στὴ «Σουΐτα». Χαίρεται πραγματικὰ νὰ διαβάξει κανεὶς τὸ βιβλίο πού εἶναι γεμάτο ἀπὸ τίς ἀποφθεγματικὲς σκέψεις τοῦ συγγραφέως καὶ ποιητῆ, σὰν αὐτές: «Ὁ ἰδρώτας ἔσκαψε τὴ σάρκα τοῦ πατέρα μας». «Στὸ σπῆτι πού ἔστησε ἡ ζωὴ κρατώντας τὸ μαστίγιο τῆς ἀνίας, σῆσανε τὰ φῶτα τοῦ παρόντος καὶ νοσταλγήσαμε μιά θλίψη ἀπὸ τὸ παρελθόν».

Ὁ κ. Τ. Σ. στὸ τρίτο μέρος τοῦ βιβλίου του πού τὸ τιτλοφορεῖ «Σουΐτα» πρωτοτυπεῖ με τὴν παρουσίαση δίχως τίτλο ποιημάτων πού ἀκολουθοῦν κάθε τοῦ ἀπόφθευμα καὶ εἶναι ἐπιτυχή ὅπως τὸ κάπως βουκολικό: — Μπορεῖ ν' ἀφήνω γρόσια — στίς δύο μου τσοῦπρες — σπῆτια καὶ γίδια — καὶ δαχτυλῖδια. Στίχοι λυρικοὶ ὅ-

«ΑΚΤΙΝΕΣ». Μηνιαῖον περιοδικόν. Κυκλοφορεῖ τὴν 1ην ἐκάστου μηνός.

Ἰδιοκτήτης: «Χριστιανικὴ Ἐνωσις Ἀκτίνες», ὁδὸς Καρύτση 14, Ἀθῆναι (124), Τηλ. 3235-023.

Ἐκδότης καὶ Διευθυντὴς Συντάξεως: Γεώργιος Δ. Ἰατροίδης, Δημητραπεοῦλον 13, Ἀθῆναι (403).

Συντάσσεται ἐπιμελεῖα τοῦ Ἰνστιτούτου Ψυχολογίας & Ψυχικῆς Ὑγιεινῆς

Προϊστάμενος Τυπογραφείου: Βλ. Σταματοπούλος, Ἰπποκράτους 189, Ἀθῆναι (708). Τιμὴ τεύχους δρχ. 7.

Ἐτησίᾳ συνδρομῆ, ἐσωτερικοῦ δρ. 70, ἐξωτερικοῦ δολλ. 5. Τόπος ἐκδόσεως: Ἀθῆναι Ἰανουάριος 1973. Ἡ διευθύνσις ἐπιφυλάσσει εἰς ἑαυτὴν τὸ δικαίωμα νὰ μὴ δημοσιεύῃ ἢ νὰ συντέμνῃ κατὰ τὴν κρίσιν τῆς οἰονδήπουτε χειρόγραφον. Χειρόγραφα, δημοσιεύμενα ἢ μὴ, δὲν ἐπιστρέφονται.

πως καὶ τῶν ἄλλων πού διακρίνονται γιὰ τὴ θαυτήτά τους κι ἀποδεικνύουν ὅτι ὁ κ. Τ. Σ. ἔχει ἐμπειρία στὸν ποιητικὸ καὶ φιλοσοφικὸ λόγο.

Στ. Ρς.

ΕΛΗΦΘΗΣΑΝ

Μητροπολίτου Μηθύμνης Ἰακώβου: «ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΕΝΔΟΞΟΥ ΚΑΙ ΠΑΝΕΥΦΗΜΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΚΑΙ ΙΕΡΟΜΑΡΤΥΡΟΥ ΣΙΑΚΩΒΟΥ ΤΟΥ ΑΔΕΛΦΟΘΕΟΥ», Ἀθῆναι 1972.

Ἰωάν. Μενούνου, φιλολόγου: «ΤΟ ΣΗΜΕΡΑ ΚΑΙ ΤΟ ΑΥΡΙΟ» (δοκίμια). Ἀθῆναι 1972.

Ἱερ. Γεωργίου Καψάνη: «Η ΑΣΚΗΣΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΝ», Ἀθῆναι 1972.

Κοσμᾶ Ἀντωνοπούλου, τ. Νομάρχου, Δικηγόρου - Κοινωνιολόγου: «ΕΘΝΙΚΗ ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΣ 1941-1945», (τρεις τόμοι, σελ. 1825). Ὅλα τὰ γεγονότα τῆς κατοχῆς. Ἐτιμήθη ἀπὸ τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν. Συνεστήθη ἀπὸ τὸ Ἀρχηγεῖον Στρατοῦ.

Τοῦ ἰδίου: «ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ». Τὰ ἰδανικὰ τῶν Ἑλλήνων εἰς περίοδον εἰρήνης, σελ. 600.

Ἀποστόλου Σιταρά: «Η ΜΑΔΥΤΟΣ». Ἐπιμέλεια Μιχαὴλ Κατζάκη, Ἀθῆναι 1971.